

Mihaela Gligor

# ÎNTRE FILOSOFIE ȘI MEDICINĂ

Folclorul medical în viziunea lui  
Mircea Eliade și Valeriu Bologa



Presa Universitară Clujeană

**MIHAELA GLIGOR**

**ÎNTRE FILOSOFIE ȘI MEDICINĂ**

*Folclorul medical în viziunea lui  
Mircea Eliade și Valeriu Bologa*

**Mihaela GLIGOR** este absolventă a Facultății de Filosofie (2001) din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, unde a urmat și un program de Studii Aprofundate de Filosofia Umanului (2002). Doctor în Filosofie al aceleiași Universități cu o teză despre *Mircea Eliade și extrema dreaptă românească* (2006). În 2009 a fost Fellow la Departamentul de Filosofie, Jadavpur University Calcutta, India, cu o bursă postdoctorală ICCR (Indian Council for Cultural Relations).

Autoare a volumelor *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, cu o Prefață de Liviu Antonesei (teza de doctorat - București, Ideea Europeană & EuroPress Group, 2007), nominalizat la Premiile Naționale ale Uniunii Scriitorilor din România pe anul 2007, la Categoria Debut și *India. Însemnări, eseuri, jurnal* (Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2009), volum distins cu premiul Sergiu Al-George al RICA – Romanian Indian Cultural Association; ediția a II-a, 2010. Coordonatoare, alături de Mac Linscott Ricketts, a volumelor *Întâlniri cu/ Encounters with Mircea Eliade* (Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2005); *Întâlniri cu Mircea Eliade* (București, Humanitas, 2007); *Professor Mircea Eliade. Reminiscences* (Calcutta, Codex, 2008). Co-editor, alături de Sherry Sabbarwal, al volumului *Patterns in Philosophy and Sociology of Religion* (Jaipur, India: Rawat Publications, 2011).

Co-traducătoare a lucrării lui Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade, The Romanian Roots. 1907-1945 (Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade)*, București, Criterion Publishing, 2004). Traducătoare a volumului *The Argumentative Indian*, semnat de laureatul Nobel, Amartya Sen (*India. Scrieri despre cultura, istoria și identitatea indiană*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010). Co-traducătoare și editor al corespondenței dintre Mircea Eliade și Henry Pernet, *Correspondență. 1961-1986. Dragul meu prieten* (Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2011). Este, de asemenea, co-traducătoare și editor al corespondenței dintre Maitreyi Devi și Mac Linscott Ricketts, *Correspondență. 1976-1988* (Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012).

Coordonatoare a Colecției *Biblioteca Indiană* la Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca și Redactor șef și fondator al *International Journal on Humanistic Ideology*, Presa Universitară Clujeană (<http://www.socio.humanistica.ro/>).

În prezent, Mihaela Gligor este cercetător științific gradul III la Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Departamentul de Cercetări Socio-Umane, Colectivul de Filosofie. Începând cu anul 2011 este Vice-Președinte și membru fondator al Centrului Cultural „Rabindranath Tagore”, Timișoara și co-organizator al Festivalului culturii indiene în România – Namaste India Festival ([www.namasteindia.ro](http://www.namasteindia.ro)).

Director al proiectului postdoctoral cu titlul “The Intellectual Origins of anti-Semitism. Cultural Elements and Symbolic Representations in Interwar Romania”, derulat între 2011-2013 prin <http://uefiscdi.gov.ro>.

MIHAELA GLIGOR

# ÎNTRE FILOSOFIE ȘI MEDICINĂ

*Folclorul medical în viziunea lui  
Mircea Eliade și Valeriu Bologa*

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2014



Cartea a apărut cu sprijinul  
Administrației Fondului Cultural Național

**Referenți științifici:**

**Ph. D. and Professor of Religion Emeritus Mac Linscott Ricketts**

– Louisburg College, North Carolina, USA

**CS I dr. Ionuț-Constantin Isac – Institutul de Istorie „George Barițiu”  
al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, România**

Pe copertă: prelucrare după Theodoros Pelecanos, *Ouroboros*, desen din 1478 inclus în tratatul de alchimie *Synosius*. Sursa: [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org).

Volum elaborat în cadrul proiectului „Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade și Valeriu Bologa” (2012), derulat prin Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca (Departamentul de Cercetări Socio-Umane), [www.history-cluj.ro](http://www.history-cluj.ro).

ISBN 978-973-595-677-6

© 2014 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate.  
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai  
Presa Universitară Clujeană  
Director: Codruța Săcelean  
Str. Hasdeu nr. 51  
400371 Cluj-Napoca, România  
Tel./fax: (+40)-264-597.401  
E-mail: [editura@editura.ubbcluj.ro](mailto:editura@editura.ubbcluj.ro)  
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

*Acelora puțini care cred în mine*



## INTRODUCERE

### Prolegomene la prezența fantastică

*Motto:*

Luați trei legende din trei continente și trei milenii și veți găsi că poartă o asemănare de familie foarte definită; aceasta se datorează prezenței fantastice în fiecare produs popular care depășește istoria și personalitatea (Mircea Eliade).

În lumea satului românesc, preotul și doctorul au jucat, dintotdeauna, un rol extrem de important. Dacă preotul era prezent în momentele cheie, marcând riturile de trecere și alinând durerile sufletului; doctorul tămăduia trupul, oblojind rănila văzute sau pe cele mai puțin văzute. Oamenii satelor românești încă păstrează un adânc respect pentru acești „oameni cu carte”. În multe zone, comunitățile rurale sunt și acum strâns sudate în jurul preotului, doctorului și învățătorului, ca reprezentanți ai unor autorități ce marchează viețile sătenilor și îi ajută să facă legătura cu lumea urbană.

„Veșnicia s-a născut la sat”, după cum spune poetul și tot de acolo au plecat miturile întemeietoare



și cunoștințele alternative despre lume și viață. Dacă orășeanul vede lumea prin prisma revoluției industriale (de beneficiile căreia se bucură) și a dezvoltărilor de ultimă generație, pentru țăranul român viața are un alt ritm, dictat de natura în mijlocul căreia viețuiește, iar lucrurile sunt așezate după cum le-a fost scris. Ritmul vieții la țară e diferit de trăirea ce animă metropolele și de multe ori, tocmai datorită simplității sale, lumea satului este văzută ca o reîntoarcere la origini.

Numeroși oameni de cultură români au luat lumea satului ca sursă de inspirație pentru lucrările lor. Și de foarte multe ori, folclorul românesc a fost ridicat la rang de artă de aceia cărora le-a slujit ca materie primă. Țăranul însuși a căpătat un statut privilegiat și, cu toate lipsurile sale stilistice, și-a redobândit respectul.

Într-un emoționant discurs, Liviu Rebreanu aduce o binemerită laudă țăranului român:

În viața altor națiuni, țăranimea a putut avea, și a avut un rol secundar, șters; pentru noi însă e izvorul românismului [...]. La noi, singura realitate permanentă, inalterabilă, a fost și a rămas țăranul. Cuvântul însuși e de origine urbană [...] Țăranul nu-și zice niciodată țăran. [...] Țăranii însă numesc pe țărani, simplu, oameni. De fapt, țăranul n-are nume pentru că nu e nici clasă, nici breaslă, nici funcție, ci poporul însuși [...]

Folclorul nostru, în toate manifestările sale, e creație de popor sărac, ceea ce nu-l împiedică să fie mai

valoros și mai bogat decât al multor neamuri trăite în belșug.<sup>1</sup>

Lucian Blaga prețuiește și el folclorul și folosește frecvent elemente folclorice, atât în poemele sale cât și în opera filosofică. Ne mărginim să redăm în continuare un singur paragraf, considerat semnificativ pentru felul în care Blaga privește folclorul:

Memoria folclorică a păstrat, culese dintotdeauna și pretutindeni, cu un ciudat și migălos respect, atât observații empirice ce și-au găsit o expresie magică cât și superstiții magice propriu-zise în care nu se ascunde nici un sâmbure de adevăr empiric. Folclorul popoarelor conține în orice caz o neprețuită comoară de experiențe acumulate<sup>2</sup>.

Figură reprezentativă a tinerei generații din perioada interbelică, Mircea Eliade era, la rândul său, impresionat de înțelepciunea acestor creații populare care i se păreau mijloace valabile pentru obținerea cunoașterii. Pe de altă parte, el sesizează similitudinea lor în lume. Cu toate că subiectul l-a preocupat dinainte, mai ales după întoarcerea sa din India, Eliade a nutrit un interes crescut față de tradițiile populare – mituri, simboluri – pe care le valorifică inclusiv în opera sa literară.

---

<sup>1</sup> Liviu Rebreanu, *Laudă țăranului român*, Discurs de recepție la Academia Română, 29 mai 1940.

<sup>2</sup> Lucian Blaga, „Experiență și superstiție”, *Trilogia valorilor, II, Gândire magică și religie*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 134.

Eliade împărtășește interesul pentru folclor și înțelepciunea populară cu profesorul și medicul Valeriu Bologa, de la Cluj; pe cei doi legându-i, în special, interesul comun pentru folclorul medical și istoria științelor. De altfel, într-un articol dedicat corespondentului său, Eliade îl descrie astfel:

Neobosit istoric și umanist care luptă să încetățenească la noi una din disciplinele cele mai fascinante: istoria medicinei<sup>3</sup>.

Pornind de la schimbul epistolar dintre Mircea Eliade și Valeriu Bologa, care face trimiteri la importante evenimente ce au avut loc în viețile celor doi și la activitatea lor științifică, volumul de față va analiza, în primul rând, influențele folclorice în opera științifică a lui Eliade și munca de pionierat depusă de profesorul Valeriu Bologa la Cluj, în încercarea de a relansarea dezbaterilor în jurul celor două mari

---

<sup>3</sup> Mircea Eliade, „Valeriu Bologa”, *Vremea*, an VIII, nr. 400, 11 august 1935, p. 9.

Valeriu Lucian Bologa (1892-1971) a fost profesor de istoria medicinei și farmaciei la Facultatea de Medicină din Cluj. Între cele mai reprezentative lucrări ale sale se numără *Vrăji, babe și moașe azi și odinioară* (Cluj, 1921); *Date nouă pentru Ioan Molnar* (1925); *Despre ocultismul români* (1925); *Medicina în Moldova* (1925); *Între fiziologie și medicină* (1925); *Terminologia medicală românească a doctorului 1. Molnar* (1926); *Contribuții la istoria medicinei din Ardeal* (1927). Despre deosebita activitate a profesorului Valeriu Bologa, Mircea Eliade a scris, printre altele, „Istoria medicinei la Cluj” (*Cuvântul*, an VII, nr. 2532, 11 mai 1932, p. 1), „Vânătorii de microbi” (*Cuvântul*, an XIII, nr. 3167, 9 martie 1938, p. 2).

personalități și asupra folclorului ca și instrument de cunoaștere și sursă de inspirație pentru alte discipline.

Volumul conține cinci capitole în care sunt analizate, mai ales, articolele în care Mircea Eliade se referă la și utilizează elemente folclorice. Dacă în cazul lui Valeriu Bologa se vor face multiple referiri la noua disciplină înființată de el în cadrul Universității din Cluj – și anume istoria medicinei – în cazul lui Mircea Eliade ne vom axa *doar* asupra acelor scrieri ale sale în care folclorul este element de bază – articole din perioada interbelică, publicate în ziarele din țară; studii de specialitate apărute în reviste sau volume, în țară și străinătate; fragmente din autobiografie; fragmente de jurnal și corespondență. De asemenea, mai ales în cazul lui Mircea Eliade, se vor urmări dezvoltările ulterioare ale operei sale și felul în care prezența folclorului a îmbogățit-o. Nu avem însă în vedere principalele lucrări de istoria religiilor ale lui Eliade (i.e. *Tratatul de istoria religiilor* sau *Istoria credințelor și ideilor religioase*), care vor constitui subiectul unei cercetări ulterioare.

Nu avem pretenția că am epuizat subiectul, dimpotrivă. Cercetarea de față reprezintă rezultatul preocupărilor noastre vizavi de această temă largă a folclorului medical și influenței sale în diferitele domenii ale științei. Este un subiect nou asupra căruia ne-am aplecat mai ales din dorința de a înțelege multiplele fațete ale personalității lui Eliade și de a surprinde legătura pe care a avut-o, indirect, cu spațiul transilvan și cu oamenii de cultură de aici (Lucian Blaga și Valeriu Bologa, în special).

De asemenea, volumul nostru încearcă (și sperăm că reușește, măcar într-o oarecare măsură) să surprindă modul în care a evoluat gândirea *științifică* a lui Mircea Eliade și, în cadrul acesteia, rolul jucat de periplul său indian și, mai ales, de întâlnirea, acolo, în India, cu *prezența fantastică* și fascinația *misterelor*, elemente care l-au urmărit o viață întreagă și pe baza cărora și-a construit mare parte din opera savantă. Elementele științifice și cele culturale se împletesc, precum au făcut-o și în articolele, studiile sau cărțile lui Eliade analizate în prezentul volum, iar rezultatul scontat este situarea folclorului medical printre influențele principale ale scrierilor lui Eliade și, într-un fel, re-descoperirea lui ca *instrument de cunoaștere*.

## Începuturile școlii clujene de Istoria medicinei

*Motto:*

Am o nesfârșită admirație pentru transilvăneni  
(Mircea Eliade).

Preocuparea pentru istoria medicinei și farmaciei a reprezentat un deziderat la începutul secolului XX în România. De asemenea, armonizarea disciplinei cu temele similare din spațiul internațional și încercarea de a pune bazele unor institute specializate în studierea și inventarierea presei și actului medical au fost elemente asupra cărora au stăruit unii dintre cei mai buni medici români ai perioadei. Astfel, în București, profesorul Victor Gomoiu a reușit să conecteze istoria medicinei din România la viața științifică internațională. În acest sens, dr. Gomoiu a elaborat prima lucrare generală de istoria medicinei din România<sup>1</sup>, prima bibliografie completă a presei medicale din România<sup>2</sup> și, de asemenea, primul

---

<sup>1</sup> Victor Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învățământului medical în România* (înainte de 1870), București, Tipografia Cultura, 1923.

<sup>2</sup> Victor Gomoiu, *Istoria presei medicale în România*, București, Tipografia Furnica, 1936.

catalog al personalului medical din vechiul regat<sup>3</sup>. La nivel administrativ, dr. Victor Gomoiu a reușit să înființeze, în 1929, Societatea română de istoria medicinei, prin intermediul căreia a organizat, în 1932, la București, al nouălea Congres Internațional de Istoria Medicinei. Mai mult decât atât, începând cu anul 1936, dr. Gomoiu a prezidat International Society for the History of Medicine.

Eforturile lui au fost completate de cele ale colegului Valeriu Bologa, care a pus bazele unui important centru de cercetare a istoriei medicinei la Universitatea din Cluj. Astfel, istoria medicinei (și farmaciei) a început să fie studiată în cadrul învățământului superior clujean începând cu anul 1921. Profesorul Emil Racoviță, membru în Senatul Universității din Cluj, a luat legătura cu profesorul și medicul francez Jules Guiart<sup>4</sup>, pe care îl cunoștea din

---

<sup>3</sup> Victor Gomoiu, *Repertoriul medicilor, farmaciștilor, veterinarilor din ținuturile românești*. Vol. I (înainte de 1870), București, Tipografia Cultura, 1941.

<sup>4</sup> „Jules Guiart (1870-1965), medic francez renumit în domeniul parazitologiei cu preocupări legate de istoria medicinei. A fost membru al Societății Franceze de Istoria Medicinii militând activ pentru înființarea Societății și Academiei Internaționale de Istoria Medicinii. Pasionat de călătorii, a cutreierat multe din țările Europei dar și Turcia, Siria, Egiptul, manifestând un deosebit interes pentru aspectele etnologice și antropologice ale zonelor străbătute. Anii petrecuți în țara noastră (1921-1930) de acest spirit iscoditor s-au materializat și prin redactarea a trei lucrări: „*Note etnologice asupra Transilvaniei*” (1922), „*Originile poporului român*”, în care remarca prezența elementului celtic în proporție mai mare decât se știa la acea vreme, ipoteză confirmată ulterior de V. Pârvan în lucrarea „*Getica*”, precum și „*Istoria Facultății de*

perioada studiilor sale la Sorbona, și l-a invitat să fie profesor la Universitatea din Cluj, la nou înființata catedră de Istoria Medicinii. Guiart a acceptat și a rămas la Cluj până în 1930, punând bazele, alături de mai tânărul său coleg, Valeriu Bologa, școlii de istorie a medicinei din România<sup>5</sup>. Astfel, în aprilie 1921 s-a înființat „Institutul de Istoria Medicinii, farmaciei și

---

*Medicină și Farmacie din Cluj*” (1933). A fost membru în numeroase foruri științifice internaționale, printre care și Academia Română - membru corespondent din 12 iun. 1924. Guiart a fost, de asemenea, membru fondator al Muzeului Facultății de Medicină din Lyon”. Cf. Emilia Stancu, „Din istoria farmaciei românești interbelice”, *Noema*, vol. VII, 2008, pp. 61-71. Vezi nota 8, p. 63.

Valeriu Bologa îl descrie pe Guiart în aceste cuvinte: „Prin calitățile sale personale, prin talentul de organizator și darul de îndrumător, maestrul Guiart, întemeitorul muzeelor medico-istorice din Lyon și Cluj, părintele învățământului de istoria medicinei în România și primul profesor al acestei specialități în Lyon, a știut să creeze o școală. Acesta e poate cel mai mare merit al său”. Vezi Valeriu Bologa, „Institutul de istoria medicinei, farmaciei și de folklor medical din Cluj”, Cluj, *Boabe de grâu*, nr. 6, iunie 1932, pp. 205-225; citatul redat aici se găsește la p. 212.

De asemenea, într-un articol despre istoria medicinei, Eliade scrie: „[...] un sprijin excepțional a găsit istoria medicinei în doctorul Jules Guiart, savant enciclopedist și organizator fără pereche, care a creat mișcarea medico-istorică de la Cluj”. Vezi Mircea Eliade, „Istoria medicinei în România”, *Revista Fundațiilor Regale*, an III, nr. 6, iunie 1936, pp. 664-669, retipărit în *Insula lui Euthanasius*, București, Humanitas, 2008, p. 152.

<sup>5</sup> Despre începuturile școlii de medicină de la Cluj vezi Florea Marin, „Începutul Facultății de Medicină și Farmacie din Cluj”, partea I, *Clujul Medical*, 2009, Vol. 82, nr. 1, pp. 135-138; partea a II-a, *Clujul Medical*, 2009, Vol. 82, nr. 2, pp. 289-294. Vezi, de asemenea, Florea Marin, *Școala medicală clujeană*, vol. VII, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2003.



folklor medical”, care până în 1932 a reușit să dețină o colecție ce număra 305 piese și o bibliotecă-muzeu cu peste 10.000 volume, din care cel mai vechi era datat 1508<sup>6</sup>.

Din 1930, când Guiart s-a retras, activitatea a fost continuată de principalul său discipol, Valeriu L. Bologa. Începând cu anul universitar 1933-1934, Bologa a început să predea și cursuri de istoria farmaciei<sup>7</sup>. A avut mereu o deosebită admirație pentru profesorul Guiart<sup>8</sup>, pe care îl menționează inclusiv în *Istoria medicinei românești*:

---

<sup>6</sup> Cf. articolului semnat de Valeriu Bologa, „Institutul de istoria medicinei, farmaciei și de folklor medical din Cluj”, Cluj, *Boabe de grâu*, nr. 6, iunie 1932, pp. 205-225.

<sup>7</sup> Cf. Anuarul Universității Regele Ferdinand I, Cluj, 1933-1934, Cluj, Institutul de arte grafice Ardealul, p. 88, unde putem citi următoarele: „*Bologa L. Valeriu*, născut la 26 Noembrie 1892, în comuna Brașov. Doctor în medicină și chirurgie, absolvent al Facultății de Științe. În învățământ dela 1 Oct. 1919. Docent la 1 Iunie 1927. Prof. agregat de Istoria medicinei și farmaciei dela 1 Ianuarie 1932. Membru corespondent al Academiei Internaționale de Istoria Științelor, Paris. Membru în comitetul de redacție al revistei *Archeion*, Roma; etc, etc. Medic căpitan în rezervă. Medalia „Ferdinand I” cu spada. Crucea comemorativă cu baretele „Italia” și 1919 Medalia Victoriei”.

<sup>8</sup> Despre cooperarea franco-română și începuturile școlii de istorie a medicinei de la universitatea clujeană vezi, în special, Cristian Bârsu, „Repere ale cooperării franco-române la Facultatea de medicină din Cluj în perioada 1919-1930”, *Clujul Medical*, 2009, Vol. 82, nr. 4, pp. 620-624. A se vedea, de asemenea, articolul semnat de Valeriu Bologa, „Istoria medicinei și a științelor, noul humanism, sinteză”, *Gândirea*, 1936, nr. 6 și V.L. Bologa, „Profesorul Jules Guiart (1870-1965)”, *Rememorări sentimentale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995. De asemenea,

[...] Jules Guiart, din Lyon [...] este ctitorul învățământului modern de istoria medicinei în România. [...] trebuie să amintesc că în timpul cât a lucrat în România, Guiart a publicat în Franța o serie de lucrări cu privire la istoria medicinei românești (medicină populară românească, istoria Facultății de medicină din Cluj, medalioane biografice despre Em. Racoviță, Ion Cantacuzino, N. Iorga etc.). De la 1921 până la 1930, acest mare prieten al țării noastre a desfășurat o activitate prodigioasă în Cluj. În fiecare an petrecea în capitala Transilvaniei un semestru, făcând cursuri magistrale, care și azi mai sunt amintite [...]. Din nimic a creat un institut medico-istoric [...]. Maestrul a avut o deosebită grijă pentru formarea unor elevi. [...] A trasat elevilor și colaboratorilor sarcina să cerceteze trecutul medical al provinciilor istorice ale României și medicina populară românească, atât de originală și interesantă. [...]

Deși istoria medicinei era un studiu facultativ, studenții năpădeau în sala de conferințe a Bibliotecii Universitare clujene; dar cursurile lui Guiart erau și un eveniment cultural pentru intelectualitatea [...] cetății universitare transilvănene<sup>9</sup>.

---

detalii despre rolul școlii clujene în istoria medicinei românești vezi Cristian Bârsu, „Istoria medicinei și rosturile sale”, *Clujul Medical*, 2007, Vol. 80, nr. 3, pp. 727-729.

<sup>9</sup> Cf. *Istoria medicinei românești*, redactori V.L. Bologa, G. Brătescu, B. Duțescu și Șt. M. Milcu, București, Editura Medicală, 1972, citat din „Omagiul înaintașilor”, semnat de V.L. Bologa, p. 18. Volumul a apărut la un an după moartea lui Bologa. Despre primii ani de

În 1928, Valeriu Bologa semna un important articol în revista *Archeion*, de la Roma. Studiul său, „L’Institut d’Histoire de la Médecine et de la Pharmacie de Cluj (Roumanie)”, oferea detalii despre începuturile școlii de istorie a medicinei de la Cluj. În aceeași perioadă, Mircea Eliade publica, la București, un vast material dedicat Institutului clujean și realizărilor profesorului Bologa<sup>10</sup>. Nu e singura ocazie în care Eliade se pronunță cu privire la Bologa și reușitele sale. Conform lui Mircea Handoca,

Eliade este mândru (în 1936) că dl Valeriu Bologa, profesor de istoria medicinei la Universitatea din Cluj și autor a nenumărate monografii asupra trecutului medical românesc, împreună cu P. Sergescu, profesor de matematică la Universitatea din Cluj, reprezentau de mulți ani România în Comitetul Internațional de istoria științei<sup>11</sup>.

---

activitate a școlii de medicină de la Cluj vezi și Valeriu Bologa, „Epopoea începuturilor”, *Clujul Medical*, 4, 1968, pp. 397-399.

<sup>10</sup> Vezi Mircea Eliade, „Institutul de Istoria Medicinei”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1267, 31 octombrie 1928, pp. 1-2. De asemenea, într-un articol din 1936, asupra căruia vom reveni ulterior, Mircea Eliade prezintă realizările extraordinare ale celor doi și își exprimă convingerea că „istoria medicinei [...] poate aduce reale servicii noului umanism al veacului nostru”. Vezi Mircea Eliade, „Istoria medicinei în România”, în *Insula lui Euthanasius*, op. cit., p. 155.

Pentru mai multe detalii despre bibliografia istoriei medicinei în România, de la începutul secolului XIX și până în prezent, vezi Vlad Popovici, „Bibliografiile românești ale istoriei medicinei”, *Clujul Medical*, 2010, Vol. 83, Nr. 4, pp. 712-715.

<sup>11</sup> Vezi Mircea Handoca, „Mircea Eliade despre Transilvania”, *Steaua*, Cluj, nr. 4, aprilie 1981, reluat în „*Dosarul*” *Eliade*, XII (1981),

Din articolul lui Eliade reiese clar că urmărise cu atenție contribuțiile lui Bologa și, de asemenea, ale școlii de la Cluj, la istoria științei. Astfel, referindu-se la aportul adus de Bologa, Eliade scrie că „Prof. dr. V. Bologa are incontestabilul merit de a fi încercat [...] să justifice funcția culturală și creatoare a istoriei medicinei”<sup>12</sup>. Și pentru aceasta el recomandă reîntoarcerea la origini, la „viața sufletească a strămoșilor noștri” care ne va ajuta „să desprindem anumite valori spirituale”.

Centrul clujean a devenit, în timp, cel mai important de acest fel din țară, iar aceasta s-a datorat, în principal, dr. Valeriu Bologa, ce era preocupat nu doar de aspectele pedagogice ale profesiei sale (i.e. atragerea atenției studenților), ci și de promovarea

---

„Sărbătoarea povestirii”, Cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, București, Curtea Veche Publishing, 2006, p. 71.

<sup>12</sup> Mircea Eliade, „Istoria medicinei în România”, în Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, op. cit., p. 153. În continuare Eliade amintește câteva dintre contribuțiile lui Bologa la acest subiect: „Dr. V. Bologa acceptă argumentele lui Sarton și le completează cu documente din istoria medicinei. Ultima sa contribuție doctrinară este „Universitas litterarum und Wissenschaftsgeschichte” (în *Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, Heft 7, Berlin, 1935). Trebuie amintite însă și alte scrieri în legătură cu aceeași problemă: „Criza medicinei și sinteza istorică” (*Clujul Medical*, 1 noiembrie 1933; traducere engleză în *Medical Life*, aprilie 1935); „Învățământul istoriei științelor la universități” (Cluj, 1930, *Lucrările întâiului Congres al Naturaliștilor din România*; „Istoria medicinei și a științelor, noul umanism, sinteză” (în *Gândirea*, an XIV, nr. 6). În toate aceste studii, se dezbate aceeași problemă capitală: posibilitatea de a crea un nou umanism, bazat pe istoria științelor” (Eliade, op. cit., p. 153).

acestui domeniu de cercetare științifică, activități pe care le realiza „cu generozitatea unui mare suflet și a unui erudit de amplă viziune filosofico-științifică”<sup>13</sup>.

Pe lângă activitatea de la catedră și cea publicistică<sup>14</sup>, Valeriu Bologa

a reprezentat România în calitate de membru în colectivul de redacție la publicațiile *Ethnomedizin* (Hamburg, 1971), *Medizinhistorisches Jurnal* (RFG, 1966), referent permanent pentru Istoria Medicinii la revista *Deutsche Literatur-Zeitung* al Academiei Germane de Științe (Berlin, 1960)<sup>15</sup>.

Cu alte cuvinte, școala de istoria medicinei de la Universitatea din Cluj și-a croit drumul și a beneficiat de susținerea unora dintre cei mai importanți oameni de cultură din acea perioadă. În cele ce urmează, ne vom referi doar la strânsa legătură dintre Valeriu Bologa și Mircea Eliade care, la acea vreme, se găsea la începuturile carierei sale și vedea, pe drept cuvânt, un adevărat model în dr. Bologa.

---

<sup>13</sup> Samuel Iszák și Sandu Bologa, *Valeriu Lucian Bologa. Evocare monografică*, Cluj-Napoca, Editura Miracolul Cuvântului, 1995, p. 155.

<sup>14</sup> Câteva dintre cele mai reprezentative scrieri ale sale sunt inventariate de autorii monografiei *Valeriu Lucian Bologa. Evocare monografică* la pp. 111-112. Concluzia lor vorbește de la sine: „Valoarea științifică, însemnătatea culturală a acestor lucrări [...] este în raport invers cu numărul paginilor. [...] Lucrările de mai sus au dobândit un loc deosebit prin noutatea, ineditul pe care îl prezentau la momentul apariției lor în cultura profesională medicală” (p. 112).

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 150.

## CAPITOLUL 1

### Întâlniri esențiale: Mircea Eliade – Valeriu Bologa

*Motto:*

Întâlnirea a două persoane este ca și contactul a două substanțe chimice; dacă este vreo reacție, amândouă sunt transformate (Carl Gustav Jung).

Mircea Eliade a fost pasionat de folclor și istoria științelor încă din liceu. Debutul său a avut loc în *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, în data de 17 mai 1921, cu un mic articol despre „Dușmanul viermelui de mătase”<sup>1</sup>. De abia împlinise 14 ani. Peste ani își va aminti cu nostalgie de acel moment:

Nu știu ce m-a făcut să aleg ca subiect al primului meu articol tocmai „dușmanul viermelui de mătase”.

---

<sup>1</sup> Mircea Eliade, „Dușmanul viermelui de mătase”, *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, an xxv, nr. 21, 17 mai 1921; reprodus în Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra filozofală. Scrieri de tinerețe, 1921-1925*, Îngrijirea ediției și note de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1996, p. 19.

Subiectul nu mă atrăgea îndeosebi, și la data aceea știam destulă entomologie ca să pot scrie lucruri mai interesante. Mi-am spus, probabil, că fiind vorba de o problemă care își are și aspectul ei practic, voi avea mai multe scuze de a fi publicat. Într-adevăr, articolul a fost publicat în numărul următor al revistei. Era semnat Eliade Gh. Mircea. Când mi-am văzut numele tipărit – la sumar și din nou la sfârșitul articolului – inima a început să se zbată. De la chioșcul de unde cumpărasem revista și până acasă, mi s-a părut că toată lumea mă privește<sup>2</sup>.

Era primul din seria de foarte multe articole de „popularizare” scrise de Eliade în acei ani. Cu toate că, așa cum de altfel i-o spusese și tatăl său<sup>3</sup>, articolul era doar o „compilație”, elevul Eliade efectua zilnic numeroase experimente și știa foarte multe lucruri din domeniul entomologiei. Amănunte despre aceste preocupări ne oferă *Jurnalul* anului 1921<sup>4</sup>. Aceste însemnări cuprind foarte multe date din domeniul științelor naturale: Eliade a înregistrat denumirile științifice în limba latină pentru majoritatea tipurilor de insecte pe care le aduna. Experimentele sale erau complexe: încerca să afle ce mănâncă fiecare specie, cum se comportă în diferite medii, alături de alte specii;

---

<sup>2</sup> Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1960*, Ediția a II-a revăzută și Indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, p. 61.

<sup>3</sup> Idem. „Dar tata și-a pus ochelarii, l-a citit pe loc... și mi-a spus: „nu prea are valoare. E o compilație!” ...”.

<sup>4</sup> Vezi „Fragmente de Jurnal” în Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 556-582.

le urmărea metamorfozele. Pentru fiecare exemplar în parte făcea descrieri amănunțite și desene.

Pe data de 6 martie, elevul Eliade, pasionat entomolog, notează în *Jurnalul* său:

Am fost din nou la șosea și anume la lacul Herăstrău. Era încă înghețat. Pe margine am găsit cochilii de melci. *Lyjnnasa stagnalis*, *succinea* și *vilineum* (?). Am găsit foarte mulți păianjeni. Am adus doi acasă<sup>5</sup>.

Mansarda casei din strada Melodiei a devenit neîncăpătoare. În cutii, eprubete, borcane, cuști acoperite cu pânză, „omul de știință” Eliade înghesuia larve, păianjeni, furnici, cărăbuși, melci, pe care îi studia îndeaproape. Aceste observații entomologice au constituit, poate, punctul de plecare pentru povestirea „Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii”<sup>6</sup>. Eliade scrie și o scurtă notă, un fel de prefață la această povestire, în care „cere îngăduința cetitorilor și celor mai pretențioși circumstanțe atenuante pentru adolescentul autor”<sup>7</sup>. Este vorba despre o aventură-imaginară a cinci cărăbuși „intelectuali” (unul era doctor în drept, altul astronom și meteorolog) care au pornit într-o expediție spre regiunea dominată de furnicile roșii, în scopul de a vedea cum trăiesc ele și de a prelua și pentru

---

<sup>5</sup> Ibidem, însemnare din 6 martie 1921, p. 559.

<sup>6</sup> Mircea Eliade, „Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii”, în *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 377-395.

<sup>7</sup> Ibidem, p. 377.



societatea lor elementele bune și avansate. Unul dintre cărăbuși a fost crescut într-un laborator al unui naturalist și a obținut „o educație pur științifică și filosofică”. Acolo și-a însușit teoria conform căreia „influențele exterioare și mai ales emigrarea și încrucișarea perfecționează pe animal”<sup>8</sup>. Eliade se referea cu siguranță la teoria lui Vasile Conta, pe care l-a descoperit, așa cum afirmă în *Memorii*<sup>9</sup>, în vara anului 1920, la Techirghiol, când a citit (fără să înțeleagă prea multe) *Operele Complete* ale acestuia. Eliade îi va dedica un articol în *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, în 23 mai 1922<sup>10</sup>. De altfel, conform lui Mac Linscott Ricketts, „scopul principal al autorului a fost de a satiriza teoria evoluției a lui Vasile Conta și pe intelectuali, în genere”<sup>11</sup>.

Eliade amintește în *Memorii* de această povestire:

În acei ani, 1921-1922, am scris, în câteva caiete, „Călătoria celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii”, un fel de roman de aventuri în care amestecam entomologia, umorul și fantasticul... . Era, de fapt, o microgeografie imaginară pe care o organizam pe măsură ce o inventam; descopeream o lume onirică și paradoxală, căci era totodată mai

---

<sup>8</sup> Ibidem, p. 378.

<sup>9</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 61.

<sup>10</sup> Vezi și Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 48-50.

<sup>11</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, 1907-1945, București, Criterion Publishing, 2004. Vezi volumul I, capitolul II, *Adolescentul miop* (1921-1925), în special paragraful intitulat „Lucrări din domeniul fantasticului și imaginarului”.

mare și mai mică decât lumea noastră de toate zilele<sup>12</sup>.

Anul 1921 s-a încheiat bine pentru Eliade, luna decembrie a acestuia aducându-i premiarea pentru prima lui nuvelă fantastică intitulată „Cum am găsit piatra filozofală”<sup>13</sup>. Povestirea reprezintă, de fapt, debutul literar al lui Eliade. Scriindu-și *Memoriile*, Eliade își amintește despre primul lui succes literar:

Puține luni în urmă, *Ziarul Științelor Populare* a anunțat un concurs printre elevii de liceu. Am citit cu mare emoție condițiile concursului. Era exact ce visam eu să fac: un subiect științific tratat „literar”. M-am apucat să scriu într-o duminică: aveam toată ziua și noaptea libere, în fața mea. Am scris o schiță fantastică: „Cum am găsit piatra filozofală”... Cât n-aș da să pot reciti acum povestea aceea, să știu ce mi-a dezvăluit acel personaj misterios, la ce operații alchimice asistase el! Găsisem, în vis, piatra filozofală... Nu aveam să înțeleg decât zeci de ani mai târziu, după ce l-am citit pe Jung, sensul acestui simbolism oniric<sup>14</sup>.

Tânărul Eliade se va reîntoarce la entomologie în 1924 când va elabora o lucrare unitară despre „Viața și

---

<sup>12</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 63.

<sup>13</sup> Mircea Eliade, „Cum am găsit piatra filozofală”, *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, an xxv, nr. 52, 27 decembrie 1921, pp. 588-589; reprodus în Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 23-25.

<sup>14</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 61-63.

apucăturile furnicilor”<sup>15</sup>. Își dorea chiar să o publice și, după cum își amintește, „am scris Editurii Alcalay... întrebându-i dacă i-ar interesa o asemenea carte”<sup>16</sup>.

Paralel cu activitățile sale științifice, Mircea Eliade a început să scrie articole de popularizare cu subiecte literare sau să facă, pe scurt, biografia autorilor pe care i citea la momentul respectiv. Astfel, între anii 1923-1925 i-au apărut în *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, *Universul literar*, *Văstarul* și *Foaia Tinerimii* mai multe articole despre diferiți autori. Amintim, spre exemplu, „Viața lui Jean Jacques Rousseau”<sup>17</sup> sau „Viața și opera lui Henrik Ibsen”<sup>18</sup>, sau cel despre „Poetul adolescenței: Ionel Teodoreanu”<sup>19</sup>. Lista este destul de lungă și ne prezintă un Eliade pasionat atât de literatura franceză, la modă printre tinerii din acele vremuri, dar și de valorile pe care le dă cultura română

---

<sup>15</sup> Conform notei de la pagina 661, Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra...*, op. cit., fragmente din „Viața și apucăturile furnicilor” au apărut în *Orizontul*, numerele 25, 26, 29, 42, 49 din 12 și 19 iunie, 17 iulie, 16 octombrie, 4 decembrie 1924 și numerele 7, 10, 14, 15, 18, 21, 31 din 12 februarie, 5 martie, 2, 9 și 30 aprilie, 21 mai, 30 iunie 1925 și în *Știu-Tot* numărul 12, octombrie 1925.

<sup>16</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 64.

<sup>17</sup> Mircea Eliade, „Viața lui Jean Jacques Rousseau”, *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, an XXVII, nr. 14, 3 aprilie 1923, reprodus în *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 97-100.

<sup>18</sup> Mircea Eliade, „Viața și opera lui Henrik Ibsen”, *Ziarul Științelor Populare și al Călătoriilor*, an XXVII, nr. 26, 26 iunie 1923, reprodus în *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 111-113.

<sup>19</sup> Mircea Eliade, „Poetul adolescenței: Ionel Teodoreanu”, *Universul literar*, an XL, nr. 44, 2 noiembrie 1924, reprodus în *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 186-190.

(este vorba despre articolul dedicat lui Nicolae Iorga<sup>20</sup>, în care scria: „Aduceți-vă aminte că Iorga este o culme pe care şuieră vântul și se rostogolesc troienile”). În aceeași perioadă îl descoperă pe Giovanni Papini și citește cu entuziasm romanul *Un om sfârșit*, în care-și recunoaște propria viață<sup>21</sup>.

Începând cu 1924-1925, Eliade își diversifică lecturile și îi descoperă pe istoricul religiilor Raffaele Pettazoni și pe folcloristul Sir James Frazer, ale căror opere le citește cu plăcere. La acea vreme, Eliade era în căutarea „omului universal” pe care, după cum va mărturisi mai târziu în *Jurnal*, nu avea să-l găsească în India, ci în „lumea primitivilor” și în folclor<sup>22</sup>. Cât despre istoria științelor, în anul 1926 Eliade își manifestă interesul pentru scrierile lui Aldo Mieli, profesor la Universitatea din Roma și semnalează apariția unei noi cărți pe această temă<sup>23</sup>. De altfel, Eliade intră în contact cu profesorul Mieli și, în scurt timp, deși încă student, ajunge să colaboreze la prestigioasa revistă a acestuia, *Archeion*. Mai mult chiar, Eliade ajunge membru în colegiul de redacție al revistei. Primele detalii despre *Archeion*, în presa din

---

<sup>20</sup> Mircea Eliade, „Iorga”, *Vlăstarul*, an II, nr. 3, februarie 1925, reprodus în *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 208-211.

<sup>21</sup> Mircea Eliade, „Giovanni Papini”, *Foaia tinerimii*, an IX, nr. 8, 15 aprilie 1925, reprodus în *Cum am găsit piatra...*, op. cit., pp. 229-233.

<sup>22</sup> Mircea Eliade, *Jurnal*, Volumul I, 1941-1969, ediție îngrijită de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993, pp. 285-286.

<sup>23</sup> A se vedea recenzia lui Eliade, „Aldo Mieli: Le scuole Ionica, Pythagorica ed Eleata”, *Revista Universitară*, an I, nr. 3, martie 1926, pp. 107-108. Cf. „O nouă Istorie a Științei. Cartea lui Aldo Mieli”, *Foaia tinerimii*, nr. 6, 15 martie 1926, p. 91.

România, apar în decembrie 1927, când Eliade prezintă revista cititorilor avizați, într-o notă din *Cuvântul*<sup>24</sup>. Câteva luni mai târziu, Eliade revine cu un material extins, în care analizează ultimul număr al jurnalului condus de profesorul Mieli<sup>25</sup>.

Interesul său pentru istoria științei și încercarea de a face ceva în acest sens l-a dus pe Eliade, indirect, înspre folclor. La acea vreme, Eliade era preocupat de istoria științelor și, mai ales, era întristat că în România nu exista prea mult entuziasm pentru acest subiect, însă nu credea că interesul și neliniștile sale vor fi remarcate de cineva. Totuși, scriind despre *Archeion*, Eliade a intrat în atenția profesorului clujean Valeriu Bologa. Citind nota despre *Archeion*, semnată M.E., în *Cuvântul*, Valeriu Bologa îi scrie mai tânărului Eliade pentru a-i oferi detalii suplimentare despre istoria științelor în România și, mai ales, despre contribuțiile proprii la acest domeniu. Astfel, în prima scrisoare trimisă lui Eliade, datată 2 decembrie 1927, dr. Bologa, „docent în Istoria Medicinii și Farmaciei”, așa cum se semnează, scria:

Deoarece la noi în țară interesul pentru istoria medicinei și științelor e foarte slab [...] sunt fericit a găsi în D-stră încă un adept. V-aș fi f. recunoscător, dacă în câteva cuvinte mi-ați confirma presupunerea. În cazul acesta nu voi întârzia să vă trimit lucrările din

---

<sup>24</sup> Vezi Mircea Eliade, „Archeion”, *Cuvântul*, an III, nr. 943, 1 decembrie 1927, p. 2.

<sup>25</sup> Vezi Mircea Eliade, „Archeion”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1119, 5 iunie 1928, p. 2.

*institutul nostru, cari sigur v-ar interesa. Institutul e fondat în 1921, e o operă românească (ungurii n-aveau așa ceva în Cluj) și se dezvoltă sub conducerea maestrului meu J. Guiart din Lyon (profesor cu contract pe 5 ani) foarte viguros. Dacă ați fi avut ocazia să urmăriți *Bul. scr. française d'Histoire de la Medicine* (Paris) și *Archiv. f. Gesch. d. Med* (Leipzig) v-ați fi putut convinge că lucrările noastre sunt bine văzute în străinătate. Tocmai în prezent lucrez la un articol mai mare asupra „Influenței italiene în trecutul medicinei românești”, pe care vreau să i-l trimit lui Aldo Miel<sup>26</sup>.*

De acum înainte își vor comunica unul altuia interesele<sup>27</sup> și vor avea ca principal scop promovarea și susținerea istoriei științelor în România. Între cei doi începe un schimb epistolar susținut, ce datează până în anul 1969 când, într-o ultimă scrisoare, Eliade îl anunță pe Valeriu Bologa că „sunt distinguished

---

<sup>26</sup> Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 2 decembrie 1927, inclusă în volumul *Mircea Eliade și corespondenții săi*, Vol. 1 (A-E), Ediție îngrijită, cuvânt înainte, postfață și note de Mircea Handoca, ediția a II-a, București, Criterion Publishing, 2010, pp. 118-119.

<sup>27</sup> Așa cum aflăm și din studiul monografic dedicat lui Valeriu Lucian Bologa de prof. dr. Samuel Iszák și prof. dr. Sandu Bologa, „preocupat de cercetările folclorice, de originea miturilor și practicilor magice vindecătoare, putem înțelege că activitatea catedrei de Istoria Medicinei, publicațiile acesteia, au atras repede atenția lui Mircea Eliade. [...] Între prof. V.L. Bologa și Mircea Eliade s-a stabilit în anii '30 o legătură prin corespondență”. Cf. Samuel Iszák și Sandu Bologa, *Valeriu Lucian Bologa. Evocare monografică*, op. cit., p. 80.

Service Professor of History of Religions, Chicago Univ”<sup>28</sup>. Din scrisorile schimbate aflăm multe detalii despre interesul lui Eliade în istoria științei și despre planurile sale în acest sens. Aflăm, de asemenea, despre greutățile pe care le întâmpină profesorul Valeriu Bologa la Cluj, unde încearcă să mențină și să ridice – de cele mai multe ori singur și printr-o muncă extrem de grea – standardele științifice ale Institutului său și, de asemenea, să îi aducă recunoașterea internațională.

Încă de la prima scrisoare, din 9 decembrie 1927, Eliade se arată încântat și plăcut surprins să afle despre munca profesorului Valeriu Bologa și a colegilor săi de la Cluj. Promite chiar să îi recomande lui Aldo Mieli numirea profesorului Bologa în funcția de redactor pentru România al revistei *Archeion*. De altfel, Eliade îi dezvăluie prof. Bologa că „adevăratele mele pasiuni din istoria științelor se mărginesc la alchimie și la știința greacă, asupra cărora adun materiale de mulți ani”<sup>29</sup>. Bologa îi scrisese, evident, despre intențiile sale de a înființa un institut de istoria științelor<sup>30</sup>. Eliade însuși afirmase că un astfel de

---

<sup>28</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 mai 1969, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, A-H, Cuvânt înainte și îngrijirea ediției de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1999, p. 95.

<sup>29</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 9 decembrie 1927, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 71.

<sup>30</sup> Într-un post-scriptum la scrisoarea din 2 decembrie, datat 16 decembrie 1927, Bologa îi mărturisea lui Eliade că „Gomoiu mi-a scris de curând că ar fi timpul să fondăm o societate de istoria

institut ar fi mai mult decât binevenit și că încearcă și el să pună pe picioare unul<sup>31</sup>.

Cercetările lui Bologa, crede Eliade, ar putea fi extinse într-un studiu comparativ „asupra rădăcinilor magice ale medicinei populare”<sup>32</sup>. Un astfel de studiu este posibil, continuă el, datorită unei asemănări esențiale în mentalitatea primitivilor:

Existând aceeași substanță spirituală, aceeași articulație intensă a conștiinței, la toți primitivii – există și numeroase identități sau corespondențe în manifestările lor rudimentar-științifice.

Eliade cheamă pentru cercetarea sistematică a folclorului medical, a relațiilor între magie, liturghie și medicină. Iar pentru aceasta el folosește „premise din istoria religiilor”. Eliade își exprimase opinia că ceea ce fac Bologa și colegii și studenții săi e mai degrabă istorie culturală decât istorie științifică – adică, istoria

---

medicinei (și a științelor, adaug eu) în România”. Vezi Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 2 decembrie 1927, în volumul *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., pp. 118-119.

<sup>31</sup> „Cred că suntem destui care ne interesăm de istoria și filozofia științelor. Un Institut va fi bine venit. Eu am încercat acum un an să adun aici, la București, un cerc în jurul acestor studii. Am vestit chiar pe Mieli de năzuințele mele, iar italianul a și publicat că „in Romania un Istituto di Storia delle scienze si va formando per il curso di Mircea Eliade”. Am vorbit și cu dl Onicescu, iubitor al științei și filozofiei Renașterii”. Vezi Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 9 decembrie 1927, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 71.

<sup>32</sup> Mircea Eliade, „Institutul de Istoria Medicinei”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1267, 31 octombrie 1928, pp. 1-2.



evoluției procedeele științifice, a ipotezelor și experimentelor. O adevărată „istorie științifică la noi”, în sensul acela, probabil nu e posibilă în orice caz, crede el, și nici nu se scriu astfel de istorii în alte țări decât foarte rar<sup>33</sup>. Istoriile științifice trebuie scrise, declară Eliade.

De cealaltă parte, Bologa își exprimase opinia că

nu cred că am ajuns încă la noi atât de departe încât să ne gândim cu toții serios la abordarea marilor probleme fundamentale, generale ale istoriei științelor. [...] Dar cred că e utilă și munca noastră pregătitoare<sup>34</sup>.

Eliade avea planuri mari legate de istoria științei, însă a trebuit să le amâne pentru câțiva ani, pentru că în noiembrie 1928 a plecat spre India, cu o bursă de studii oferită de Maharajahul din Kassimbazar. Urma să studieze filosofia și sanscrita, cu reputatul profesor Surendranath Dasgupta la Universitatea din Calcutta. Era doar unul dintre cei peste 200 de studenți (din domenii foarte diferite) cărora Maharajahul le deschidea anual porțile reședinței sale și le facilita educația. Înainte de plecarea sa îi scrie lui Bologa și îl asigură că

---

<sup>33</sup> Cf. Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 23 octombrie 1928, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 76.

<sup>34</sup> Vezi Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 19 octombrie 1928, în volumul *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., p. 122.

[...] voi pune Institutul în legătură cu cercurile de istoria medicinei din Bengal. De altfel, eu însumi intenționez să lucrez asupra metodului inductiv în filozofia și știința indiană. [...] După cum vezi, părăsesc țara – și încă pentru un teritoriu fantast și incert. Îți voi comunica adresa, pentru a putea aduce foloasele necesare – dacă se simte nevoia – mișcării istoric-științifice de la noi<sup>35</sup>.

De asemenea, nu uită să îl întrebe pe Bologa dacă „un probabil studiu al meu asupra științei indiene și-ar putea găsi loc în vreo revistă?”, cu toate că „are să fie cam lung – nu din păcatul autorului, cât din vastitatea materialului și ignoranța explicabilă a publicului”.

Legat de plecarea în India, Eliade avea planuri mari. Își dorea să aprofundeze tehnicile yoga, să învețe sanscrită și filosofie indiană, să descopere spiritualitatea. Paralel cu acestea, Eliade își dorea să poată contribui cu ceva original la istoria științelor în România.

Într-o scrisoare către Bologa, trimisă înainte de plecarea sa spre India, Eliade admite că „aș lucra cu furie”<sup>36</sup>. În același timp, consideră că

---

<sup>35</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 22 octombrie 1928, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 74.

<sup>36</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 23 octombrie 1928, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 75-76.

[...] munca de analiză amănunțită a trecutului științific român e necesară, urgentă și interesantă. Dar mă întreb dacă e istorie științifică sau istorie culturală. Părerea mea e că lucrările D-stră sunt istorice, culturale, medicinale (dacă vrei) – dar foarte puțin istorico-științifice; nesurprinzând devenirea unui proces de creație științifică, nefiind descrierea fenomenologică sau discutarea unei atitudini științifice (o metodă, o ipoteză, o falsitate, o experiență).

„Critica” lui Eliade se referea, în genere, la istoria științei care, în opinia lui, era lipsită de organizare. Trebuie să-și explice rostul, metodele și rezultatele pe care speră să le realizeze.

Când Eliade își așternea pe hârtie ideile de mai sus, istoriografia științelor era abia la începuturile ei, și nu numai în ceea ce privește medicina. Prof. Bologa cunoștea foarte bine curente noi în domeniul istoriei științelor medicale. [...] Conștient de rolul dominant al condițiilor politice, economice și sociale care determinau caracterul esențial al unor epoci sau etape istorice, prof. Bologa a reușit să evite absolutizările sau exagerările altora. [...] În altă ordine de idei, cerințele formulate de Eliade, chiar dacă erau justificate la nivelul de atunci al istoriografiei științelor din România interbelică, ele n-au fost realizate fără o pregătire preliminară, fără punerea bazelor temeinice ale istoriei medicinei, bazată pe date și fapte sigure, care își așteptau, pe

de o parte, descoperirea, iar pe de altă parte sintetizarea lor în lucrări de referință<sup>37</sup>.

Într-un articol din *Cuvântul* Eliade își exprimă clar convingerile:

Rostul ar fi surprinderea unității științei, care s-a manifestat în timp în mod divers și dezordonat. În jurul acestei concepții s-ar putea dezvolta un nou umanism, o serie de metode care să cerceteze și să valorifice nu omul umanismului pe baza filologică, ci omul vădit de evoluția științei<sup>38</sup>.

În India, cu toate că era foarte ocupat cu adunarea și clasificarea materialelor pentru teza sa despre Yoga, Eliade găsește timp pentru a trimite câteva articole despre cultură, obiceiuri și experiențele sale indiene, pentru ziarele de acasă sau studii de specialitate pentru revistele de profil din țară și din străinătate<sup>39</sup>. Corespondează, de asemenea, cu prietenii și familia și le transmite, frecvent, vești despre trăirile și emoțiile sale. Astfel, într-o scrisoare din 1930 îl anunță, entuziasmat, pe Bologa: „locuiesc cu profesorul meu

---

<sup>37</sup> Samuel Iszák și Sandu Bologa, *Valeriu Lucian Bologa. Evocare monografică*, op. cit., p. 100.

<sup>38</sup> Mircea Eliade, „Sarton și istoria științelor”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1278, 11 noiembrie 1928, pp. 1-2.

<sup>39</sup> Vezi Mircea Eliade, „Introducere în filosofia Samkhya”, *Revista de filosofie*, an XV, nr. 2, aprilie-iunie 1930, pp. 152-177. Vezi, de asemenea, Mircea Eliade, „Il male e la liberazione nella filosofia Samkhya”, *Recherche religieuses* (Roma), mai 1930, pp. 200-221.

Surendranath Dasgupta, cea mai formidabilă minte a Indiei moderne. Stil pur bengalez”<sup>40</sup>.

În acea vreme, Eliade își pune la punct bibliografia și făcea planul lucrării sale, beneficiind de suportul dat de Dasgupta. Însă cei doi aveau opinii diferite, așa cum își amintește Eliade în *Memoriile* sale:

Dasgupta ar fi preferat să mă vadă concentrat asupra istoriei doctrinelor Yoga sau a raporturilor dintre Yoga clasică, Vedānta și Budism. Eu, dimpotrivă, mă simțeam atras de Tantrism și de diferitele forme de Yoga populară, adică, așa cum le întâlneam în epică, în legende și folclor. [...] Învățasem acum filozofie indiană pentru a-mi da seama că Yoga nu e prea interesantă ca sistem de filozofie<sup>41</sup>.

Eliade era interesat, mai mult, de aspectele „științifice” din Yoga. I-o mărturisește lui Bologa:

[...] v-aș putea trimite un studiu cam de zece-douăzeci de pagini asupra „fiziologiei și anatomiei sistemului nervos în Yoga”. [...] Posed un considerabil număr de fapte asupra medicinei și magiei farmaceutice în India, unele dintre ele

---

<sup>40</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 16 februarie 1930, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 79.

<sup>41</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 181.

epatante, așa cum sunt acelea referitoare la controlul lui *nervus vagus*<sup>42</sup>.

Mare parte din materialele adunate în India vor fi utilizate de Eliade în anii următori, în studiile și volumele despre alchimie, yoga și istoria religiilor. Cât despre istoria științelor, Eliade a continuat să fie interesat de acest subiect, în adevăratul sens al cuvântului, mai ales după întoarcerea din India, elaborându-și și rafinându-și opiniile pe această temă, în multe din articolele scrise în anii '30. Însă ideile sale referitoare la istoria științei în România și încercările de a o armoniza cu disciplinele similare din Europa au fost expuse deja într-un articol publicat de Eliade în octombrie 1928, despre Institutul de Istoria Medicinii de la Cluj<sup>43</sup>.

În corespondența cu profesorul Valeriu Bologa, Eliade a cultivat un interes special pentru istoria medicinei din România și o curiozitate anume pentru practicile medicale din popor, medicina naturală, ierburile medicinale miraculoase și alte asemenea; preocupări pe care le-a continuat inclusiv prin studiile făcute asupra mătrăgunei<sup>44</sup>.

---

<sup>42</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 16 februarie 1930, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 79.

<sup>43</sup> Cf. Mircea Eliade, „Institutul de Istoria Medicinii”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1267, 31 octombrie 1928, pp. 1-2. Vom reveni asupra acestui articol în Capitolul 3.

<sup>44</sup> Vezi Capitolul 4 pentru o analiză a articolelor lui Mircea Eliade despre acest subiect (mătrăguna).

De altfel, își mărturisise, pentru a câta oară, interesul față de istoria științelor în corespondența sa cu Bologa: „sunt absorbit cu totul în studii de istoria științelor indiene, alchimia și botanica îndeosebi. Oh! Dacă aş fi fost medicinist!”<sup>45</sup>

Cu toate că după întoarcerea din India a activat în alte domenii – filosofie, literatură și istoria religiilor – Eliade și-a adus contribuția, poate mai mult decât unii specialiști, și la istoria științei, așa cum o să vedem în cele ce urmează.

---

<sup>45</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 18 iunie 1930, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 80-81. La vremea când scria aceste rânduri Eliade se afla încă în Calcutta și citea cu interes tot ce găsea despre botanica vechii Indii și realizările contemporane în acest domeniu. Parte a materialului a fost valorificat de Eliade în (printre altele) „Cunoștințe botanice în vechea Indie. Cu o notă introductivă asupra migrației plantelor indiene în Iran și China”, *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, Tom VI, 8 octombrie 1931 ce va fi analizat în Capitolul 3 al lucrării noastre. Un alt important articol definitivat în acea perioadă este “Il rituale hindu e la vita interior”, ce a fost publicat în *Recherche religiose*, nr. 8, 1932, pp. 486-504.

## CAPITOLUL 2

### **De la folclor la știință sau despre esența existenței omenești**

*Motto:*

Tradițiile folclorice constituie o mină inepuizabilă de informații istoric-religioase, deocamdată insuficient exploatate sau greșit interpretate (Mircea Eliade).

Folclorul l-a interesat mereu pe Eliade și de câte ori a avut ocazia a revenit, cu plăcere, asupra acestui subiect. În liceu și, mai apoi, în facultate și-a cultivat acest interes prin numeroase lecturi, valorificate în articole de „popularizare”, recenzii la cărțile semnate de etnologi sau folcloriști celebri (din țară sau din străinătate) sau studii de specialitate, publicate în reviste de profil sau volume colective.

Dintre oamenii de cultură români care s-au aplecat asupra folclorului l-a apreciat, în mod deosebit, pe Lucian Blaga. Discutând pe marginea „întâlnirii” dintre aceste două mari personalități, biograful american al lui Eliade, profesorul Mac Linscott Ricketts, este de părere că „*admirator* e un termen potrivit pentru relația lui Eliade cu acest extraordinar



filosof”<sup>1</sup>. În cele ce urmează ne oprim asupra legăturii speciale dintre Eliade și Blaga în scopul de a sublinia, pe de o parte, relația lui Eliade cu școala de la Cluj, iar, pe de altă parte, pentru a arăta că geniul popular românesc și-a găsit în cei doi autori un punct maxim al dezvoltării sale în creația cultă.

Tânărul Eliade răspunde cu bucurie scrisorilor lui Blaga și îl anunță pe corespondentul său despre lecturile pe care le face și despre planurile de viitor; planuri legate de propriile cercetări sau chiar de scrierile lui Blaga:

Nu-ți pot mărturisi bucuria produsă de cele două scrisori ale D-tale! [...] Eu studiez încă *Eonul Dogmatic*. Apariția *Cunoașterii Luciferice* m-a apucat cu *Eonul* neterminat<sup>2</sup>.

Entuziasmul lui Eliade s-a declanșat o dată cu primirea unei epistole din partea lui Blaga, în care acesta din urmă îi scria:

Isprăvesc tocmai citirea romanului despre Maitreyi și mă declar *profund entuziasmat*. Nu ai cumva posibilitatea de a-l traduce în nemțește? Dacă aș

---

<sup>1</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, 2 vol., traducere de Virginia Stănescu, Mihaela Gligor, Olimpia Iacob, Irina Petraș și Horia Ion Roman, București, Criterion Publishing, 2004, vol. II, p. 142.

<sup>2</sup> Mircea Eliade către Lucian Blaga, scrisoare din 11 iunie 1933, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 60-61.

avea traducerea, m-aș face luntre și punte să-l plasez la o casă de editură de aici<sup>3</sup>.

Lucian Blaga urmărea traiectoria lui Eliade cu interes. Probabil simțea că mai tânărul său corespondent va avea ceva de spus în domeniul literar și, mai ales, în studiile privind miturile și obiceiurile poporului român. De cealaltă parte, aprecierile sunt mai mult decât favorabile. Mircea Eliade urmărise cu viu interes tot ceea ce scrisese Lucian Blaga și avea de gând să scrie despre sistemul filosofic al corespondentului său, după cum îi mărturisise acestuia încă din 1933: „Am de gând să scriu ceva lung și serios cândva, asupra filosofiei Dialekticii, pe care o urmăresc de când eram în liceu”<sup>4</sup>.

Într-un articol publicat în ziarul *Vremea* în anul 1934<sup>5</sup>, Eliade amintește despre

[...] cartea de debut filosofic al tânărului gânditor Lucian Blaga, *Cultură și cunoștință* [...]. De atunci, Lucian Blaga și-a dezvoltat cu mult curaj gândirea filosofică în câteva cărți care, în oricare altă țară

---

<sup>3</sup> Lucian Blaga către Mircea Eliade, scrisoare din 6 iunie 1933, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., pp. 95-96.

<sup>4</sup> Mircea Eliade către Lucian Blaga, scrisoare din 11 iunie 1933, în *Mircea Eliade, Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 60-61.

<sup>5</sup> Mircea Eliade, „Nu rezistă celula?”, *Vremea*, an VII, nr. 360, 21 octombrie 1934; retipărit în *Mircea Eliade, Profetism românesc*, 2, *România în eternitate*, București, Editura „Roza vânturilor”, 1990, pp. 28-30.

decât a noastră, ar fi provocat întinse discuții și controverse printre intelectuali.

Articolele în care Eliade face aprecieri legate de opera lui Blaga au fost destul de multe<sup>6</sup>, iar Blaga este deseori dat ca exemplu:

Este foarte ciudat să constați că aceeași gândire politică din ultimii 50 de ani – care a făcut atâtea progrese de la Eminescu încoace – aceeași gândire politică a ratat toate încercările de artă naționalistă, până la Lucian Blaga, cel dintâi creator care a gândit *românește* fără să gândească politic<sup>7</sup>.

Doi ani mai târziu, Eliade scrie: „Literatura românească nu are de ce să se teamă; continuitatea de la folclor la Lucian Blaga se verifică și ca lexic, și ca tematică”<sup>8</sup>. Apoi, în articolul intitulat chiar *Lucian Blaga*, Eliade își exprimă speranța că distingerea tânărului poet cu premiul „Hurmuzescu” al Academiei va însemna un pas înainte pentru

---

<sup>6</sup> A se vedea, spre exemplu, recenziile făcute de Eliade: „Avram Iancu (de Lucian Blaga)”, *Vremea*, an VIII, nr. 402, 25 august 1935, p. 10; „Lucian Blaga și sensul culturii”, *Revista Fundațiilor Regale*, an V, nr. 1, ianuarie 1938.

<sup>7</sup> Mircea Eliade, „Creație etnică și gândire politică”, *Cuvântul*, an IX, nr. 2994, 26 august 1933, p. 1.

<sup>8</sup> Mircea Eliade, „Realități românești”, *Vremea*, an VIII, nr. 392, 16 iunie 1935, p. 6. În acest articol Eliade se pronunță asupra misiunii istorice a unui popor care, în viziunea lui, „este verificată de două lucruri: 1) de puterea cu care știe să-și apere pământul, libertatea și drepturile; 2) de vigoarea cu care creează valori”.

receptarea lui la adevărata valoare. La fel, Eliade salută studiul semnat de V. Băncilă, cu referire la *Cenzura transcendentă*<sup>9</sup>.

În vara lui 1937, Eliade a făcut o vizită de documentare în Germania, la Berlin. Era a treia vară în care lucra la Berlin și declara că îi place „din ce în ce mai mult”<sup>10</sup>. A făcut o scurtă vizită la Berna unde l-a întâlnit pe Blaga și a discutat cu el. În perioada șederii sale la Berna a croit planul unor „Convorbiri cu Lucian Blaga”, material publicat mai apoi în ziarul *Vremea*, în 22 august 1937. Dincolo de discuțiile care s-au regăsit în materialul publicat în *Vremea*, vizita a fost fructuoasă pentru ambii. În scrisoarea din 29 iulie 1937, Eliade exclamă:

Zilele petrecute la Berna rămân neuitate și am fi într-adevăr fericiți să ne întâlnim cât mai des în țară. Viața este frumoasă și bună, dacă la 30 de ani pot primi un asemenea dar: prietenia lui Lucian Blaga!<sup>11</sup>

Eliade este de-a dreptul entuziasmat de discuțiile cu Blaga și de opera acestuia:

---

<sup>9</sup> Mircea Eliade, „Lucian Blaga”, *Vremea*, an VIII, nr. 395, 7 iulie 1935, p. 6.

<sup>10</sup> Mircea Eliade către Lucian Blaga, scrisoare din 29 iulie 1937, publicată inițial de Nicolae Florescu în *Cronica*, 19 martie 1982, nr. 12 (942) și reluată în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, op. cit., vol. I, pp. 64-65.

<sup>11</sup> Idem.

Am cetit tot timpul drumului cartea D-tale, și aveam impresia că desăvârșesc convorbirile noastre din Berna. Am sfârșit *Geneza metaforei*. E greu de spus dacă este cea mai bună din *Trilogie*: este, în orice caz, cea mai curajoasă și deschide perspective magnifice. Încep să simt vraja simfonică a sistemului D-tale<sup>12</sup>.

Sentimentele sunt reciproce, romanele lui Eliade fiind apreciate de întreaga familie Blaga. În scrisoarea datată 26 iulie 1937, Blaga scrie:

Știi că atât eu cât și soția mea am citit *Șarpele*, și ținem să te felicităm pentru splendida realizare a fantasticului. E o lucrare foarte, foarte frumoasă! Și un gen deosebit de greu. (O știu fiindcă sunt aci în domeniul meu)<sup>13</sup>.

Eliade elogiază lung primirea lui Blaga, la doar 42 de ani, în Academia Română:

Lucian Blaga nu se sfiește să introducă în cărțile sale de filosofie sentimente patetice, grații de artist sau amănunte de erudiție. Spirit universal leonardesc, Lucian Blaga este atât de „român” în tot ce creează, încât a fost silit să născocească termeni noi ca să-și poată formula precis „românitatea” gândirii sale. Ce splendidă verificare

---

<sup>12</sup> Idem.

<sup>13</sup> Lucian Blaga către Mircea Eliade, scrisoare din 26 iulie 1937, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., p. 98.

a adevărului că geniul „specific” românesc nu se poate realiza pe deplin decât în universal, că duhul românesc nu trebuie înțărucit de teama ca nu cumva să se alerteze, să se „influențeze”, ci poate fi lăsat să cunoască, să-și asimileze și să lupte cu oricâte culturi, cu oricâte spiritualități [...] <sup>14</sup>.

Schimbul epistolar dintre cei doi surprinde interesele comune și continuă, într-un fel, discuțiile ce au fost purtate în diferite ocazii. Astfel, în scrisoarea din 5 octombrie 1937, Mircea Eliade îi scrie lui Blaga:

Aș vrea să reluăm într-o zi și discuția asupra înțelesului „omului universal”. Mi se pare că deosebirea dintre om universal (Eminescu) și enciclopedic (Hasdeu<sup>15</sup>) este numai una de punct de vedere. [...] Dacă Leonardo ar fi trăit în sec[olul] XIX, ar fi făcut, fără voia lui, istorie – și istorie. Iar dacă ar fi voit să-și depășească timpul – ar fi făcut preistorie sau folclor. Enciclopedistul (autentic, iar nu bolnăvicios) este mai mult un aspect „grafic” al universalismului<sup>16</sup>.

În acea perioadă Eliade era preocupat de problematica „omului universal” și citindu-l pe Blaga

---

<sup>14</sup> Mircea Eliade, „Lucian Blaga la Academie”, *Viața literară*, an XI, nr. 12, septembrie 1937, p. 1.

<sup>15</sup> În 1937 Eliade pregătea pentru tipar ediția Hasdeu, așa cum o să vedem mai târziu în acest volum.

<sup>16</sup> Mircea Eliade către Lucian Blaga, scrisoare din 5 octombrie 1937, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, op. cit., vol. I, pp. 67-68.

și purtând discuții cu acesta i-a fost de un real folos lui Eliade în cristalizarea ideilor sale. În articolul său „Lucian Blaga și sensul culturii”<sup>17</sup>, Mircea Eliade surprinde contribuția originală a lui Blaga:

Lucian Blaga se deosebește de ceilalți doi mari filosofi contemporani ai culturii, Spengler și Frobenius, prin ceea ce am putea numi [...] *voința metafizică*. [...] În timp ce Spengler pleacă de la biologie, iar Frobenius de la etnografie, [...] Blaga a ajuns la problema stilului plecând de la Estetică și, în genere, de la filosofie.

La Blaga, „cultura este expresia directă a unui mod de existență *sui generis*”<sup>18</sup>. Faptul că oamenii sunt

---

<sup>17</sup> Mircea Eliade, „Lucian Blaga și sensul culturii”, *Revista Fundațiilor Regale*, an V, nr. 1, ianuarie 1938, retipărit în Mircea Eliade, *Meșterul Manole, Studii de etnologie și mitologie*, Ediție îngrijită de Magda Ursache și Petru Ursache, Studiu introductiv de Petru Ursache, Iași, Editura Junimea, 1992, pp. 203-208.

<sup>18</sup> Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii* (1937) în *Trilogia culturii*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944, p. 473.

Vezi și Mircea Eliade, „Convorbiri cu Lucian Blaga”, *Vremea*, an X, nr. 501, 22 august 1937, pp. 10-11, reluat în *Profetism Românesc – România în eternitate*, vol. 2, București, Editura „Roza Vânturilor”, 1990, pp. 202-203: „Pentru mine, cultura este modul specific de a exista al omului în Univers. Este vorba de o mutație ontologică, mutație care deosebește pe om de celelalte animale, și care e rezultatul eforturilor omului de a-și revela Misterul. Omul singur este creator de cultură, și aceasta datorită trăirii sale întru mister și revelare. Omul, încercând să-și reveleze misterul, în ale cărui dimensiuni singur trăiește – creează cultura”.

limitați în creația lor de cultură de categoriile matricei stilistice este rezultatul eforturilor Marelui Anonim de a se apăra pe sine. Eliade oferă următoarea explicație pentru ideea lui Blaga:

Marele Anonim se apără împotriva omului prin „matricea stilistică”; silește, adică, pe orice om creator de cultură să creeze într-un anumit *stil*. Actele de creație ale culturii nu sunt decât întâmplător dirijate de categoriile conștientului. Ele își găsesc izvorul și puterea plâsmuitoare în „matricea stilistică” așa cum o înțelege Blaga: ca o garnitură de categorii abisale, ale inconștientului, corespondente categoriilor conștientului. [...] Deși creația de cultură reprezintă o *eșuare* a încercării omului de a-și revela misterele, ea are, în sine, destule *semne ontologice*, care pot fi numai catalogate de istorie, dar nu pot fi înțelese decât de metafizică<sup>19</sup>.

Eliade urmărea evoluția creatoare a prietenului său și nu se sfia să-l laude în public atunci când Blaga ducea numele țării peste hotare<sup>20</sup>. Își dorea să scrie un studiu extins asupra „filosofiei” sale. Îi scrisese acest lucru în 25 februarie 1935 lui Ion Chinezu:

Mi-e dor să recitesc pe Blaga și am de mult în cap un studiu asupra întregii sale opere –, dar cum

---

<sup>19</sup> Mircea Eliade, „Lucian Blaga și sensul culturii” în Mircea Eliade, *Meșterul Manole*, op. cit., p. 207.

<sup>20</sup> Vezi Mircea Eliade, „Filosofii români peste hotare”, *Sânzana*, an I, nr. 14, 15 ianuarie 1938, p. 3.



sunt peste măsură de ocupat (știi că pregătesc o ediție Hasdeu care mă ucide), sunt nevoit să amân mereu această bucurie<sup>21</sup>.

Din nefericire,

[...] n-am scris decât câteva amintiri despre Lucian Blaga și recenzii despre anumite cărți de-ale lui. N-am schițat planul unei lucrări mai vaste, dar știam cum ar fi trebuit redactat: așa cum a scris Gundolf despre Goethe<sup>22</sup>.

În fapt, subiectul care i-a apropiat pe cei doi a fost folclorul. Lucrările majore de folcloristică semnate de Mircea Eliade sunt articolul „Folclorul ca instrument de cunoaștere”<sup>23</sup> (1937) și volumele *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (1943) și *De la Zalmoxis la Gengis-Han* (1970). În cea din urmă prezintă cele mai importante tradiții mitologice și creații folclorice ale românilor. Strălucitelor interpretări ale *Mioriței* și *Meșterului Manole* li se adaugă analiza mitului cosmogonic popular românesc, cel al descălecatului și cultului mătrăgunei.

---

<sup>21</sup> Mircea Eliade către Ion Chinezu, scrisoare din 25 februarie 1935, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, op. cit., vol. I, p. 145.

<sup>22</sup> Cf. dialogului purtat de Mircea Handoca cu Mircea Eliade în 22 octombrie 1981, redat în Mircea Handoca, *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 7-19.

<sup>23</sup> Ne vom opri asupra acestui important articol în Capitolul 5 al volumului de față.

Studiile de sinteză ale lui Mircea Eliade au fost anticipate de ample analize, urmărind variate aspecte ale folcloristicii: origini, istoric, interpretare, culegeri, traduceri, studii comparate, surse de inspirație pentru literatura cultă. Este evidențiată și demonstrată genialitatea folclorului românesc în comparație cu manifestările similare ale altor popoare. Aceleași elemente pot fi observate și în lucrările lui Lucian Blaga care se opresc asupra folclorului românesc.

Pornind de la mitul Meșterului Manole cei doi demiurghi au dăruit literaturii noastre opere de excepție: drama lui Lucian Blaga din 1927 și eseul lui Mircea Eliade din 1943. Și unul și celălalt sunt în tinerețe „teoreticieni” ai sintezelor, punând aceste idei în practică în anii maturității. Cercetând miturile autohtone, ambii gânditori au zămislit numeroase studii de o rară profunzime și erudiție; diferite ca formă, dar cu unele coincidențe tematice<sup>24</sup>.

Eliade a făcut mai multe trimiteri la piesa lui Blaga, *Meșterul Manole* (1927), ca la un rar exemplu de creativitate artistică autentică într-un stil românesc, și nu de imitație modernă după forme folclorice<sup>25</sup>.

---

<sup>24</sup> Cf. Mircea Handoca, „Afinități electivă”, *Vatra*, an XIII, nr. 147, 20 iunie 1983, p. 8 și p. 12.

<sup>25</sup> A se vedea următoarele articole ale lui Eliade: „Teme folclorice în creația artistică”, *Rampa*, an XX, nr. 5693, 4 ianuarie 1937, p. 1; „Gabriel Negry și problemele dansului folcloric”, *Vremea*, an VII, nr. 367, 3 decembrie 1934, p. 6. În acesta din urmă, Eliade scrie: „Trebuie căutat izvorul care l-a creat [se referă la dansul popular].

Până la Lucian Blaga nu exista o dramă românească alimentată de folclor. Legenda Meșterului Manole a fost dramatizată de nenumărate ori. Dar toți aceia care o prelucraseră au năzuit să-i dea o „interpretare originală”. Ori, ceea ce constituie farmecul nud al acestei teme este însăși legenda în sine, fără căutare de simboluri și interpretări<sup>26</sup>.

Preluând cunoscuta baladă, Lucian Blaga va da originalitate operei, adâncind și lărgind motivele baladei din perspectiva expresionismului, ceea ce-i permite scriitorului să dea realității o expresie nouă, prin raportarea lucrurilor la absolut și printr-o patetică participare la imaginile create. Eliade își păstrează admirația pentru lucrările lui Blaga și le citează de câte ori are ocazia. De altfel, în 1943 admite că „am admirație pentru geniul lui Blaga”<sup>27</sup>.

Mircea Eliade se oprește și el asupra baladei, consacrându-i mai multe articole și încununându-și cercetările prin volumul *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*<sup>28</sup> în care tratează amănunțit acest mit fundamental al poporului român.

---

Izvor care e întotdeauna *prezență fantastică* [...] din care au izvorât toate: și gustul și muzica”. Sublinierea ne aparține.

<sup>26</sup> Cf. Mircea Eliade, „Teme folclorice în creația artistică”, *Rampa*, an XX, nr. 5693, 4 ianuarie 1937, p. 1.

<sup>27</sup> Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, București, Editura Humanitas, 2006, vol. 1, p. 188, însemnare din 22 aprilie 1943.

<sup>28</sup> Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole* în volumul *Meșterul Manole. Studii de etnologie și mitologie*. Îngrijirea

*Comentarii la legenda Meșterului Manole* este una din cele mai reprezentative lucrări despre folclor scrise de Mircea Eliade. Lucrarea a fost scrisă pe când se afla în Portugalia, ca atașat cultural la Legația Română de la Lisabona. Anunțată încă din 1937, în prefața la *Cosmologie și alchimie babiloniană*, *Comentarii la legenda Meșterului Manole* apare în anul 1943, sub îngrijirea lui Constantin Noica<sup>29</sup>.

În *Prefață*, Eliade scrie:

Cartea de față apare cu o întârziere de cel puțin șase ani. Într-unul din cursurile de istoria și filosofia religiunilor pe care le-am ținut la Facultatea de Litere din București (1936-1937), suplinind conferința de Metafizică a profesorului Nae Ionescu, am avut prilejul să expun, în liniile lor mari, conținutul și rezultatele acestei cărți<sup>30</sup>.

Tot în *Prefață* Eliade ne avertizează că

*Comentariile* de față ar câștiga în interes dacă ar putea fi citite împreună cu studiile noastre anterioare, îndeosebi *Cosmologie și alchimie*

---

ediției și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Introducere de Petru Ursache, Iași, Editura Junimea, 1992.

<sup>29</sup> La finalul Prefetei, Eliade scrie: „Lui Constantin Noica îi datorez în bună parte apariția acestei cărți. Nu numai pentru că și-a luat asupra-și sarcina de a îngriji tipărirea ei, ci și pentru faptul că multe pagini au fost scrise în primul rând cu gândul la nelămuririle și obiecțiile lui”. Vezi Mircea Eliade, *Comentarii...*, op. cit., p. 390.

<sup>30</sup> Ibidem, p. 388.

pentru motivul că toate „fac parte din aceeași familie de studii gândite, elaborate și în parte definitiv redactate în anii 1935-38”<sup>31</sup>. De altfel, Eliade se arătase interesat de subiect mult mai devreme. Spre exemplu, într-un articol publicat în anul 1932, Eliade scria cu referire la Legenda Meșterului Manole:

[...] luați de pildă legenda meșterului Manole, care nu e nici cea mai formidabilă din literatura noastră populară, nici cea mai românească (se găsește peste tot în Balcani și aparține unui mod cu rădăcini străvechi). Mai toți acei care au prelucrat această legendă au voit cu orice chip să-i dea o „interpretare originală”. Or, ceea ce constituie farmecul nud al acestei teme e însăși legenda în sine fără căutare de simboluri și fără interpretări. Legenda singură produce acea prezență fantastică, irațională; ea singură – iar nu simbolul ei gândit prin efort personal – ne introduce într-un univers folcloric, în care lumea inorganică posedă o viață însuflețită și legi aidoma; unde casele și bisericile sunt ființe vii și ele nu pot dura dacă o viață omenească nu le e jertfită, ca din sângele și sufletul lor ele să trăiască în veci<sup>32</sup>.

---

<sup>31</sup> Ibidem, p. 390.

<sup>32</sup> Mircea Eliade, „Folclor și literatură”, *Cuvântul*, an VIII, nr. 2599, 18 iulie 1932, pp. 1-2.

Prezența fantastică produsă de legendă a fost elementul cheie ce l-a interesat pe Eliade. Subiectul va fi reluat în mai multe articole, ca de altfel și în *Comentarii la legenda Meșterului Manole*. Lucrarea aceasta este importantă, în primul rând, pentru că prin intermediul ei putem urmări dezvoltarea gândirii lui Mircea Eliade, îndeosebi în ceea ce privește religia, mitul și simbolul, studiile de folclor. Totuși, după cum se afirmă și în titlu, volumul reprezintă „comentarii” la legendă și nu o abordare nouă, inedită a acesteia. În fapt, lucrarea poate fi considerată o sinteză a teoriilor și studiilor lui Eliade în domeniul religiei, pentru că el se referă aici la miturile cosmogonice, Orientul Apropiat, Yoga, *coincidentia oppositorum*, balada *Miorița*, locul ocupat de mituri în creștinătate și la alte multe teme care au apărut în studiile și analizele făcute de el până la acea dată.

*Jurnalul Portughez* indică data de 10 februarie 1943 ca moment de începere a scrierii acestor *Comentarii*<sup>33</sup>. S-a decis să se apuce de *Comentarii* pentru că nu se simțea capabil să continue lucrul la romanul *Apocalips*, din care scrisese totuși 134 de pagini. În realitate, voia să evadeze „în altceva” și astfel a început să scrie *Comentariile* <sup>34</sup>.

În *Memorii*, Eliade își amintește că

---

<sup>33</sup> Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., p. 181, însemnare din 10 februarie 1943: „Văzând că nu pot lucra la *Apocalips*, am început *Comentarii la legenda Meșterului Manole*”.

<sup>34</sup> Ibidem, p. 183, însemnare din 15 februarie 1943.

[...] în februarie, am început să redactez un lung studiu comparativ despre riturile de construcție, pe care l-am terminat în câteva luni. A apărut la sfârșitul anului sub titlul *Comentarii la legenda Meșterului Manole*<sup>35</sup>.

De fapt, cartea a apărut în vara aceluși an, după cum Eliade pomeneste în *Jurnalul* său, într-o însemnare din 12 iulie<sup>36</sup>. Ultima referință legată de *Comentarii* din *Jurnalul Portughez* este cea din 15 iulie<sup>37</sup>.

Dar, înainte de apariția propriu zisă a lucrării, Eliade scrie, în paginile revistei portugheze *Acção*, un material de popularizare a folclorului românesc, în care descrie *Balada Meșterului Manole* și povestea construirii Mănăstirii Argeșului, și de asemenea, amintește despre *Miorița*, cealaltă mare realizare a înțelepciunii populare românești<sup>38</sup>.

Elementul în jurul căruia sunt construite *Comentariile* este legenda Meșterului Manole, „un mit

---

<sup>35</sup> Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1960*, op. cit., p. 387.

<sup>36</sup> Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., pp. 204-205, când primește un exemplar al cărții. Îi place că este tipărită „admirabil” de noua editură Publicom; dar este dezamăgit de numeroasele erori tipografice.

<sup>37</sup> Ibidem, p. 205. Își dă seama că lucrarea *Comentarii la legenda Meșterului Manole* este a 25-a lucrare pe care o tipărește. „Am 36 de ani. Ar trebui să mă consider mulțumit. Într-un anumit fel, nu mi-am pierdut vremea”. Cu toate acestea, are sentimentul că nu a dat „aproape nimic”.

<sup>38</sup> Cf. Albert von Brunn, „Mircea Eliade em Portugal (1940-1944)”, *Revista ICALP*, vol. 20 și 21, iulie-octombrie 1990, pp. 37-50. Articolul scris de Eliade în revista *Acção*, la care se referă Albert von Brunn, este „A lenda de Mestre Manolé”, 29 aprilie 1943.

central al spiritualității neamului românesc”. Creația reprezenta, pentru Eliade, esența existenței omenești. Așa cum am văzut, subiectul l-a interesat pe Eliade cu mult timp înainte de a începe lucrul la carte. De fapt, el pregătise un articol pe această temă, intitulat *Manole și riturile de construcție*, pentru revista *Zalmoxis*.

„Cele două mituri ale spiritualității românești” (*Miorița* și *Balada Meșterului Manole*) ocupă un loc important în lucrarea pe care Eliade o dedică poporului român, intitulată *Os Romenos, latinos do Oriente*<sup>39</sup>.

În orice cultură există întotdeauna un mit central care o descoperă și care se găsește în toate marile sale creații. Viața spirituală a românilor este dominată de două mituri care exprimă, cu o spontaneitate perfectă, viziunea lor spirituală asupra Universului și evaluarea pe care ei o conferă existenței<sup>40</sup>.

Mitul este baza pe care o cultură își fundamentează devenirea. Legenda Meșterului Manole, ca mit al

---

<sup>39</sup> Mircea Eliade, *Os Romenos, latinos do Oriente*, volum ce a apărut în luna aprilie a anului 1943 în Portugalia; cf. Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., p. 186. Lucrarea a apărut în același an în Spania sub titlul *Los Rumanos. Breviario historico*, Madrid, Editorial Stylos, 1943. În limba română vezi *Românii. Breviar istoric* în Mircea Eliade, *Meșterul Manole*, Iași, Editura Junimea, 1992, pp. 3-54, traducere după ediția spaniolă de Aurica Brădescu. Vezi, de asemenea, Mircea Eliade, *The Romanians. A concise history*, Bucharest, “Roza Vânturilor” Publishing House, 1992, tradusă de Rodica Mihaela Scafes după ediția spaniolă.

<sup>40</sup> Mircea Eliade, *Românii. Breviar istoric*, op. cit., p. 43.



creației, oferă poporului român un rol privilegiat. Sacrificiul suprem stă la baza devenirii. După cum scrie Eliade,

[...] ceea ce ne interesează este că românii au ales această temă mitică și i-au dat o exprimare artistică și morală fără egal. Și au ales-o pentru că sufletul românesc se recunoaște în mitul sacrificiului suprem, care face să dureze o operă construită de mâna omului, fie o catedrală, o țară sau o colibă<sup>41</sup>.

„Moartea rituală” are așadar un rol important. Ea stă la baza „vieții”, fie că este vorba despre dănuirea unui lăcaș de cult, a unui pod sau ea se referă la „creșterea spirituală” a unui popor.

Interpretând legenda Meșterului Manole, Eliade începe prin a o situa în categoria „miturilor sacrificiului de construcție” ce au provenit din ritualurile autentice care presupuneau sacrificiul uman ca temelie a unei noi construcții. În sprijinul acestui fapt Eliade prezintă exemple din toată lumea, pornind din Grecia antică, Roma și până în China și Japonia. În fapt, pentru a comenta povestea Meșterului Manole (care este, din punct de vedere literar, o baladă), Eliade are ocazia de a-și utiliza toate cunoștințele de istoria religiilor. Astfel, el se referă la toate riturile de construcție<sup>42</sup> ce au la bază

---

<sup>41</sup> Ibidem, p. 44.

<sup>42</sup> „Elemente fundamentale ale baladei Meșterului Manole se regăsesc și în alte arii folclorice” (p. 410). Eliade se referă în continuare la legende estoniene, ucrainiene, spaniole, americane..., făcând apoi trecerea spre antichitatea care „cunoștea

sacrificiul și explică faptul că săvârșirea lor are loc tocmai pentru că structura respectivă (casă, pod, Mănăstire...) nu poate dăinui, nu poate ființa decât dacă i se dă viață. Acest raționament este susținut de faptul că în spatele lui găsim un mit cosmogonic care prezintă creația lumii ca un „act de sacrificiu”:

Mitul cosmogonic al creației lumilor prin sacrificarea unui gigant primordial îl mai întâlnim și în alte arii (deși originea lui, probabil, trebuie căutată între Eufrat și Indus)...<sup>43</sup>.

În concluzia capitolului despre „Mitul cosmogonic, model arhetipal”, Eliade expune șase puncte esențiale. Le cităm doar pe ultimele două, în ele fiind rezumată ideea principală a legendei Meșterului Manole:

5. Nimic viu nu poate ființa, nimic nu poate *dura*, dacă nu i se conferă „viață” și „suflet” prin sacrificarea unei alte vieți; 6. Numai moartea rituală (moartea violentă) este creatoare, pentru simplul motiv că ea întrerupe firul unei vieți care nu și-a consumat toate posibilitățile, care nu și-a îndeștulat destinul; de asemenea, moartea rituală (și prin generalizare, orice „moarte violentă” împlinită cu sens – adică un sacrificiu, iar nu un accident) declanșează o forță care nu numai că face

---

sacrificiile la construcții” și India Modernă care „a păstrat tradiția jertfei umane indispensabilă construcției” (vezi Mircea Eliade, *Comentarii...*, op. cit., pp. 410-414).

<sup>43</sup> Mircea Eliade, *Comentarii...*, op. cit., p. 448.

posibilă „transmisia” vieții, ci asigură perenitatea noii creații căreia i-a dat naștere<sup>44</sup>.

Elementul de bază al legendei a fost moștenirea transmisă din generație în generație de breasla zidarilor, meșteșugul lor fiind considerat o imitație a actului cosmogonic. Cu alte cuvinte, „ceea ce face omul are sorți de izbândă numai întrucât imită ceea ce a făcut divinitatea...”<sup>45</sup>.

Chiar dacă găsește și prezintă variante ale baladei din întreaga Europă, Eliade ne spune că el consideră versiunea românească a ei superioară, atât din punct de vedere artistic, cât și „metafizic”. În plus,

[...] versiunea românească a legendei Meșterului Manole a păstrat (sau redescoperit) un amănunt bogat în înțelesuri: zborul de Icar al Meșterului, atât de tragic încheiat în pragul mănăstirii clădite cu prețul vieții soției sale. Era singurul său mijloc de a-și regăsi soția. Nu pentru că a murit și el; ci pentru că și-a întâlnit o „moarte violentă” [...],

care i-a permis „să *existe* pe același nivel cosmic în care exista și soția lui [...]”<sup>46</sup>.

Pentru români, consideră Eliade, valorizarea „ritualului morții” constituie o moștenire geto-dacică. Problema morții apare frecvent în creațiile populare. De altfel, scrie Eliade,

---

<sup>44</sup> Ibidem, p. 451.

<sup>45</sup> Idem.

<sup>46</sup> Ibidem, p. 453.

[...] nu este deloc întâmplător că cele două creații de seamă ale spiritualității populare românești – *Miorița* și *Balada Meșterului Manole* – își au temeiul într-o valorificare a morții [...] . Moartea din *Miorița* este o calmă reîntoarcere „lângă ai săi”. Moartea din *Meșterul Manole* este creatoare, ca orice moarte rituală. Românul nu caută moartea, nici n-o dorește – dar nu se teme de ea; iar când e vorba de o moarte rituală, o întâmpină cu bucurie. Valorificarea aceasta a morții rituale o aveau și strămoșii geto-daci ai românilor<sup>47</sup>.

De asemenea, ceea ce conferă viață unui lucru este această jertfă, această moarte rituală. Mai mult, ideea de „moarte creatoare” (cu tot ceea ce derivă din ea) a fost acceptată ca atare și transfigurată în creștinism:

Era de așteptat ca o religie ecumenică, avându-și centrul într-o valorificare a suferinței și o interpretare optimistă a morții, să accepte credințe și obiceiuri structurate în jurul ideii de moarte creatoare<sup>48</sup>.

Asupra problemei morții Eliade se exprimase încă din 1933, când, într-un interesant articol din *România*

---

<sup>47</sup> Ibidem, p. 474. Eliade se referă cu ușurință la strămoșii geto-daci ai românilor mai ales pentru că în perioada în care scria *Comentarii la legenda Meșterului Manole* avea în lucru lucrarea despre poporul român, *Os Romanos, latinos do Oriente*, așa cum am văzut mai sus.

<sup>48</sup> Mircea Eliade, *Comentarii...*, op. cit., p. 476.

*literară*<sup>49</sup>, abordase acest subiect. Scriind despre moarte, Eliade afirmă că o putem cunoaște cu adevărat numai din documentele folclorice, printre care citează „cărțile morților” egipteană, tibetană, celtică și iudaică. Oamenii moderni care scriu în romane despre moarte o fac în calitate de indivizi, din perspectivă personală, dintr-o experiență proprie. „Ori, moartea – ca și viața – își refuză sensul ei ultim celui care este singur, celui care o privește ca un ins”. Nici cei care scriu despre ea din punct de vedere teoretic sau filosofic nu comunică realitatea morții, ci numai faptul că există – ca fenomen natural, paradox sau mister. Nu, afirmă Eliade,

[...] moartea nu poate fi înțeleasă de om, ci numai de oameni. În om, în ins, intuiția fantastică care poate cuprinde global și esențial realitatea, este fărâmițată, este mai ales alterată. Prezența fantastică într-un ins este nevroză; prezența fantastică într-o colectivitate este folclor. Fantasticul, iraționalul (teluric sau ceresc) este asemenea unei limfe care străbate prin tot organismul vieții asociate; îndată ce se izolează, se individualizează, limfa aceasta se descompune, putrezește.

„Moartea în folclor este o cunoaștere tot atât de concretă ca în religie”, afirmă el. Dar de ce se întâmplă astfel? Eliade își susține ideea cu o singură frază:

---

<sup>49</sup> Mircea Eliade, „Fragment despre moarte”, *România literară*, an II, nr. 84, 28 octombrie 1933, p. 1.

[...] pentru că [folclorul] e într-un contact direct și viu cu însăși esența existenței omenеști, contact magic, fantastic, pe care numai viața asociată îl poate menține, pe care orice individualizare îl anulează.

Este limpede că Eliade consideră că societățile tradiționale posedă o capacitate intuitivă irațională care le permite să ajungă la cunoașterea adevărată, metafizică a vieții și a morții și să o exprime în mituri, povești, etc. Eliade conchide: „Reprezentarea morții în folclor este cel mai bun instrument de cunoaștere pentru cercetarea acestei realități...”.

Așa cum este de părere Mircea Handoca,

Lucrările științifice ale lui Mircea Eliade consacrate mitului, simbolului și istoriei religiilor [...] citează, valorifică și elogiază studiile folcloriștilor români, prezentând sau rezumând în același timp variate creații ale literaturii noastre orale<sup>50</sup>.

În studiul său, Handoca se referă în special la *Mitul eternei reîntoarceri* și la *Tratatul de istorie a religiilor*, lucrări care folosesc elemente folclorice pentru a explica teoriile științifice cu privire la mit și religie. În *Tratat*, în „Capitolul al XII-lea, Morfologia și funcția miturilor”, este de părere Handoca, Eliade

demonstrează felul în care mitul trece în tradițiile populare. [...] Mitologia folclorică românească e

---

<sup>50</sup> Mircea Handoca, „Mircea Eliade și folclorul”, *Limbă și literatură*, București, nr. 4, octombrie-decembrie 1981, pp. 609-618.

prezentată și în cel de-al doilea volum al *Istoriei credințelor și ideilor religioase*, valorificând, alături de cercetările istoricilor, și investigații ale folcloriștilor.

Autenticitatea creațiilor folclorice românești nu poate fi pusă la îndoială:

savanții și artiștii străini, care au cercetat cu oarecare atenție creațiile folclorice românești, au fost impresionați mai ales de originalitatea și adâncimea acestor producții populare<sup>51</sup>.

Eliade îi apreciază pe aceia care preiau folclorul de la popor și îl redau tuturor aceluia care ar putea găsi inspirație în acesta<sup>52</sup>. Iubirea pentru rădăcini și tradiții ar trebui, în cele din urmă, să ne caracterizeze.

Prezența fantastică postulată de Eliade în lucrările acelei perioade va deschide drumul pentru alte studii și cercetări, atât în domeniul istoriei religiilor, cât și al istoriei științelor sau filosofiei, după cum vom vedea în continuare.

---

<sup>51</sup> Mircea Eliade, „Folclor și creație cultă”, *Sânzana*, 19 decembrie 1937, nr. 11, p. 3.

<sup>52</sup> Între aceștia se numără și Dr. Moses Gaster, apreciat de Eliade mai ales pentru că a donat întreaga sa colecție de manuscrise și cărți vechi Bibliotecii Academiei Române, în 1936. Eliade îi dedică două articole admirative, din păcate unul scris imediat după moartea Doctorului Gaster. Vezi Mircea Eliade, „Doctorul Gaster”, *Vremea*, an IX, nr. 442, 21 iunie 1936, p. 9 și „Moartea doctorului Gaster”, *Revista Fundațiilor Regale*, an VI, nr. 5, mai 1939, pp. 395-399.

## CAPITOLUL 3

### Despre istoria științei și spiritului pozitiv

*Motto:*

Solidarizarea spiritului uman în eforturile lui către *cunoaștere* poate alcătui temelia unei noi valorificări a științelor și unei noi concepții asupra omului (Mircea Eliade).

La începutul anului 1928 interesul lui Eliade se îndreaptă din ce în ce mai mult înspre alchimie. Nu era un subiect nou pentru el, însă în ultimii ani nu îi mai acordase aceeași atenție, fapt ce era pe cale să se schimbe, mai ales că Eliade citise multe dintre lucrările lui Berthelot, căruia îi și dedică un prim articol, în 1928<sup>1</sup>. Îl considera pe Berthelot o mare autoritate în domeniu, de unde și citările frecvente din operele acestuia. Eliade este de părere că

alchimia este instructivă nu ca fază necesară în istoria chimiei – ci ca structură, ca metodă de

---

<sup>1</sup> Mircea Eliade, „Marcelin Berthelot și alchimia”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1016, 14 februarie 1928, pp. 1-2.



cercetare și valorificare a Lumii. [...] Pentru istoria științelor, interesează alchimia, ca încercare de organizare teoretică a cunoștințelor<sup>2</sup>.

Analizând atent perioada în care Eliade a fost foarte interesat de alchimie, Mac Linscott Ricketts este de părere că

El [Eliade] crede că teoriile „mistice” alchimice erau o parte din moștenirea chimiei la fel de importantă ca și tehnicile practice, și că, de fapt, primele aveau o mai mare importanță. [...] Eliade își menține opinia că aspectele practice și teoretice ale alchimiei nu pot fi separate. El vede întregul complex al alchimiei conducând spre nașterea chimiei – recunoscând în același timp că chimia e o „atitudine” diferită de alchimie<sup>3</sup>.

Departa încă de „opinia sa matură despre alchimie ca tehnică spirituală”, Eliade își prefigurează încă de pe acum direcția pe care o vor lua studiile sale în acest domeniu (alchimie): „Alchimia e instructivă, nu ca fază necesară în istoria chimiei – ci ca structură, ca metodă de cercetare și valorificare a Lumii”<sup>4</sup>.

Interesul pentru alchimie îl poartă pe Eliade înspre istoria științelor<sup>5</sup>. Într-un articol din 1928, Eliade se

---

<sup>2</sup> Idem.

<sup>3</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade, 1907-1945*, vol. 1, cap. 8, p. 286.

<sup>4</sup> Mircea Eliade, „Marcelin Berthelot și alchimia”, art. cit.

<sup>5</sup> De fapt, istoria științelor îl interesa deja într-atât încât să recenzeze, încă din 1926, cartea profesorului italian Aldo Mieli; cf.

întreba „la ce bun interesul pentru istoria științelor?” din moment ce „nu există încă o știință românească temeinică”. Însă tot el dă răspunsul:

Raționamentul nu e just. Nu putem aștepta până ce știința românească va ajunge la un nivel european, ca să promovăm valabilitatea studiilor istoric-științifice. Nu există disciplină care să poată fi amânată; după cum nu există sinteză care să înceapă numai după ce toate materialele culese prin analiză sunt adunate<sup>6</sup>.

---

Mircea Eliade, „Aldo Mieli: Le scuole Ionica, Pythagorica ed Eleata”, *Revista Universitară*, an I, nr. 3, martie 1926, pp. 107-108. Către finalul articolului, Eliade scria: „Cartea lui Mieli e indispensabilă oricărui student ce năzuiește la o temeinică cunoaștere a filosofiei grecești, pusă la punct și privită de un om care e în același timp și un savant și un istoric”. Admirația față de profesorul Mieli este evidentă. În *Foaia tinerimii*, scriind despre *Manuale di storia della scienza* al lui Mieli, Eliade consideră că „profesorul Aldo Mieli nu mai e un necunoscut celor ce se interesează de istoria științelor”, iar „Manualul lui Mieli [...] e o operă prea însemnată ca să nu fie recunoscută” (vezi Mircea Eliade, „O nouă Istorie a Științei. Cartea lui Aldo Mieli”, *Foaia tinerimii*, nr. 6, 15 martie 1926, p. 91). De altfel, începând cu 1926, numele lui Eliade e menționat în revista coordonată de Mieli, *Archeion*, pe care Eliade o și prezintă cititorilor din România într-o Notă din *Cuvântul* („Archeion”, *Cuvântul*, an. III, nr. 943, 1 decembrie 1927, p. 2). Vezi și „Archeion”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1119, 5 iunie 1928, p. 2. De asemenea, Eliade îi mărturisise profesorului Mieli intențiile sale de a pune bazele unui Institut pentru istoria științei.

<sup>6</sup> Mircea Eliade, „Istoria științelor în România”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1174, 30 iulie 1928, pp. 1-2.

De asemenea, apreciază munca depusă de profesorul Bologa și colectivul său de la Institutul din Cluj:

Probe despre interesul ce-l poate ridica cercetarea trecutului medical român – a dat cu prisosință harnicul conferențiar de istorie a medicinei de la Cluj, dr. *Valeriu Bologa*, prin numeroase articole și eruditele *Contribuții la istoria medicinei în Ardeal* (Cluj, 1927). Ca director al Institutului de Istorie a Medicinei, dr. Valeriu Bologa a adunat mult material informativ și a supravegheat zece teze de doctorat din istoria medicinei. Împreună cu prof. Jules Guiart, conduce *Biblioteca medico-istorică* și îngrijește Muzeul de pe lângă Facultatea din Cluj<sup>7</sup>.

Schimbul epistolar dintre Mircea Eliade și profesorul Valeriu Bologa ne oferă mai multe informații atât despre admirația pe care i-o purta tânărul Mircea cât și, mai ales, despre proiectele și minunatele lucruri pe care Bologa le făcea la Cluj. Astfel, într-o scrisoare datată 22 octombrie 1928, cu doar câteva săptămâni înainte de a pleca în India, Mircea Eliade îi scrie corespondentului său:

Am primit astăzi și am răsfoit cu bucurie lucrările elevilor D-tale, precum și extrasele din reviste. Singurul meu necaz e că nu pot citi tot ce-mi trimiți și, mai ales, că nu mă simt în stare să public

---

<sup>7</sup> Idem.

cuvintele recenzii. Totuși, munca Institutului nu poate rămâne tănuită<sup>8</sup>.

O zi mai târziu, pe 23 octombrie, primind între timp scrisoarea lui Bologa<sup>9</sup>, Eliade se grăbește să îi mulțumească „pentru studiile de istorie științifică de care mă interesez”.<sup>10</sup> Octombrie este și luna în care lui Eliade îi apare articolul despre „Institutul de Istorie a Medicinii”<sup>11</sup>, material laudativ despre munca profesorului Bologa:

Clujul are, încă din 1921, un *Institut de Istorie a Medicinii și a Farmaciei*, întemeiat de profesorul *Jules Guiart* și dr. *Valeriu Bologa*, actualul docent de istoria medicinei. Cele ce s-au realizat până acum sunt vrednice de laudă, de larg ajutor și îndreptățesc mari nădejdi. *Institutul* – și mai ales neobosita activitate a doctorului *Bologa*, împărțită în cursuri, monografii, articole, note, recenzii – făgăduiește să împlinească acel mediu prielnic începuturilor unei mișcări pentru istoria

---

<sup>8</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 22 octombrie 1928, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 74-75.

<sup>9</sup> Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 19 octombrie 1928, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. I, A-E, Ediție îngrijită, cuvânt înainte, postfață și note de Mircea Handoca, ediția a II-a, București, Criterion Publishing, 2010, pp. 122-123.

<sup>10</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 23 octombrie 1928, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 75.

<sup>11</sup> Mircea Eliade, „Institutul de Istoria Medicinii”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1267, 31 octombrie 1928, pp. 1-2.

științelor.[...] Istoria științelor se reduce, în fond, la un „nou umanism”, cum ar spune Sarton, cu accentuate înclinări spre o filozofie a culturii. [...] *Institutul de Istorie a Medicinii* din Cluj lămurește și ilustrează valorile și posibilitățile unor astfel de studii. [...] Sub îngrijirea *Institutului*, s-au lucrat până acum vreo cincisprezece teze de doctorat, dintre care unele de inedit și remarcabil interes. [...] Profesorul *Jules Guiart*, de numele și activitatea căruia se leagă obârșia *Institutului*, savant francez de frunte și mare prieten al românilor – publică în cel dintâi număr din *Biblioteca medico-istorică* traducerea unei sinteze apărute în *Biologie médicale* (1922): *Medicina în timpul faraonilor*. [...] Dar cele mai numeroase și mai variate contribuții se datoresc tânărului docent Valeriu Bologa. [...] În *Clujul medical*, dl Bologa a publicat nenumărate articole în legătură cu trecutul medicinei românești, dintre care unele de o surprinzătoare însemnătate. Așa, de pildă, articolul asupra d-rului *Samuilă Rácz* (Mihăilescu), profesor la Buda în sec[olul] [al] XVIII[-lea], a cărui teză de doctorat: *Dissert[at]io inaug[uralis] med[icinalis] de sanitate conservanda* (Viena, 1773) ESTE PROBABIL PRIMA LUCRARE ȘTIINȚIFICĂ MEDICALĂ SCRISĂ DE UN ROMÂN (noiembrie 1927). Sau *O carte germană necunoscută despre ciuma din București în 1813* (martie-aprilie 1927), sau alte articole asupra bătrânilor medici ardeleni, sau alte două *Schițe balneo-istorice*, cercetând *Balneoterapia sifilisului* (1928, nr. 4) și *Elemente de fizioterapie la Cornélius Celsus* (1928, nr. 8). [...] Nu mai puțin interesante

sunt studiile de folclor și leacuri medicale, care conduc la rezultate surprinzătoare asupra valabilității terapeutice a superstițiilor și riturilor (V. Bologa, *Florile spurcate* în *Revista de obstetrică, ginecologie și puericultură*, septembrie-octombrie 1926). Acestea s-ar putea lărgi, ajungând folclor medical comparat sau studii asupra rădăcinilor magice ale medicinei populare. Se știe că *tehnica* – fie fizica industrială, fie farmaceutică – izvorăște dintr-o mentalitate magică: *omul poate influența asupra cauzelor naturale*. Existând aceeași substanță spirituală, aceeași articulație intimă a conștiinței la toți primitivii – existau și numeroase identități sau corespondențe în manifestările lor rudimentar-științifice. Folosul folclorului medical ar fi tocmai surprinderea acestor atitudini primare, trădând un spirit primitiv, câteodată enigmatic, întotdeauna impresionant<sup>12</sup>.

Înainte de plecarea în India, Eliade promite „un foileton despre George Sarton” și se ține de cuvânt. Articolul, „Sarton și istoria științelor”, apărea în *Cuvântul*, la începutul lunii noiembrie 1928<sup>13</sup>. În acesta, Eliade își expunea concepțiile asupra semnificației pe care istoria științei ar putea-o avea pentru cultură.

---

<sup>12</sup> Idem. Am oferit un citat extins din articolul „Institutul de Istoria Medicinei” tocmai pentru a sublinia admirația lui Eliade față de munca profesorului Bologa.

<sup>13</sup> Mircea Eliade, „Sarton și istoria științelor”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1276, 11 noiembrie 1928, pp. 1-2.

Ca orice disciplină, istoria științelor trebuie să-și explice 1) rostul, 2) metodele și 3) rezultatele. [...] Sarton, cu dreptate, socotește că numai progresul global al științei interesează. Istoria științelor dovedește unitatea științei, pentru că: 1) progresul fiecărei științe depinde de progresul celorlalte și există 2) simultaneitatea descoperirilor științifice. E evidentă, astfel, necesitatea colaborărilor în timp și spațiu.

Eliade utilizează expresia lui Sarton, „nou umanism”, prin care, conform lui Ricketts,

Eliade înțelege o nouă interpretare sau viziune despre om, nu derivată din studii filologice (textuale), cum fusese umanismul renascentist, ci din istoria științelor – înțeleasă ca „orice cunoaștere sistematizată” (Sarton), prin urmare mai mult decât „științele pozitive”<sup>14</sup>.

Mai târziu, în scrierile sale de istoria religiilor, Eliade se va folosi de multe dintre aceste prime elemente<sup>15</sup>. Citind articolele lui Eliade, Bologa este impresionat și încântat de atenția arătată:

Am citit articolul D-tale din *Cuvântul* no. 1174 din 30 iulie a.c.<sup>16</sup>. Mă bucur că începi să ventilezi

---

<sup>14</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade, 1907-1945*, vol. 1, cap. 8, p. 288.

<sup>15</sup> Vezi, mai ales, Mircea Eliade, “History of Religions and a New Humanism”, *History of Religions*, an I, nr. 1, 1961, pp. 1-8.

<sup>16</sup> Bologa se referă aici la articolul lui Eliade „Istoria științelor în România”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1174, 30 iulie 1928, pp. 1-2.

preocupările noastre în public și-ți mulțumesc pentru bunele aprecieri la adresa mea<sup>17</sup>.

Abia în luna ianuarie 1930 Valeriu Bologa răspunde, în sfârșit, elogiilor aduse de Eliade *Institutului* clujean:

De mai bine de un an stau cele două scrisori pe care mi le-ai expediat din București înaintea plecării D-tale și cartea poștală din Calcutta în mapa mea de scrisori și așteaptă răspunsul. [...] Institutul crește și se mărește, dar eu am rămas tot singur. [...] Articolul d-tale despre Institut m-a bucurat îndeosebi<sup>18</sup>. Te știu om drept și cu judecată aspră, care nu scrie laude de complezență. De aceea m-a bucurat mult părerea bună pe care ți-o exprimi, cu atât mai mult cu cât, în afară de d-ta și Iorga n-am găsit în țara noastră pe nimeni competent, care să-și bată capul cu activitatea noastră. [...] Deocamdată urmărim două ținte: 1) să găsim locul medicinei românești în cadrele civilizației noastre. [...] 2) Trebuie să adunăm, cât mai e vreme, materialul de medicină populară românească, să-l selecționăm, să-l grupăm și să-l sintetizăm. [...] Gomoiu încă îmi dă zor să facem o societate<sup>19</sup> de Istoria medicinei<sup>20</sup>.

---

<sup>17</sup> Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 19 octombrie 1928, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. I, op. cit., pp. 122-123.

<sup>18</sup> Este vorba despre articolul lui Eliade „Institutul de Istoria Medicinei”, *Cuvântul*, an IV, nr. 1267, 31 octombrie 1928, pp. 1-2.

<sup>19</sup> Dr. Victor Gomoiu a reușit să înființeze, în 1929, Societatea română de istoria medicinei. Într-o scrisoare din 1931, Bologa îl anunță, încântat, pe Eliade: „Știi că avem în București, condusă de



Aflat în India, printre multe alte activități științifice și literare, Eliade își menține viu interesul în chestiunile ce țin de folclor și botanică. Remarcăm doar două articole publicate în această perioadă (martie-noiembrie 1931). Este vorba despre studiul despre botanică intitulat „Cunoștințe botanice în vechea Indie”<sup>21</sup> și un altul despre „Il rituale hindu e la

---

Gomoiu, o bună și tânără Soc[ietate] rom[ână] de istoria medicinei?” Cf. Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 16 decembrie 1931, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., p. 127.

<sup>20</sup> Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 20 ianuarie 1930, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., pp. 123-125.

<sup>21</sup> Mircea Eliade, „Cunoștințe botanice în vechea Indie. Cu o notă introductivă asupra migrației plantelor indiene în Iran și China”, în *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, Tom VI, 8 octombrie 1931, pp. 221-237. În *Memoriile* sale Eliade își expune motivele ce au dus la scrierea acestui articol: „Acolo, în *kutiar*-ul meu din Svarga-ashram, meditam adesea asupra posibilității de a scrie o istorie a științelor indiene – dar nu în sensul apologetic în care o înțelegeau anumiți savanți indieni, încercând să arate că și India a fost capabilă de „observații riguroase și experiențe obiective științifice”, ci arătând, pur și simplu, că spiritul indian a aplicat metodele care-i conveneau pentru a descrie, clasa și explica fenomenele naturale. Am scris atunci, noaptea, în *kutiar*-ul meu, un lung studiu despre *Cunoștințele botanice în vechea Indie*, care a apărut în 1931. Plănuisem alte câteva, dar n-am apucat să redactez, mai târziu, decât un scurt text despre „caracterul calitativ al fizicii indiene”, rămas inedit, și capitolele despre metalurgia și alchimia indiană, publicate în *Alchimia asiatică* (1935)”. Cf. Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, Ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, pp. 198-199.

vita interior", publicat în italiană, în jurnalul lui Buoniuti<sup>22</sup>.

Materialul despre botanică a fost pregătit pentru publicare în *Buletinul* profesorului Bologa<sup>23</sup>, însă fusese planificat ca o parte dintr-o istorie mai cuprinzătoare a științelor din India, carte pe care Eliade plănuia să o redacteze. După cum îi scria lui Bologa în scrisoarea care însoțea articolul,

aș vrea ca, în timpul ce-l mai am de petrecut în India, să adun cât mai mult material pentru o „istorie a științelor și spiritului pozitiv în India antică și medievală”<sup>24</sup>.

---

<sup>22</sup> Mircea Eliade, „Il rituale hindu e la vita interior”, *Richerche religiose*, 8, 1932, pp. 486-504.

În 1932 Eliade publică și un articol despre „Istoria medicinei la Cluj”, *Cuvântul*, an VIII, nr. 2539, 18 mai 1932, pp. 1-2. Acesta va fi revăzut și completat în 1936: „Istoria medicinei în România”, *Revista Fundațiilor Regale*, an III, nr. 6, iunie 1936, pp. 664-669, retipărit în *Insula lui Euthanasius*, București, Humanitas, 2008, pp. 151-157.

<sup>23</sup> Bologa îl anunțase pe Eliade încă din 1930 că revista Institutului îi va publica studiul: „Mă mai întrebi dacă un studiu de-al dumitale și-ar putea găsi vreun loc în vreo revistă. Când îl vei fi terminat trimite-mi-l împreună cu un rezumat francez sau englez și voi face pe dracu-n patru să-l public în *Biblioteca medico-istorică*”. Cf. Valeriu Bologa către Mircea Eliade, scrisoare din 20 ianuarie 1930, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, op. cit., pp. 123-125. În cele din urmă, articolul a apărut în *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, condus de prof. Emil Racoviță.

<sup>24</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 februarie 1931, în *Mircea Eliade, Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 81-83.

El își propunea să scrie și alte capitole (despre medicină, matematică, fizică) în România, în colaborare cu experți din aceste domenii. Spunea că are câteva cutii pline cu materiale despre aceste subiecte.

Articolul în sine începe astfel:

Aceste note asupra botanicei indiene fac parte dintr-o serie de studii despre cunoștințele științifice în India pe care mi-am propus a le publica înainte de a ataca problema mai dificilă și mai gravă a medicinei și alchimiei indiene. Cercetarea concepțiilor botanice e indispensabilă pentru înțelegerea medicinei indiene care, în partea ei terapeutică, e aproape în întregime o farmacopee. De altfel, în India, termenul popular exprimând „medicina”, *ausadhi*, derivă de la *oṣadhi*, care înseamnă „ierburi anuale”<sup>25</sup>.

Un studiu asupra științei plantelor e preliminar unui studiu asupra medicinei, explică Eliade, deoarece medicina antică constă aproape în întregime din utilizarea plantelor medicinale. După o introducere despre subiectul migrației plantelor în vremurile străvechi (din China, Persia, India)<sup>26</sup>, articolul revine la tema sa principală, botanica indiană. Eliade adunase materiale dintr-o mare diversitate de surse: texte hinduse și jaine (dar nu budiste), plus cărți și articole

---

<sup>25</sup> Mircea Eliade, „Cunoștințe botanice în vechea Indie. Cu o notă introductivă asupra migrației plantelor indiene în Iran și China”, *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, Tom VI, 8 octombrie 1931, p. 221.

<sup>26</sup> Ibidem, pp. 224-225.

de specialitate, indiene sau din Vest, și dorea să arate că „unicitatea vieții organice e leit-motivul speculației indiene. Nu trebuie să ne surprindă, așadar, integrarea regnului vegetal în aceeași unică dimensiune a vieții organice”<sup>27</sup>. În scrisoarea care însoțea articolul trimis lui Bologa, Eliade sublinează că studiul său nu este o simplă repetare a unor lucruri bine cunoscute, ci

o încercare de a aduna cam tot ce se știe asupra acestui subiect și a-l interpreta în lumina spiritului științific indian și al istoriei științelor. Desigur, mult material nu am găsit la predecesorii mei, dar ceva tot am descoperit (de pildă, textele jaina asupra clasificării plantelor și fiziologiei)<sup>28</sup>.

În încheierea articolului său, Eliade declară:

Cu greu am putea spune că a existat o știință botanică în vechea Indie, deși se cunoșteau adevăruri botanice. De altfel, concepția de *știință*, în sensul occidental modern al cuvântului, nu se întâlnește în India... Științele indiene sunt cunoștințe orientale, adică subsumate unei ierarhii supreme, unui total de cunoștințe metafizice, universale și absolute. Spiritul științific – observația, clasificarea și explicarea fenomenelor – nu-și are un scop în sine, ci colaborează la definirea unei viziuni

---

<sup>27</sup> Ibidem, p. 231.

<sup>28</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 februarie 1931, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 82.

unitare și consistente a Universului. Am putea spune că științele, sau ceea ce europenii ar denumi printr-un asemenea term, sunt întotdeauna integrate, în India, într-un sistem, fie metafizic, fie terapeutic, adică pragmatic<sup>29</sup>.

Integrarea științelor într-un sistem bine definit era una din preocupările lui Eliade din acea perioadă. În scrisoarea către Bologa această opinie e chiar mai clar explicată:

Știința, filozofia sau religia indiană nu pot fi expuse segmentar; e un tot organic și firesc, iar dacă se discută un detaliu fără preliminarii, își pierde sensul<sup>30</sup>.

Întors în țară, însă rămânând cumva în aceeași arie tematică, Eliade scrie, în 1932, despre „Plantele lui Jagadish Bose”<sup>31</sup>. *Memoriile* lui Eliade conțin explicația pentru acest interes:

---

<sup>29</sup> Vezi Mircea Eliade, „Cunoștințe botanice în vechea Indie”, op. cit., p. 236.

<sup>30</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 februarie 1931, Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 81.

<sup>31</sup> Mircea Eliade, „Plantele lui Jagadish Bose”, *Cuvântul*, an VIII, nr. 2425, 22 ianuarie 1932, pp. 1-2, reluat în *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 74-79. Sir Jagadish Chandra Bose (1858 –1937) a fost unul dintre cei mai prolifici oameni de știință bengalezi. A fost fizician, biolog, botanist, arheolog și scriitor de science-fiction. A contribuit semnificativ la știința botanicii și a pus bazele experimentului științific în India. De altfel, Jagadish Bose e amintit și în articolul „Cunoștințe botanice în vechea Indie”, op.

Dar India era pentru mine și a rămas de atunci o cultură integrală, în care se articulau curențe de gândire diferite și adesea antagonice. Mă interesau nu numai tehnicile și filozofiile prin care spiritul indian spusese cel mai formidabil Nu! Vieții și Universului întreg, ci și creațiile în care distingeam o valorificare pozitivă a realităților cosmice și vitale. Descoperisem mai demult paradoxala exaltare și transfigurare a sexualității pe care o elaboraseră teologiile și tehnicile tantrice. Descopeream acum rădăcinile spirituale ale interesului pentru lumea organică. Numai un savant indian ca Sir Jagadis[h] Bose izbutise să demonstreze științific homologia între regnul vegetal și cel animal. Nu știu în ce măsură implicațiile teoretice ale experiențelor lui Jagadis[h] Bose sunt încă acceptate. Dar, pentru mine, important era faptul că știința modernă a înregistrat o asemenea ipoteză a unității funciare a vieții și că ea a fost formulată de un indian, în conformitate cu tradițiile filozofice ale Indiei (pe care Bose, de altfel, le ignoră – ceea ce face și mai semnificativă opera lui științifică)<sup>32</sup>.

---

cit., p. 236: „[...] Jagadis[h] Bose, ilustrul botanist indian care, folosindu-se de metode și aparate moderne, a dovedit totuși[i] experimental, vechea intuiție indiană a identității structurale dintre regnul animal și vegetal. Sensibilitatea și iritabilitatea plantelor, oboseala și boala, somnul și toate reacțiunile la stimuli interni sau externi – adevăruri dovedite de Bose – sunt anticipate, într-un mod neștiințific, desigur, de textele Jaina și budiste”.

<sup>32</sup> Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, op. cit., p. 198.

Atent la scrierile lui Eliade din acea perioadă, Mac Linscott Ricketts consideră că,

pe Eliade îl interesau cel mai mult teoriile lui Bose datorită faptului că acestea coincideau perfect cu metafizica indiană (mai cu seamă cu cea jainistă). Cu toate acestea, el insistă că Bose nu este nici filosof, nici mistic, ci doar un autentic om de știință<sup>33</sup>.

Eliade era, de fapt, fascinat de „metoda sa științifică și imaginația lui creatoare, înapoia căreia mă întreb dacă nu se află funcționând însuși geniul imaginativ și sintetic al conștiinței indiene”<sup>34</sup>.

Prezența geniului popular în spatele oricărei reprezentări științifice este subliniată și de Valeriu Bologa într-un articol amplu din 1932<sup>35</sup>. Referindu-se la cursul de istoria medicinei pe care profesorul Guiart îl ținea la Lyon și la Cluj, Bologa amintește că

Medicina poporului încă i-a servit numeroase subiecte pentru cercetări, care au îmbogățit cunoștințele noastre asupra folklorului medical breton: *Leș saints guerisseurs en Bretagne* (1911), *Le*

---

<sup>33</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. I, pp. 583-584.

<sup>34</sup> Mircea Eliade, „Plantele lui Jagadish Bose”, *Fragmentarium*, op. cit., pp. 77-78.

<sup>35</sup> Valeriu Bologa, „Institutul de Istoria medicinei, farmaciei și folklor medical din Cluj”, *Boabe de Grâu*, nr. 6, iunie 1932, pp. 205-225.

*culte phallique en Bretagne, Leș rebouteux de Bretagne* (1912), *Leș saints guerisseurs et la medecine veterinaire en Bretagne* (1923). O conferință ținută la Soc[ietatea] de etnografie din Cluj a făcut accesibilă chestiunea aceasta și publicului nostru (1923)<sup>36</sup>.

De altfel, Bologa amintește că existența Institutului de la Cluj i se datorează în mare măsură profesorului Guiart<sup>37</sup>. Încă de la începuturile sale, Institutul a pus un accent deosebit pe folclor și medicina populară. „Câte comori terapeutice așteaptă să fie verificate în folklorul medical!”, exclamă Bologa și explică:

Avem instrumente, icoane, leacuri, interesând medicina populară românească. La grupul acesta o mică parenteză: după cum am indicat mai sus, studiul medicinei populare românești e de actualitate și pentru medicina științifică. Ani de-a rândul ea a fost tratată de medici cu dispreț: bozgoane, credințe deșarte, stricătoare igienii populare! Să fie cu iertare, – dar nu-i tocmai așa! O experiență milenară, moștenită cu amplificări continue din tată în fiu, nu poate fi chiar numai un fleac. Chiar și ceea ce pare mai nemedical în practicile populare, descântecele, iconițele vindecătoare, etc. etc. ne apare azi, în epoca psihoterapiei, sub altă lumină. Să ne gândim numai la o biată isterică, care crede într-un „descântec de

---

<sup>36</sup> Idem.

<sup>37</sup> Institutul a fost înființat în 1 aprilie 1921, așa cum am subliniat în Introducere.



dragoste”, și ușor vom admite că o astfel de psihoterapie empirică îi poate fi adesea de mare folos. Sau un alt exemplu. Toți scriitorii medicali vechi accentuiază în descrierile marilor epidemii din trecut, că acei oameni, *cari nu se temeau de boală sau „rămâneau tari în credințe”, nu se îmbolnăveau*. Părea absurd! Dar azi, când cunoaștem corelația intimă între psihic și fizic, mai ales prin mijlocirea sistemului nervos, simpatic și parasimpatic, începem să înțelegem aceste taine.

În continuare Bologa își exprimă admirația pentru înțelepciunea populară și amintește toate „bogățiile” care ne vin din medicina populară enumerând

[...] comoara de leacuri din strămoși, – pe care o strângem în herbariile noastre sau o consemnăm în listele noastre. Cenușa de piele, care se dă la gălbinare, usturoiul, administrat la boalele intestinului, cele „nouă inimi de porumbel” date la boale de inimă, crude, sau „rodul de cocoș” luat de cei cari își simt scăzând forțele virile, – iată numai câteva din *miile* de medicațiuni populare eficace, *pe care abea în zilele noastre medicina experimentală le-a descoperit!*

La sfârșitul anului 1931 Eliade se întoarce din India. Datorită multitudinii de articole publicate în perioada în care a lipsit, multe dintre ele despre India și trăirile sale de acolo, Eliade avea deja un statut

aparte. În 1932 publică, sub titlul *Solilocvii*<sup>38</sup>, propria filosofie, îmbibată, desigur, de misticism și trăiri personale. În 1933 apare romanul *Maitreyi*<sup>39</sup> și Eliade devine, peste noapte, cel mai cunoscut și vândut romancier român al momentului. Anul 1933 a însemnat și începutul carierei didactice a lui Eliade, ca asistent al lui Nae Ionescu, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. Urma să predea cursul de metafizică și seminarul de istoria logicii<sup>40</sup>.

După cum își amintește în *Memorii*,

[...] trebuia să-mi pregătesc cursul, pe care-l deschiseseam la începutul lui noiembrie. Din fericire, anunșasem un curs despre *Problema Răului și a Mântuirii în istoria religiilor* și un seminar despre *Disoluția conceptului de cauzalitate în logica budistă medievală*. Meditasem îndelung asupra acestor probleme, cunoșteam destul de bine materialul documentar, așa că nu aveam altceva de făcut decât să-mi pregătesc planul prelegerilor<sup>41</sup>.

---

<sup>38</sup> Vezi Mircea Eliade, *Solilocvii*, București, Editura Cartea cu semne, 1932.

<sup>39</sup> Mircea Eliade, *Maitreyi*, ediția I, București, Editura Națională, 1933.

<sup>40</sup> Într-o scrisoare din octombrie 1934 Eliade îl anunță pe Bologa de „o veche pasiune a mea folclorul medical” și, de asemenea, îl întreabă dacă știe că „suplinesc [...] catedra de metafizică și seminarul de istoria logicii? Ceva care te va bucura: editez pe Hasdeu! Apare întâi un volum de *Opere alese*, apoi, dacă mi-o ajută Dumnezeu, voi începe publicarea operelor complete”. Vezi Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 4 octombrie 1934, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 89.

<sup>41</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 273.

În aceeași perioadă, ca să-și suplimenteze veniturile, Mircea Eliade scria „două foiletoane săptămânale la *Cuvântul* și articolul la *Vremea*, dar acceptam orice altă invitație de colaborare retribuită”<sup>42</sup>. Așa se face că invitația lui Alexandru Rosetti, director la Fundația pentru Literatură și Artă a Regelui Carol II, care îi cerea să pregătească o ediție critică a celor mai importante scrieri literare și morale ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu (1838-1907), a fost acceptată cu bucurie de Mircea Eliade, mai ales că Hasdeu a fost unul dintre idolii săi încă din liceu și multă vreme el s-a lamentat cu privire la neglijarea acestui „geniu” și s-a pronunțat în favoarea publicării unei ediții complete a operelor lui. De altfel, o astfel de ediție a fost multă vreme speranța lui Nae Ionescu, cel care i-a trasat lui Mircea Eliade sarcina de a prelua investigațiile făcute de el și de a duce la bun sfârșit o ediție de „Opere complete”. După cum Eliade își amintește,

Profesorul m-a întrebat dacă aș fi dispus să încep cercetările preliminare: el se oferea să-mi dea suma de 5000 de lei lunar, timp de un an. Vom vedea apoi în ce măsură e posibilă o editare integrală a scrierilor lui Hasdeu, câte volume va avea, cum vor fi ele constituite și așa mai departe<sup>43</sup>.

---

<sup>42</sup> Idem.

<sup>43</sup> Ibidem, p. 283.

După un an de cercetări asidue, Eliade a ajuns la concluzia că ediția completă a operelor lui Hasdeu va cere circa 20 de volume și 20 de ani de muncă. El considera că era nevoie urgentă de ceva mai puțin comprehensiv, ceva la care să aibă acces publicului literat în general. A fost încântat, așadar, când Rosetti i-a propus să pregătească o ediție a scrierilor literare și morale ale lui Hasdeu. Antologia a apărut în luna mai a anului 1937, în două volume, totalizând aproape o mie de pagini: Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*<sup>44</sup>.

Eliade l-a descoperit pe Hasdeu încă din liceu și a fost încântat de personalitatea acestuia. În 1925, Eliade a început o campanie de unul singur pentru a-l recupera pe Hasdeu din uitarea în care se pare că a fost aruncat mai bine de 20 de ani, după moartea lui. În primul său material despre Hasdeu, publicat într-un ziar studentesc naționalist, în perioada în care era încă licean<sup>45</sup>, Eliade se plângea de faptul că operele lui Hasdeu erau foarte rar menționate și aproape deloc cunoscute, cu toate că B. P. Hasdeu era una dintre cele mai mari personalități ale culturii române.

Cu ocazia comemorării a 20 de ani de la moartea lui Hasdeu, Eliade a scris un alt articol despre el<sup>46</sup>, în

---

<sup>44</sup> Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, 1937, 2 volume.

<sup>45</sup> Mircea Eliade, „Naționalismul creator – opera lui Hasdeu”, *Curentul studentesc*, an I, nr. 5, 13 aprilie 1925, p. 1.

<sup>46</sup> Mircea Eliade, „Opera lui Hasdeu – Reflecții imprudente în jurul unei comemorări”, *Cuvântul*, an III, nr. 832, 10 august 1927, pp. 1-2.

care l-a portretizat în cuvinte foarte frumoase. Mai mult, argumenta Eliade, geniul simplu al omului cere ca lucrările sale să fie publicate într-o ediție completă.

Deși Eliade a fost familiarizat, așa cum am văzut, de multă vreme cu opera lui Hasdeu și a înțeles cât se poate de bine importanța lui Hasdeu pentru cultura română, a întâmpinat unele probleme mai ales în alegerea materialelor care urmau a fi incluse în Ediția la care lucra<sup>47</sup>. O ediție completă rămânea în afara problemei, iar scopul lui era să ajungă la marele public și să trezească în el aprecierea și gustul pentru Hasdeu și pentru lucrările sale.

Culegerea întocmită de Eliade se voia o antologie de „scrieri literare, morale și politice”, după cum îi spune și titlul. Pe lângă pasajele amintite și operele literare redactate în întregime în culegerea sa, Eliade l-a convins pe directorul Fundațiilor să-i permită să includă și un grup de articole politice, Eliade fiind la acea dată entuziasmat de problema „românismului”. Astfel, așa se face că în această ediție se regăsesc câteva texte naționaliste, semnate B. P. Hasdeu, mai puțin cunoscute publicului. În ceea ce privește textele literare ale lui Hasdeu, Eliade a selectat 42 de poeme din 67 câte i-au fost accesibile și alte două lucrări bine cunoscute publicului: piesa scurtă *Micuța* și drama în cinci acte *Răzvan și Vidra*. Eliade a publicat versiunile standard ale acestora cât și numeroase variante

---

<sup>47</sup> Eliade pomenește de faptul că dl. Iuliu Dragomirescu, tutorele hârtiilor personale ale lui Hasdeu, inclusiv câteva găzduite de Biblioteca Academiei Române, i-a interzis accesul la ele, sperând, poate, că le va publica într-o zi el însuși.

ulterioare ale ultimei piese și, când ele au existat și i-au fost accesibile, variante ale poemelor. Referitor la modul în care aceste texte au fost selectate<sup>48</sup>, Eliade precizează în Prefață că a luat în considerare mai întâi, valoarea literară și importanța lor. Variantele au fost incluse în special pentru ca cititorul să poată vedea cât de laborios a fost Hasdeu în realizarea muncii sale.

Două fragmente din *Etymologicum magnum* sunt și ele prezente aici: unul despre ideea lui Hasdeu de a realiza un Dicționar, iar celălalt fiind o explicare a cuvântului *basma*, care e mai degrabă un articol pentru enciclopedie decât o definiție de dicționar.

Mircea Eliade a prefăcut ediția cu un eseu introductiv de 45 de pagini. În această lungă Introducere, Eliade a analizat câteva aspecte ale muncii lui Hasdeu. Ne amintim că în 1927 Eliade l-a prezentat pe Hasdeu ca pe un om capabil să-i inspire

---

<sup>48</sup> Volumul al doilea al Ediției Hasdeu conține articolele politice – circa 45 de articole din 1867 până în 1871, și un altul din 1902 (a se vedea pp. 161-313). Volumul conține, de asemenea, textele câtorva discursuri ținute de Hasdeu și grupate de Mircea Eliade sub titlul de „Morală și profetism Românesc”. Acestea din urmă au o natură esențială politică și patriotică (vezi pp. 121-158). Adunate sub titlul „Pamflete și cronici” găsim un număr de nouă articole de ziar variate ca subiect: unele sunt centrate pe subiecte literare, altele sunt umoristice și un necrolog (scris de Hasdeu pentru Eminescu). Există în acest volum o selecție unică, numită „Filosofia portretului lui Vlad Țepeș”. Este vorba despre o analiză fizionomică a portretului contelui Dracula, eseu scris de Hasdeu în 1864. Eliade amintește despre acest eseu de mai multe ori în Introducere și îl consideră un exemplu al dorinței lui Hasdeu de a se aventura pe „cărări neumblate”. Tot în volumul doi găsim o importantă bibliografie întinsă pe 62 de pagini.

pe membrii tinerei generații prin spiritul său, prin capacitatea de muncă, prin credința în sine și în națiunea sa, și prin sintezele sale despre raționalism și misticism. În anul 1932, când i s-a propus realizarea unei astfel de ediții, Eliade a fost entuziasmat, mai întâi, de spiritul enciclopedic al lui Hasdeu, pe care îl situa pe linia principală a marilor „creatori români”, începând cu Dimitrie Cantemir. Apoi, pe Eliade l-au impresionat în mod plăcut inovațiile sale în metodă. De altfel, Introducerea făcută de Eliade începe cu înscrierea lui Hasdeu în tradiția enciclopedismului românesc.

Mircea Eliade a găsit cheia personalității lui Hasdeu și a operei lui în „structura” sa „romantică și magică”.

Este o uriașă sete romantică de sinteză și enciclopedie, de apropieri curajoase între fapte mult depărtate între ele. Distanțele se pierd în viziunea aceasta romantică, viziune ce concentrează spațiul, creind un Univers de armonii nevăzute și simboluri. Instinctul său romantic este, de fapt, o concepție magică pe care o găsea, de altfel, la o bună parte dintre marii săi contemporani europeni. Hasdeu credea că poate „restaura” persoana istorică pe care o studia așa cum a făcut cu Vlad Țepeș, urmând numai trăsăturile figurii – și credea în același timp că poate „restaura” trecutul legendar al neamului așa cum a făcut în uimitorul său studiu *Perit-au dacii*?<sup>49</sup>

---

<sup>49</sup> Mircea Eliade, Prefață la B. P. Hasdeu, *Scrieri*, op. cit., I, pp. xlii-xliii.

Realizând Ediția Hasdeu, Eliade se aștepta la numeroase recenzii și analize în ziare și reviste. Cu toate că a fost prima încercare reușită de a aduna într-un volum cele mai importante opere scrise de Hasdeu, ediția a fost primită cu tăcere. Totuși, până în luna august a apărut o recenzie în două părți la *Scrieri*, în *Buna Vestire*<sup>50</sup>. Eliade a fost felicitat pentru că s-a achitat cu bine de dificultățile editoriale și a fost considerat alegerea cea mai potrivită pentru această muncă, deoarece a împărtășit ambițiile lui B.P. Hasdeu. Aceste câteva recenzii nu l-au mulțumit pe Eliade care se plângea la începutul lunii octombrie de o „conspirație a tăcerii”: „patru luni după apariția ediției mele, prima ediție critică, demnă a geniului lui Hasdeu – presa „românească” și cronicarii literari, tac chitic”<sup>51</sup>.

La scurtă vreme după ce Eliade își publică articolul din care am citat mai sus, criticul Pompiliu Constantinescu a început o serie de șapte articole despre *Scrieri*. Eliade avea, în sfârșit, „o discuție serioasă” asupra cărții. Constantinescu era de părere că entuziasmul lui Eliade pentru Hasdeu l-a determinat să supraevalueze lucrările literare ale acestuia. Scurta povestire *Duduca Mamuca* are, în viziunea criticului, o valoare redusă, „un ecou al lecturilor din Pușkin sau Lermontov, dar de

---

<sup>50</sup> Horia Stamat, „Cronica literară”, *Buna Vestire*, 5 și 15 August 1937.

<sup>51</sup> Mircea Eliade, „În jurul poeziilor lui Hasdeu”, *Vremea*, an X, nr. 507, 3 octombrie 1937, p. 3.



asemenea, și un fragment autobiografic, interesând mai mult ca un document psihologic decât ca literatură”<sup>52</sup>. Constantinescu considera că Eliade a supraapreciat și piesa *Răzvan și Vidra*, dar era de acord cu estimarea lui Hasdeu ca ziarist. Era, într-adevăr, egalul lui Eminescu.

Adevărata critică a Ediției Hasdeu avea să vină. La începutul anului 1938 a apărut o scurtă lucrare, de 67 de pagini, intitulată *Hasdeu. Ediția Mircea Eliade*; sub semnătura lui Dumitru Murărașu<sup>53</sup>. Autorul l-a atacat pe Eliade cu furie, dar tonul întregii sale lucrări se înscrie în categoria polemicilor ieftine.

După cum Murărașu vedea lucrurile, Eliade și-a proiectat propria personalitate asupra personalității lui Hasdeu:

Mircea Eliade e tiranizat de propriul său eu, se caută, se regăsește pretutindeni pe sine. Tot ce spune despre „viziune magică” a lumii așa cum ar fi avut-o Hasdeu, e numai proiectare a propriului suflet a lui Eliade asupra unui opere pe care avea datoria s-o interpreteze obiectiv, nu subiectiv. Setea

---

<sup>52</sup> Pompiliu Constantinescu, „B.P. Hasdeu”, *Vremea*, an X, 1937, 24 și 31 octombrie, 7, 14, 21, 28 noiembrie, nr. 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516. Retipărit în Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, volumul 3, București, Editura pentru literatură, 1969, pp. 126-150. Recenzia semnată de Pompiliu Constantinescu a fost reprodusă și în Mircea Handoca, „*Dosarul*” *Eliade*, volumul V (1937-1944), „Jos farsa!”, Partea a doua, București, Editura Curtea Veche, 2001, pp. 89-112.

<sup>53</sup> D. Murărașu, *Hasdeu, Ediția Mircea Eliade*, București, Tiparul Universitar, 1938. Textul este reluat, într-o versiune prescurtată, în „*Dosarul*” *Eliade*, op. cit., volumul V, pp. 112-159.

de monumental și de [...] enciclopedie e a lui Mircea Eliade care, fără pregătire, visează o ediție științifică a lui Hasdeu în 20 de volume dar, fiindcă „vieța nu ne îngăduia să ne dedicăm exclusiv acestei munci”, se rătăcește prin alchimia babiloniană. Universul de armonii și simboluri, corespondențele nevăzute, setea de „origini”, toate acestea sunt ale autorului lucrării Yoga. Deci tocmai ceea ce ni-i înfățișat ca axis principal a portretului lui Hasdeu, vine din subiectivismul lui Mircea Eliade<sup>54</sup>.

Alte recenzii referitoare la Ediția Hasdeu în ziarele vremii au fost semnate de Ovidiu Papadima, Ion Biberi și Marin Vătafu<sup>55</sup>. Spre deosebire de atacul lui Murărașu aceste recenzii sunt moderate, ușor laudative.

După cum consideră Mac Linscott Ricketts,

Eliade a indicat în prefața la ediția sa că munca lui este doar începutul a ceea ce trebuie să se facă. El credea că el a pus fundația, și se pare că a sugerat că restul muncii va fi făcut de alții. Acuzațiile *ad hominem* ale lui Murărașu și hipercriticismul ieftin sunt nejuste și, în final, irelevante pentru ceea ce

---

<sup>54</sup> Idem.

<sup>55</sup> Ovidiu Papadima, „Hasdeu regăsit”, *Gândirea*, an XVI, octombrie, 1937, nr. 8; Ion Biberi, „Un eveniment literar: Opere alese ale lui B. P. Hasdeu”, *Le Moment*, 28 iunie 1937; Marin Vătafu, „Ediția Hasdeu”, *Gând românesc*, nr. 8-10, august-octombrie 1937, reproduse în Mircea Handoca, „Dosarul” *Eliade*, vol. V, op. cit., pp. 86-89, pp. 80-81, pp. 81-83.

Eliade a încercat să îndeplinească. A vrut să-l facă pe Bogdan P. Hasdeu accesibil publicului, să vadă că el începe să-și ocupe locul pe care-l merită în istoria și cultura română, să devină o *prezență* în anii '30. Dacă Eliade nu a reușit, dificultatea nu a stat atât de mult în calitatea lucrării sale, ci în climatul cultural și politic al aceluși timp<sup>56</sup>.

Scopul lui Eliade a fost atins. El și-a dorit să-l apropie pe cititor de Hasdeu și a reușit, iar Eliade îi plătește idolului tinereții sale tribut astfel:

Geniul romantic, Hasdeu rămâne înaintea de toate unul dintre cele mai uluitoare genii pe care le-a zămislit neamul românesc. Hasdeu este de altfel singurul care a trăit un romantism românesc și a realizat o viziune magică românească [...].

Structura magică a gândirii lui Hasdeu se manifestă în toată opera sa: orgoliu și acțiune în viață și în lupta politică, elogiul eroismului și al ambiției imperiale (*Răzvan și Vidra*), încredere în geniul său și în misiunea neamului său, optimism.

Restaurând viziunea romantică pe adevăratele sale axe – magia – Hasdeu nu e numai cel mai profund romantic al nostru, dar și unul dintre cele mai însemnate figuri ale romantismului european. După *Novalis*, este singurul care a avut o intuiție magică a lumii atât de perfectă și de coerentă [...].

Descoperit cel din urmă dintre toate figurile mari

---

<sup>56</sup> Cf. Mac Linscott Rickett, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, cap. 23, p. 233.

ale secolului XIX, Hasdeu va fi anevoie de asimilat total de cultura românească. Destinul lui de abia acum începe ...”<sup>57</sup>.

Eliade s-a inspirat din structura magică a gândirii lui Hasdeu și, pregătind Ediția, a luat contact (și) cu lumea miturilor și misterelor<sup>58</sup>. Astfel, Ediția Hasdeu a completat de minune interesul lui Eliade, din acei ani, pentru magie, alchimie și folclor, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

---

<sup>57</sup> Mircea Eliade, Prefață la B. P. Hasdeu, *Scrieri*, op. cit., p. lxxx.

<sup>58</sup> Era bine cunoscut în epocă interesul lui Hasdeu pentru misticism și cu siguranță Eliade, în timp ce pregătea materialul pentru publicare, s-a lăsat antrenat în această lume deopotrivă magică și mistică.



## CAPITOLUL 4

### Despre practicile populare. Mituri, știință și mistere

*Motto:*

Nimeni nu se îndoiește că magia s-a născut din medicină (Pliniu).

Misterul nu e o noncunoștință, o ignorare – ci revelația neînțelegerii, adică nemijlocită întâmpinare a realului (Mircea Eliade).

Bun cunoscător al folclorului, Mircea Eliade îi consacră, așa cum am văzut în capitolele precedente, câteva volume<sup>1</sup> și mai multe studii<sup>2</sup>, demonstrând, în fiecare dintre acestea, unicitatea geniului popular românesc. De asemenea, în beletristica sa putem găsi

---

<sup>1</sup> Vezi mai ales Mircea Eliade, *Contribuții la Legenda Meșterului Manole* (1943) și *De Zalmoxis à Gengis-Khan. Études comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de la l'Europe* (1970).

<sup>2</sup> Poate cel mai important dintre toate articolele lui Eliade despre folclor, „Folclorul ca instrument de cunoaștere” (1937) se ocupă de valoarea documentară a credințelor populare. Articolul va fi analizat pe larg, mai târziu, în Capitolul 5.

reminiscențe, mai mult sau mai puțin sesizabile, din folclorul românesc<sup>3</sup>. Cât despre articolele de popularizare sau recenzii la lucrările de folclor, Eliade a contribuit din plin și la acest capitol.

În scrierile lui, elementele folclorice se întrepătrund cu cele de istorie a religiilor sau etnologie. Poveștile lui se petrec *in illo tempore*, undeva în afara timpului fizic, iar personajele au puteri supranaturale, existența lor înscriindu-se într-un prezent etern, iar faptele fiindu-le prestabilite dinainte. Vrăjitoare, vraci, femei frumoase ce fac pact cu necuratul, plante de leac și plante de farmece, iată câteva dintre ingredientele cu care Eliade își asezonează scrierile inspirate din folclor.

În societățile primitive, vraciul ocupa un loc privilegiat. Rolul său principal era să vindece bolile a căror cauză era considerată de sorginte supranaturală. Faptele și activitățile sale, modul în care el acționa și se comporta în raport cu lumea, elementele „magice” pe care le utiliza și toate celelalte „trăiri” specifice îi asigurau un loc privilegiat în comunitate. Cuvântul vraciului cântărea greu și el era ascultat întocmai.

În societățile cu o concepție predominant mitico-religioasă, cuvântul era considerat consubstanțial lucrului desemnat. El putea declanșa forțe greu de

---

<sup>3</sup> Vezi, spre exemplu, doar Mircea Eliade, *Șarpele* (1937), *Secretul doctorului Honigberger* (1940), *La țigănci* (1959), *Noaptea de Sânziene* (1971) sau *Nouăsprezece trandafiri* (1980).

stăpânit, de aceea puterea lui era valorificată în incantații, blestemuri, descântece și exorcisme”<sup>4</sup>.

Magia este o formă primară a gândirii umane, produsul unui simț natural, al rezistenței omului la acțiunile defavorabile ale mediului exterior, în eforturile sale perpetue de adaptare și de luare în stăpânire a aceluia mediu, în care urma să-și desfășoare întreaga existență. Magia și mitul au constituit elemente esențiale în înțelegerea lumii. Magia era inclusă în modul de a gândi și a fi al omului primitiv, iar mitul era calea prin care el își vizualiza trecutul și își prevestea viitorul.

Max Müller, unul dintre întemeietorii școlii mitologice, era convins că mitul derivă din diferite denumiri ale zeităților care personificau forțele și stihiiile naturii. Inițial, aceste nume nu erau decât niște nominalizări ale unor epitete care reflectau atributele fenomenului personificat.

De asemenea, mitul are numeroase funcții: religioase, psihologice, antropologice, sociologice. Pentru Mircea Eliade mitul semnifica „tot ceea ce se opunea realității”. În lucrarea sa *Mituri, vise și mistere*, referindu-se la societățile primitive și arhaice, Eliade scria:

Mitul este considerat a exprima *adevărul absolut*, pentru că el povestește o *întâmplare sacră*. [...] Fiind *real* și *sacru*, mitul devine *exemplar* și, în consecință, *repetabil*. [...] Un mit este o *istorie adevărată*, care s-a

---

<sup>4</sup> Ivan Evseev, *Cuvânt – simbol – mit*, Timișoara, Editura Facla, 1983, p. 25.



petrecut la începuturile Timpului și care servește de model comportamentului uman. [...] [E] singura *revelație valabilă a realității*<sup>5</sup>.

Mitul reprezintă reamintirea unei ordini primordiale și universale, un adevăr absolut care odată ajuns în cotidian revelează o lume plină de înțelesuri. Eliade arată cum elementele folclorice se adaptează elementului local și „faptele, ca și personajele istorice, devin cu timpul impersonale”<sup>6</sup>.

Încercând să definească mitul, Eliade arată că acesta

povestește o istorie sacră; el relatează un eveniment care a avut loc în timpul primordial, timpul fabulos al „începuturilor”. Altfel zis, mitul povestește cum, mulțumită isprăvilor ființelor supranaturale, o realitate s-a născut, fie că e vorba de realitatea totală, Cosmosul, sau numai de un fragment: o insulă, o specie vegetală, o comportare umană, o instituție. E așadar întotdeauna povestea unei „faceri”: ni se povestește cum a fost produs ceva, cum a început *să fie*. Mitul nu vorbește decât despre ceea ce s-a întâmplat *realmente*, despre ceea ce s-a întâmplat pe deplin<sup>7</sup>.

---

<sup>5</sup> Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, în volumul *Eseuri*, traducere de Maria și Cezar Ivănescu, București, Editura Științifică, 1991, p. 127.

<sup>6</sup> Mircea Eliade, „Cărțile populare în literatura românească”, *Revista Fundațiilor Regale*, an VI, nr. 4, aprilie 1939, pp. 132-147.

<sup>7</sup> Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, în românește de Paul G. Dinopol, Prefață de Vasile Nicolescu, București, Editura Univers, 1978, pp. 5-6.

Interesul lui Eliade pentru mituri datează încă din anii liceului. Era ca o completare a aprofundării studiilor asupra Orientului Apropiat, alchimiei, ocultismului, antropozofiei și, într-o primă fază, a religiilor Indiei și Chinei. Materialele semnate de el în primul an de facultate arată o continuare a preocupărilor din liceu și, de asemenea, o primă dezvoltare a concepțiilor despre religii și mistere și un entuziasm pentru istoria științei. În revistele *Orizontul*, *Lumea* și *Știu-tot*, Eliade publică o lungă serie de articole de „popularizare” despre miturile potopului în religiile lumii, religiile egiptene și babiloniene, despre fenomenele oculte și magie, folclor și practici magice<sup>8</sup>.

După cum mărturisește în *Memorii*,

[...] citeam pe nerăsuflăte și asimilam doar atât cât îmi îngăduiau vârsta și frenezia cu care treceam de la un subiect la altul. Eram de altfel sub influența lui

---

<sup>8</sup> Vezi mai ales articolele „Pe marginea unor cărți metafizice”, *Revista Universitară*, ianuarie 1926, pp. 15-19; „Magie și cercetările metapsihice”, *Foaia tinerimii*, februarie 1926, pp. 59-60; „Clasicii Ocultiști”, *Foaia tinerimii*, aprilie 1926, pp. 108-109; „Rudolf Steiner”, *Adevărul literar și artistic*, 20 iunie 1926, pp. 5-6. Lucrările lui Eliade din 1926 au fost adunate de Mircea Handoca în *Mircea Eliade, Misterele și inițierea orientală, Scrieri de tinerețe*, 1926, Îngrijirea ediției și note de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1998. Vezi, de asemenea, articolele „Misterele și inițierea orientală”, *Adevărul literar și artistic*, 18 iulie 1926, p. 5; „Orfeu și inițierea orfică”, *Adevărul literar și artistic*, 26 septembrie 1926, p. 3; „Misterele orfice la Pompei”, *Orizontul*, 27 mai 1926; „Dionysos-Christ”, *Orizontul*, 3 februarie 1927; „Religiile misterice”, *Cuvântul*, 13 martie 1927, pentru câteva dintre primele încercări ale lui Eliade în ceea ce privește o analiză comparată a religiilor.

Hasdeu și mă atrăgeau ipotezele fantastice. [...] Publicasem articole în *Universul literar*, *Adevărul literar* și *Lumea* de la Iași, dar și în revistele mai mărunte, *Știu-tot*, *Orizont* și altele<sup>9</sup>.

În perioada în care se află în India, Eliade face studii elaborate de folclor și botanică și își publică rezultatele în ziarele și revistele din țară. Acum el descoperă și utilizează elementele care îl vor consacra mai târziu. Reîntors în țară, pe lângă bogata activitate publicistică și literară, Eliade are numeroase conferințe și emisiuni radiofonice. În multe din aceste realizări ale sale regăsim elemente din folclorul românesc. De exemplu, într-o conferință la Radio București, publicată mai apoi în revista *Familia*, Eliade ne spune că

Din bogata, fantastica, prodigioasa poezie liturgică bizantino-orientală și din grava poezie latină medievală, întorcându-ne pe plaiurile noastre, la comorile folclorice ale poporului românesc, întâlnim cea mai vie surpriză. Maica Domnului s-a descoperit sufletului popular românesc sub forma sa cea mai umană, cea mai familiară. Legende românești asupra Maicii Domnului întrec în frăgezimea sentimentului care le-a creat chiar cele mai umile legende medievale germanice<sup>10</sup>.

---

<sup>9</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 114 și p. 116.

<sup>10</sup> Mircea Eliade, „Maica Domnului”, conferință radiofonică din 11 aprilie 1936, reprodusă în *Familia*, seria a III-a, an III, iulie-august 1936, nr. 6, pp. 33-38. Material reluat în Mircea Eliade, *50 de conferințe radiofonice. 1932-1938*, București, Editura Humanitas și Editura Casa Radio, 2001, pp. 191-197. Eliade citează în acest

Despre superioritatea folclorului românesc în raport cu folclorul european Eliade se pronunță și un an mai târziu, în 1937, când scrie în Prefața la *Cosmologie și alchimie babiloniană*:

poporul român [...] are o preistorie și o protoistorie de egală valoare cu a oricărei nații europene importante, și are un folclor incontestabil superior tuturor. [...] Poporul nostru este bogat<sup>11</sup>.

De asemenea, în 1969, pregătind Cuvântul înainte la ediția originală a *De la Zalmoxis la Genghis-Han*<sup>12</sup>, Eliade amintește că

Pentru un istoric al religiilor, mitul întemeierii principatului Moldovei își are rădăcinile în concepția arhaică a „vânătorii rituale”; legenda Mânăstirii Argeș își revelează simbolismul nu numai când este pusă în legătură cu riturile de construcție, dar mai ales când i se descoperă sensul primordial al unui tip primitiv de sacrificiu uman; cea mai răspândită baladă românească, Miorița, ilustrează, pe lângă o mitologie a morții, abia creștinată, persistența unei teme arhaice, specifică culturilor de vânători și păstori, îndeosebi funcția oraculară a animalului; sau că, în cultul mărăgunei

---

material variante ale legendelor românești despre Maica Domnului, din zona Moldovei, și le compară cu *Miorița*.

<sup>11</sup> Vezi Mircea Eliade, Prefață la *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 8.

<sup>12</sup> Mircea Eliade, *De Zalmoxis à Genghis-Khan*, Paris, Payot, 1970.

se prelungește, „folclorizată” și degradată, venerabila credință în iarba Vieții și Morții<sup>13</sup>.

Interesul pentru folclor rămâne, așadar, viu la Eliade. În 1980, într-un articol din *History of Religions*<sup>14</sup>, reia analiza elementelor expuse mai sus. Observăm că anumite teme l-au preocupat mereu și le-a dedicat analize amănunțite.

În fapt, problemele de magie, religie, știință și cele ale legăturilor dintre ele au prezentat dintotdeauna un interes deosebit, atât pentru etnologi, cât și pentru oamenii de litere care au folosit în scrierile lor bogatul material etnografic și sursele folclorice. Însă, mai ales

---

<sup>13</sup> Vezi Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparate despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Humanitas, 1995, p. 8.

<sup>14</sup> Vezi Mircea Eliade, “History of Religions and ‘Popular’ Cultures”, *History of Religions*, 20:1-2, august-noiembrie 1980, pp. 1-26. În acest articol Eliade scrie: „Într-o serie de eseuri scrise între 1938 și 1969, publicate sub titlul *Zalmoxis, the Vanishing God: Comparative Studies in the Religions and Folklore of Dacia and Eastern Europe*, am încercat să interpretez mai multe creații folclorice românești în lumina etnologiei comparate și a istoriei religiilor. Am examinat așadar mitul cosmogonic popular (care este singurul documentat din folclorul românesc), însemnătatea mitico-rituală ce poate fi găsită în legendele cu referire la fondarea statului (Moldova) și construcția unei mănăstiri (Argeș), anumite credințe populare despre magic și extaz, mătrăguna și strângerea ierburilor medicinale și, în cele din urmă, mitologiile din care piesele de rezistență ale poeziei epice românești și-au extras inspirația. Alte monografii sunt în pregătire”. Între acestea, câteva despre „dansurile călușarilor, precum și urme ale riturilor fondatoare în ceremoniile sezoniere românești” (p. 1).

după încercările repetate (și reușite, în cele din urmă) de a pune bazele unei societăți de istorie a științelor, problema magiei a trecut în domeniul de cercetare al științei. Cu alte cuvinte, folclorul a fost recunoscut de știință.

Însă, medicina magică nu poate fi înțeleasă, din perspectiva etnologiei, dacă nu se înțelege cu claritate gândirea și viziunea magică, componente importante ale oricărei culturi populare. Lucian Blaga menționase deja aceste aspecte în lucrarea sa despre *Gândirea magică și religie*<sup>15</sup>. Magia a fost, dintotdeauna, inclusă în modul de a gândi al omului primitiv. În opinia acestuia, toate lucrurile din natură sunt însuflețite. Ele se completează reciproc și acționează asupra omului. Elementele naturii pot provoca, de asemenea, armonie sau disconfort.

De-a lungul timpului, magia și religia au mers mână în mână. În societățile primitive, magia reprezenta „întreaga viață mistică și în același timp întreaga viață științifică a omului”<sup>16</sup>. Există, totuși, o oarecare diferență:

În timp ce magicianul, ca vraci, se comportă ca un stăpân al forțelor supranaturale prin practici magice rituale, secrete la origine, omul religios se raportează la forțele supranaturale prin rugăciune

---

<sup>15</sup> Vezi Lucian Blaga, *Trilogia valorilor, II, Gândire magică și religie*, București, Editura Humanitas, 1996.

<sup>16</sup> Lucia Berdan, Studiu introductiv, „O nouă privire asupra medicinei magice”, la I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Iași, Polirom, 1999, p. 8.

(*captatio benevolentiae*), implorând milă și iertare. Magicianul stăpânește forțele naturale, ca și pe cele supranaturale, în momentele practicării riturilor magice, care acționează direct, fără mijlocirea vreunui agent spiritual. Omul religios le consideră ca aparținând unor zei, asemenea lui, cărora li se adresează prin intermediari (sfinții)<sup>17</sup>.

Eliade se pronunță și el în favoarea magiei. Încă din 1927, într-un articol din seria *Itinerariu spiritual*, Eliade îi acordă atenție specială. Magia are „atât de multe idei juste și atâtea fantastice, naive, primare”<sup>18</sup>. Va relua subiectul câțiva ani mai târziu, în mai multe articole foarte importante, care au avut ca scop să sublinieze că

---

<sup>17</sup> Idem.

<sup>18</sup> Vezi Mircea Eliade, „Experiențele”, *Cuvântul*, anul III, nr. 874, vineri, 23 septembrie 1927, pp. 1-2. Singurul tip de experiență cărui Eliade îi acordă atenție specială e magia. De altfel, el se pronunță pentru luarea în serios a magiei, și asta deoarece, „gândind o teorie magică, experimentând un ritual magic, făcând efortul de a actualiza conținutul acelei idei sau aceluia rit, de a suplini conștiința sub el – infinite posibilități, corespondențe, analogii, izvorăsc. Sunt poziții ignorate de spiritul educat în cadrele logicii imediate, a bunului simț, a științelor experimentale, a teoriilor suficiente. Și de aceea, sunt poziții fecunde, suculente, chiar pentru întărirea vechilor poziții, ale logicii de toate zilele. [...] Câte înfiorări nelămurite, câte gânduri fantastice, cât curaj metafizic, câte forțe fără nume nu pogoară în suflet un ritual și o meditație magică”. Articolul a fost reluat în Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. 1, *Itinerariu spiritual. Scrisori către un provincial. Destinul culturii românești*, București, Editura „Roza Vânturilor”, 1990, pp. 35-39. Citatul redat aici se găsește la p. 37. Legat de același subiect, vezi și Mircea Eliade, „Magie și metapsihică”, *Cuvântul*, an III, nr. 786, 17 iunie 1927, pp. 1-2.

simbolurile și temele mitice supraviețuiesc prin transformare și sunt conservate de cultura populară. De altfel, după cum mărturisește în *Memorii*,

Dacă aș fi avut vocație mistică, probabil aș fi dorit – și aș fi încercat – să devin sfânt. Dar [...] nu aveam vocație mistică. [...] Într-un anumit sens, eram mai aproape de „magie” decât de mistică<sup>19</sup>.

Și este mai aproape de magie, cel puțin în vara anului 1928 când semnează, în *Gândirea*, un articol<sup>20</sup> în care analizează natura filosofiei. Eliade impune, de fapt, o sarcină tinerei generații în tărâmul creației filosofice. Inspirat oarecum din gândirea lui Nae Ionescu<sup>21</sup> și totuși cu idei total diferite de cele ale profesorului său<sup>22</sup>, în acest articol Mircea Eliade anunță că „nu există decât trei drumuri și trei mijloace de supraviețuire: abrutizare, magia și mistica”.

Abrutizarea e ea însăși o sinucidere [...]. Agonia spirituală e izvorul filosofiei [...]. Filosofia nu e

---

<sup>19</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 258-259. Referindu-se la acea perioadă din viața lui Eliade, Mac Linscott Ricketts scrie: „Ceea ce considera Eliade, în 1926-1927, „eroism creștin” va fi recunoscut ulterior ca magie, punându-se de acord cu Nae Ionescu” (vezi Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. I, p. 210). Vezi, de asemenea, Ricketts, vol. I, pp. 98-100, pentru o analiză a concepției lui Nae Ionescu despre magie și religie.

<sup>20</sup> Mircea Eliade, „Cuvinte despre o filosofie”, *Gândirea*, an VIII, nr. 6-7, iunie-iulie 1928, pp. 299-301.

<sup>21</sup> Mai ales în ceea ce privește universalitatea teoremelor științifice.

<sup>22</sup> Ideea că filosofia e văzută ca o extensie a mentalității magice.



stabilire de raporturi. [...]. Filosofia cercetează raportul dintre *eu* și *cunoaștere*<sup>23</sup>.

Subiectul eseului este, așadar, filosofia care e descrisă ca fiind o extensie a unei mentalități primitiv-magice. Însă, „magia – ca necesitate de a crea din noi și pentru noi, lumea” poate fi găsită „în toată istoria filosofiei”. Pentru Eliade,

Atitudinea și itinerariul magic se pot rezuma astfel: monism, imanentism, autocreație și creație a Lumii prin efort personal, prin absență a funcției etice, punctul de sprijin în *sine*, negarea existențelor *efectiv obiective* [...], cosmosul înțeles ca o învrăjpire de forțe impersonale, iar *sensul existenței* ca o realizare magică, o actualizare a potențelor lăuntrice și a posibilităților cosmice disciplinate și conduse printr-un travaliu ce sfârșește a mă afirma Dumnezeu<sup>24</sup>.

Concepția lui Eliade despre magie este cuprinsă aici. Obiectivul final al practicării magiei e acela de a deveni Dumnezeu. Însă doar două categorii de oameni pot atinge acest ultim scop: „magicianul absolut, ca și sfântul perfect”. Iar dacă de sfinți omenirea nu a dus niciodată lipsă, „magi autentici” sunt tot mai puțini.

Conform lui Mac Linscott Ricketts,

---

<sup>23</sup> Mircea Eliade, „Cuvinte despre o filosofie”, *Gândirea*, an VIII, nr. 6-7, iunie-iulie 1928, pp. 299-301.

<sup>24</sup> Ibidem, p. 300.

[...] această frază lungă și complexă [...] este definiția completă a viziunii despre magie a lui Eliade. La acea vreme, Eliade nu părea a realiza, încă, faptul că viziunea sa asupra creștinismului e mai mult magică decât ortodoxă. Ceea ce vrea să arate în acest eseu e faptul că filozofia e o continuare la un nivel mult mai abstract a atitudinii magice față de univers<sup>25</sup>.

Fidel concepției sale că viața, în general, trebuie să constituie suma experimentelor și experiențelor unei persoane, Eliade scrie cu referire la filosofie:

O filosofie se cere experimentată. Cei dinaintea noastră n-au avut experiențe profunde și de aceea au scris cărțile de filosofie pe care le cunoaștem; simple rezumate și contribuții personale. Nu ne interesează. Va trebui să facem filosofie eficace<sup>26</sup>.

Astfel, Mircea Eliade își împingea generația să creeze o filosofie. Și asta pentru că „nu sunt decât două drumuri: filosofia (magia) și mistica”.

---

<sup>25</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. I, p. 258. „Asemeni profesorului său”, continuă Ricketts, „Eliade înțelege filozofia mai degrabă ca o sarcină personală și individuală, decât ca ceva învățat din cărți. Dar afirmând că ea constituie „o creație magică a lumii” el îl devansează pe Nae Ionescu, care vedea știința ca expresie a atitudinii magice”.

<sup>26</sup> Mircea Eliade, „Cuvinte despre o filosofie”, *Gândirea*, an VIII, nr. 6-7, iunie-iulie 1928, pp. 299-301.

Însă Mircea Eliade este și autorul câtorva studii de folclor comparat. *Legenda mătrăgunei* este un subiect care l-a urmărit pe Eliade pe parcursul a mulți ani. Interesul său pentru istoria științei și acest subiect datează cel puțin din perioada în care s-a aflat în India<sup>27</sup>. O însemnare din *Șantier* oferă detalii semnificative:

Lucrez nebunește la Imperial Library; mătrăguna în botanică și fantastica asiatică, iată un lucru care îmi dezvăluie multe. Johan Van Manen<sup>28</sup> [...] mă ceartă că îmi pierd timpul cu fleacuri.

- Dar studiul mătrăgunii nu e un lucru de nimic, Sir, îi spun eu. [...] Planta asta, în închipuirea asiaticilor, prețuiește cât o bibliotecă taoistă. Simbolul, Sir, simbolul, fantastica mătrăgunei mă interesează<sup>29</sup>.

După cum ne spune Mac Linscott Ricketts, Eliade a continuat să colecționeze material despre mătrăgună și a plănuțit chiar o carte despre acest subiect, către

---

<sup>27</sup> „Începusem să adun materiale pentru această carte la Imperial Library din Calcutta, prin 1930-1931”. Cf. Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 338.

<sup>28</sup> Johan Van Manen (1877-1943), orientalist celebru, a lucrat începând cu 1918 pentru Imperial Library din Calcutta, iar din 1922 a fost afiliat secțiunii de antropologie a Indian Museum. Între 1923 și 1939 a fost secretarul general al Asiatic Society of Bengal și editorul Jurnalului societății.

<sup>29</sup> Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, București, Editura Humanitas, 2008. Vezi capitolul *Șantier*, Caietul III, martie-noiembrie 1931, p. 393.

sfârșitul anilor 1930, însă ea nu a fost publicată niciodată<sup>30</sup>. Mai mult,

Eliade nu era preocupat numai de cunoștințele științifice pe care locuitorii Indiei vechi le aveau despre mătrăgună (adică felul de lucruri despre care îi scria profesorului Bologna), ci și – mai ales – de mitologia plantei, de simbolismul care i se atribuisse în tradiția populară. Acesta din urmă era ceea ce numea el „fantasticul” mătrăgunei. Termenul fantastic apare de mai multe ori în *Solilocvii* (pasajele respective s-ar putea să fie chiar

---

<sup>30</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. I, nota 117, p. 338. Câteva părți din ea au apărut, însă, în *Zalmoxis*, volumele I și III. Vezi mai ales *Zalmoxis*, I (1938) pp. 85-129. Vezi și *Zalmoxis*, *Revistă de studii religioase*, Vol. I-III (1938-1942), Publicată sub direcția lui Mircea Eliade, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și *addenda* de Eugen Ciurtin, Traducere de Eugen Ciurtin, Mihaela Timuș și Andrei Timotin, Iași, Editura Polirom, 2000.

În *Memorii*, Eliade oferă detalii despre cartea plănuită și faptul că nu a apărut: „Nu bănuiam atunci, în toamna lui 1937, când pregăteam primul volum din *Zalmoxis*, că nu-mi va fi dat să public decât trei volume [...]. Nu bănuiam, mai ales, că *La Mandragore: Essai sur les origines des légendes*, la care lucram cu atâta entuziasm, nu va apuca să apară nici după 40 de ani de la redactarea ei. Aparent, era o monografie de folclor comparat; în realitate, așa cum o preciza subtitlul, încercam o teorie generală asupra originii și formării legendelor. Îmi propuneam să prezint întâi credințele populare în legătură cu mătrăguna și alte plante „magice”, apoi să examinez legendele privitoare la nașterea lor și să arăt relațiile cu miturile cosmogonice arhaice” (Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., nota 3, p. 339).

anterioare citatului din *Şantier*, întrucât solilocviile au fost scrise în India)<sup>31</sup>.

Primul articol pe această temă îl scrie în 1933, când, citind studiile lui I.-A. Candrea, se hotărăşte să exploreze subiectul. Citeşte foarte mult şi face comparaţii ce vor fi folositoare mai ales acelor care erau, ca şi el, interesaţi de subiect: „cred că ar fi instructiv pentru folclorişti să public aici o parte din aceste note, menite numai să completeze capitolul d-lui Candrea despre *Iarba fiarelor*”<sup>32</sup>.

Imediat după întoarcerea de la Berlin, în 1937, Eliade se decide să pună bazele unei reviste de studii religioase:

Mă hotărâsem să scot „Zalmoxis” în speranţa că, pe de o parte, voi încuraja studiile de istoria religiilor în România, iar, pe de altă parte, voi promova rezultatele cercetărilor români, publicându-le într-o limbă de mare circulaţie. [...] Mă interesa, de asemenea, „deprovincializarea” studiilor de folclor şi etnologie comparată în România. Îmi propuneam să silesc oarecum pe folcloriştii români să ia în serios valoarea istoric-

---

<sup>31</sup> Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*, op. cit., p. 557.

<sup>32</sup> Mircea Eliade, „Mătrăguna”, *Cuvântul*, an IX, nr. 3077, 18 noiembrie 1933, p. 1. Eliade se referă aici la cartea lui I.-Aurel Candrea, *Iarba fiarelor*, apărută în 1928. Către sfârşitul lunii, Eliade mai publică un articol pe această temă: „Legenda mătrăgunei. Note şi bibliografie”, *Cuvântul*, an IX, nr. 3084, 25 noiembrie 1933, pp. 1-2.

religioasă a materialelor pe care le adunau și le utilizau; să treacă, adică, de la faza filologică la momentul hermeneutic<sup>33</sup>.

În 1939, Eliade dedică o întreagă serie de articole acestui subiect<sup>34</sup>. Pe lângă cele din *Universul literar*, Eliade consacră acestui subiect un lung studiu științific: „[...] primul capitol, *La culte de la mandragore en Roumanie* [...] va apărea în primăvara lui 1939, în *Zalmoxis*”<sup>35</sup>, cu toate că sperase, așa cum reiese din scrisoarea către Valeriu Bologa, să scoată primul număr al *Zalmoxis* în 1938:

Mă bucur că ți-a plăcut nota mea despre *Demonologia indiană*<sup>36</sup>. Intenționez s-o amplific,

---

<sup>33</sup> Cf. Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 338-339. Eliade recunoaște, de asemenea, că „nu bănuiam atunci, în toamna lui 1937, când pregăteam primul volum din *Zalmoxis*, că nu-mi va fi dat să public decât trei volume” (nota 3, p. 339). Vezi și nota 30, mai sus.

<sup>34</sup> Vezi Mircea Eliade, „Mătrăguna în România”, *Universul literar*, an XXXVIII, nr. 26, 1 iulie 1939; „Cultul mătrăgunei”, *Universul literar*, an XXXVIII, nr. 27, 8 iulie 1939; „Culegerea mătrăgunei”, *Universul literar*, an XXXVIII, nr. 28, 15 iulie 1939; „Mătrăgună, doamnă bună”, *Universul literar*, an XXXVIII, nr. 29, 22 iulie 1939.

<sup>35</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 338.

<sup>36</sup> Vezi Mircea Eliade, „Demonologie indiană și o legendă românească”, *Revista Fundațiilor Regale*, an IV, nr. 12, decembrie 1937, pp. 644-649. Articolul va fi reluat, în franceză, în primul volum al revistei *Zalmoxis*. Vezi Mircea Eliade, „Mélanges, I. Note de demonologie”, *Zalmoxis, Revistă de studii religioase*, Vol. I (1938), op. cit., traducere de Eugen Ciurtin, pp. 208-212.

Este un articol important în legătură cu legenda unei demonițe care atacă sau fură copiii și un sfânt – Sisinie – care o învinge în

îndeosebi considerațiile teoretice de la sfârșit, asupra „binelui și a răului” la indieni. Astfel amplificată, nota aceasta va apărea în limba franceză, în primul volum din *Zalmoxis*, revista de studii istoric-religioase pe care o public în luna mai (tipar Imprimeriile Naționale; ed. Paul Geuthner).

---

cele din urmă, întotdeauna. De fapt, acest subiect a fost dezvoltat și de Valeriu Bologa într-un articol din 1935 („un memoriu interesând deopotrivă folclorul, etnografia și istoria medicinei”, după cum scrie Eliade în deschiderea materialului său; vezi *Zalmoxis*, op. cit., p. 208). Vezi articolul lui Valeriu Bologa, „Lamashtu – Karīna – Samca”, publicat în *Biblioteca medico-istorică*, Cluj, nr. 7, 1935. În România, demonița este numită Samca, iar Valeriu Bologa i-a urmărit, în articolul său, asemănarea cu demonița babiloniană Lamashtu. În cercetarea sa, Valeriu Bologa s-a bazat pe studiul lui Cartoian despre legenda Sfântului Sisinie, descrisă în „Cărțile populare în literatura românească” (București, 1929). Mircea Eliade acceptă ipotezele lui Cartoian și descoperirile lui Bologa și, pe baza unei noi cărți a lui Jean Fillozat (*Étude de démonologie indienne. Le Kumāratantra de Rāvana et les textes parallèles indiens, tibétains, chinois, cambodgien et arabe*, Paris, 1937), merge chiar mai departe, ajungând la concluzia că „asemănările dintre Lamashtu și nenumăratele mātrkāś [mame] indiene sunt prea multe pentru a fi întâmplătoare” (vezi articolul reluat în *Zalmoxis*, op. cit., p. 211). Eliade surprinde în acest articol dualismul Bine – Rău și este de părere că fiecare popor care și-a însușit, într-o formă sau alta, legenda, „i-a dat o anumită structură morală, în conformitate cu propria sa orientare spirituală” (*Zalmoxis*, op. cit., p. 212). Legenda Sfântului Sisinie, cel care luptă cu Samca, va primi o atenție considerabilă în *Tratatul de istoria religiilor*. De asemenea, Legenda lui Sisinie a fost analizată comparativ de Hasdeu, Gaster și Cartoian; cf. Mircea Eliade, „Mitul reintegrării”, în volumul *Drumul spre centru*, antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Editura Univers, 1991, pp. 357-360.

Tot în *Zalmoxis* își vor găsi loc studiile mele de alchimie și cosmologie în traducere franceză. De aceea, dacă nu e prea multă bătaie de cap, ți-aș rămâne îndatorat primind pentru vreo zece zile cartea lui Gaster și Winckler. Mi-aș completa astfel informația subsolului.

În cazul când ai vreun articol de folclor medical, magie, hagiologie etc. – aș fi fericit să-l public într-o versiune străină. Poate chiar ceva apărut în românește; revista circulă nu între specialiștii D-tale, ci în cercuri de istoria religiilor și etnografie<sup>37</sup>.

În anul 1943 are chiar o comunicare pe această temă (mătrăguna), după cum scrie în *Jurnalul* său, arătând astfel că interesul pentru acest subiect a fost unul de durată:

Prima comunicare la Institutul de Etnologie și Arheologie: *Ethnobotanique roumaine comparée. Le cueillette des plantes magique*. Un studiu din ciclul mătrăgunei, care doarme în sertar de vreo șase ani<sup>38</sup>.

Un alt subiect care îl interesa era folclorul despre ierburile medicinale și plantele vindecătoare. Tot în anul 1939, Eliade semnează și articolul intitulat

---

<sup>37</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 15 februarie 1938, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 92.

<sup>38</sup> Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., p. 185, însemnare din 28 martie 1943.



„Ierburile de sub cruce”<sup>39</sup>, un studiu amplu, foarte documentat și erudit, în care își propune să arate „luminile pe care le pot afla studiile folclorice în istoria religiilor și a mitologiilor precreștine”. În acest scop, Eliade citează un mare număr de tradiții creștine, precum și mituri și legende din India, China, Japonia, Iran, America de Nord și din alte părți și arată că multe dintre ele sunt mituri cosmogonice. Concluzia lui:

Documentele folclorice de care dispunem păstrează în unanimitate acest detaliu, plin de semnificație: moartea naturală nu e creatoare; numai dintr-o ființă extraordinară (zână, etc.) căreia i se rupe brusc firul vieții se poate „naște” ceva<sup>40</sup>.

În perioada în care a locuit în India, Eliade a intrat în legătură cu oameni aparținând unor religii diferite și tocmai datorită acestei interacțiuni a devenit conștient de existența unor elemente comune în toate culturile populare. Din acestea el va extrage, mai târziu, noțiunea de *religie cosmică*. De asemenea, în India, Eliade a învățat despre miturile fondatoare și pluralismul religios, ca de altfel și despre Yoga și studiul comparativ al religiilor sau despre importanța elementului folcloric în înțelegerea fenomenelor religioase și umane. Iar în toate acestea, *prezența fantastică* a jucat un rol important, așa cum vom vedea.

---

<sup>39</sup> Mircea Eliade, „Ierburile de sub cruce”, *Revista Fundațiilor Regale*, an VI, nr. 11, noiembrie 1939, pp. 353-369.

<sup>40</sup> Idem. Asupra ideilor de naștere și moarte va reveni în *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, așa cum am văzut în Capitolul 2.

## CAPITOLUL 5

### **Medicină și alchimie. Prezența fantastică și folclorul ca instrument de cunoaștere**

*Motto:*

Folclorul are legile sale proprii; prezența folclorică modifică fundamental orice fapt concret, acordându-i semnificații și valori noi (Mircea Eliade).

„Simbolul, fantastica mătrăgunei mă interesează”<sup>1</sup>, îi răspundea Eliade prietenului Van Manen pe când se afla în India și căuta materiale despre „botanica

---

<sup>1</sup> Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, București, Editura Humanitas, 2008. Vezi capitolul Șantier, Caietul III, martie-noiembrie 1931, p. 393.

Despre interesul din acea perioadă pentru botanică și plante medicinale Eliade amintește și în *Memoriile* sale: „de mult aflasem de „fructul *rishi-lor*”, niște rădăcini bulbi cu care se hrănesc pustnicii. *Brahmācārīn*ul îmi arătase o întreagă cultură de „frunza lui Brahma”, o plantă cu frunze mici și rotunde, cu gust medicinal, renumită pentru însușirile ei fortifiante. Planta era cunoscută de mii de ani în farmacopeea *Ayur-veda* și, de curând, fusese adoptată de „Bengal Pharmaceutical Works”, din Calcutta, pentru tratamentul surmenajului” (*Memorii*, op. cit., p. 196).

indiană și fantastica asiatică”, așa cum am văzut în Capitolul 4. Prezența fantastică îl interesa pe Eliade la vremea aceea și își făcuse planuri mari în legătură cu acest subiect. Astfel, la începutul anului 1931, după cum îi scria profesorului Bologa în scrisoarea ce însoțea studiul despre botanica indiană, „aș vrea ca, în timpul ce-l mai am de petrecut în India, să adun cât mai mult material pentru o istorie a "științelor și a spiritului pozitiv în India antică și medievală"”<sup>2</sup>. În același timp, îl anunța pe Bologa că

Un lucru am învățat din acești ani de familiaritate cu India: că știința, filozofia sau religia indiană nu pot fi expuse segmentar; e un tot organic și firesc, iar, dacă se discută un detaliu fără preliminarii, își pierde sensul. De aceea, medicina și alchimia indiană nu pot fi înțelese fără o prealabilă expunere a botanicii și mineralogiei. Am început metodic. Am scris acest scurt studiu asupra „Cunoștințelor botanice în India”. [...] Studiul meu [...] nu e o simplă repetare a unor lucruri prea bine cunoscute, ci, într-un anumit sens, o încercare de a aduna cam tot ce se știe asupra acestui subiect și de a interpreta în lumina spiritului științific indian și al istoriei științelor<sup>3</sup>.

---

<sup>2</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 februarie 1931 în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 82.

<sup>3</sup> Ibidem, pp. 81-82. Vezi Mircea Eliade, „Cunoștințe botanice în vechea Indie. Cu o notă introductivă asupra migrației plantelor indiene în Iran și China”, *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, Tom VI, 8 octombrie 1931, pp. 221-237. Vezi Capitolul 3 al volumului de

Întors în țară, recunoaște că are „sub tipar și pe șantier câteva monografii mai modeste din domeniul religiunilor și filozofiei”<sup>4</sup>. Deși i se pare că e un străin în propriul oraș și tânjește după India, Eliade se afundă în muncă și încearcă să se facă remarcat în cât mai multe domenii (publicistică, literatură, istoria științelor, chiar filosofie). Se bucură să își revadă prietenii și să primească vești de la ei. Se grăbește să îi răspundă lui Valeriu Bologa și îl asigură că va continua munca în domeniul care îi preocupa pe amândoi:

Am răsfoit și parcurs cu ochii lucrările D-tale. Pe cele din *Archeion* le cunoșteam deja. Cea despre învățământul istoriei științelor și cea despre sifilis – am să le citesc pe îndelete acum și am să scriu un foileton. Un alt foileton am să scriu despre *Încep[uturile] med[icinei] științ[ifice] rom[ânești]*. Fac aceasta cu mândrie că apăr o știință care mi-e dragă de pizmele și imbecilitatea intelectualilor noștri. Nici prin gând nu-mi trece că disciplina noastră va ajunge curând populară. Ea nu trebuie însă ignorată și, mai ales, dezonorată de către elita căreia de drept și de fapt i se adresează<sup>5</sup>.

---

față pentru mai multe detalii despre acest articol și despre interesul lui Eliade pentru botanica indiană.

<sup>4</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 21 decembrie 1931, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 85.

<sup>5</sup> Idem.

În 1932 îi apare volumașul intitulat *Solilocvii*<sup>6</sup>, ce conține frânturi din filosofia sa personală. Îl preocupă din nou folclorul și ceea ce numește „prezența fantastică”, subiecte cărora le dedică mai multe articole. Într-un articol din iulie 1932<sup>7</sup>, Eliade vorbește despre „prezența fantastică” în directă legătură cu folclorul:

[...] farmecul folclorului stă tocmai în directa lui comuniune cu *paideuma* locului, în iraționalul alegerilor sale și, mai ales, în dulceața sau spaima cu care știe să deștepte străvechi experiențe asociate ascunse în fiecare suflet. Căci nu anecdota contează, ci prezența fantastică.

Eliade revine asupra subiectului un an mai târziu, când scrie două articole despre opera folcloristului norvegian Moltke Moe<sup>8</sup>.

---

<sup>6</sup> Mircea Eliade, *Solilocvii*, București, Editura Cartea cu semne, 1932. Îl anunță pe Bologa de apariția cărții: „N-am făcut mai nimic interesant. Doar o cărțuie de *Solilocvii*, care iese zilele acestea de sub tipar și pe care îmi voi face o sinceră bucurie să ți-o trimit. Deși tot sincer mărturisesc că nu e decât o transcriere de note personale și reflecții la întâmplare. N-am pretenție nici de filozofie, nici de literatură în aceste *Solilocvii* care nu-mi vor aduce, sunt sigur, decât critici”. Vezi Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 25 aprilie 1932, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 86.

<sup>7</sup> Vezi Mircea Eliade, „Folclor și literatură”, *Cuvântul*, an VIII, nr. 2599, 18 iulie 1932, pp. 1-2.

<sup>8</sup> Moltke Moe (1859-1913), folclorist norvegian, a editat mai multe lucrări de folclor și istorie religioasă. În 1933, Eliade îi dedică două articole lungi și elogioase: „Moltke Moe”, *Cuvântul*, an IX, nr. 3029,

Această prezență fantastică face ca o legendă din Australia și una din România să ne dea nouă, oamenilor civilizați, aceeași impresie de straniețe, farmec și fascinație... . Luați trei legende din trei continente și trei milenii și veți găsi că poartă o asemănare de familie foarte definită; aceasta se datorează prezenței fantastice în fiecare produs popular care depășește istoria și personalitatea<sup>9</sup>.

Eliade își asumă ipoteza referitoare la asemănarea universală a poveștilor, miturilor și legendelor și remarcă faptul că, după Moe, „tendința miticizantă” sau „spiritul mitopoeic”<sup>10</sup> este un mod de gândire comun tuturor ființelor omenești. Este de acord cu această afirmație, însă ține să o completeze astfel:

Mai este un pas de făcut: acela de a afirma că funcția mitică este, de asemenea, un instrument de cunoaștere și nu unul de creație. Într-adevăr, pe lângă acțiunea creației folclorice (acțiunea fantastică) mai există logica simbolului, prin care realitatea poate fi exprimată în mod coordonat, ca prin logica normală<sup>11</sup>.

---

30 septembrie 1933, pp. 1-2 și „Cum concepe folclorul Moltke Moe”, *Cuvântul*, an IX, nr. 3036, 7 octombrie 1933, p. 1.

<sup>9</sup> Vezi Mircea Eliade, „Cum concepe folclorul Moltke Moe”, *Cuvântul*, an IX, nr. 3036, 7 octombrie 1933, p. 1.

<sup>10</sup> Adică ceea ce Eliade numește „prezență fantastică”.

<sup>11</sup> Mircea Eliade, „Cum concepe folclorul Moltke Moe”, *Cuvântul*, an IX, nr. 3036, 7 octombrie 1933, p. 1.

Eliade a scris mai multe despre „prezența fantastică” ca instrument de cunoaștere și a dat o explicație proprie pentru similitudinea creațiilor folclorice de pretutindenă într-un alt articol publicat în toamna anului 1933<sup>12</sup>. Scriind despre moarte, Eliade afirmă că o putem cunoaște cu adevărat numai din documentele folclorice, printre care citează „cărțile morților” iudaică, egipteană, tibetană și celtică. Oamenii moderni care scriu în romane despre moarte o fac în calitate de indivizi, din perspectivă personală, dintr-o experiență proprie. „Ori, moartea – ca și viața – își refuză sensul ei ultim celui care este singur, celui care o privește ca un ins”. Nici cei care scriu despre ea din punct de vedere teoretic sau filosofic nu comunică realitatea morții, ci numai faptul că există – ca fenomen natural, paradox sau mister. Nu, afirmă Eliade,

[...] moartea nu poate fi înțeleasă de om, ci numai de oameni. În om, în ins, intuiția fantastică care poate cuprinde global și esențial realitatea, este fărâmițată, este mai ales alterată. Prezența fantastică într-un ins este nevroză; prezența fantastică într-o colectivitate este folclor. Fantasticul, iraționalul (teluric sau ceresc) este asemenea unei limfe care străbate prin tot organismul vieții asociate; îndată ce se izolează, se individualizează, limfa aceasta se descompune, putrezește.

---

<sup>12</sup> Mircea Eliade, „Fragment despre moarte”, *România literară*, an II, nr. 84, 28 octombrie 1933, p. 1.

„Moartea în folclor este o cunoaștere tot atât de concretă ca în religie”, afirmă el. Dar de ce se întâmplă astfel? Eliade își susține ideea cu o singură frază:

[...] pentru că [folclorul] e într-un contact direct și viu cu însăși esența existenței omenești, contact magic, fantastic, pe care numai viața asociată îl poate menține, pe care orice individualizare îl anulează.

Este limpede că Eliade consideră că societățile tradiționale posedă o capacitate intuitivă irațională care le permite să ajungă la cunoașterea adevărată, metafizică a vieții și a morții și să o exprime în mituri, povești, etc. Eliade conchide: „Reprezentarea morții în folclor este cel mai bun instrument de cunoaștere pentru cercetarea acestei realități”<sup>13</sup>.

În aceeași perioadă, Eliade își începea și activitatea la Universitatea din București și avea, de asemenea, o impresionantă activitate publicistică. Era, însă, pasionat de alchimie, și s-a decis să meargă în Germania, la Berlin, pentru a-și completa bibliografia cu titlurile pe care nu le-a găsit în bibliotecile indiene. Traversează o perioadă foarte activă din punct de vedere al producției științifice, cu nenumărate planuri și lucrări aflate în diverse stadii de lucru. Are timp și pentru literatură, dar mai ales pentru alchimie și yoga. După cum îi mărturisește lui Valeriu Bologa într-o scrisoare,

---

<sup>13</sup> Idem.



Literatura a fost și este încă pentru mine un *passé-temps*, o supapă de siguranță contra surmenajului. Când sunt prea obosit sau prea deprimat de micimea rezultatelor datorite de munca mea științifică, mă apuc și scriu un roman. Am publicat atâtea cărți într-un an pentru că le aveam gata scrise. Nu mă judeca după ce am tipărit, sunt lucruri vechi. Cele noi sunt mult mai prețioase, mai aproape de inima mea – și nu mă îndoiesc că și de a D-tale. De un an lucrez nebunește la redactarea definitivă, în limba franceză, a studiilor mele asupra fenomenologiei meditației indiene. E mai mult decât o carte de orientalistică sau de istoria religiilor. Este, sper, o lucrare de filozofie a culturii, deși are aparențe filologice și tehnice. Cred că am putut demonstra un lucru cu totul nou: tendințele către *concret*, către experiența reală și imediată ale spiritului indian. Urmăresc pe bază de texte reacțiunea maselor preariene din India contra schemelor abstracte ale brahmanismului și ale „filozofiei” sanscrite. Lucrez de cinci ani încheiați la această demonstrație și m-am folosit de toate instrumentele de cunoaștere științifică: filologie, etnografie, istoria religiilor, istoria filozofiei, psihologie. Eu cred foarte mult în valoarea acestei cărți – prima carte a mea – care va fi tipărită prin aprilie. Recent, am fost la Berlin pentru a pune la punct bibliografia. Are să te intereseze și dintr-un punct de vedere personal, am acolo un capitol întreg asupra alchimiei indiene, care, deși nu era o prechimie, ci o disciplină pur spirituală, o ascetică,

nu mă îndoiesc că te va pasiona, cum m-a pasionat și pe mine. [...] Am răsfoit tezele primite. Câteva, în legătură cu folclorul, le voi citi curând, căci este o veche pasiune a mea folclorul medicinal<sup>14</sup>.

Alchimia asiatică și Yoga au fost subiecte la care Eliade a lucrat mulți ani. Inspirat de interesul pentru alchimia occidentală și de preocuparea pentru istoria științei, cercetările sale asupra originilor varietăților asiatice de alchimie, etnologie și a corespondențelor dintre acestea au început în India<sup>15</sup>. În primăvara lui 1935, când a publicat *Alchimia asiatică*<sup>16</sup>, Eliade a anunțat că era primul fascicol dintr-un mare volum în pregătire despre „știința orientală”. Anunța alte fascicule despre alchimia babiloniană<sup>17</sup>, despre fizica orientală și științele naturii din Orient.

*Alchimia asiatică* are trei capitole: două despre alchimia chinezească și al treilea despre alchimia indiană. Textul este foarte documentat și are numeroase note explicative, fiind mai mult „științific” decât „filosofic”. În lucrarea sa, Eliade afirmă că alchimia și pre-chimia țin de două structuri mentale

---

<sup>14</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 31 octombrie 1934, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 88-89.

<sup>15</sup> După cum mărturisește în *Memorii*, era „pasionat de atâtea descoperiri [...] mai ales în etnologia indiană și sud-est asiatică”. Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 206.

<sup>16</sup> Mircea Eliade, *Alchimia asiatică, I. Alchimie chineză și indiană*, București, Editura Cultura poporului, 1935.

<sup>17</sup> Un volumaș pe această temă apare în 1937. Vezi Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, București, Editura Vremea, 1937.

diferite. Astfel, cartea se ocupă aproape în întregime de formele non-științifice, „mistice” sau „metafizice” ale alchimiei native din China și India. Obiectivul ultim, constată el, e nemurirea, care a fost „scopul tuturor tehnicilor mistice din toate vremurile și țările”<sup>18</sup>. Mac Linscott Ricketts analizează lucrarea lui Eliade și, referitor la alchimia în China, consideră că

Eliade recunoaște că exista deopotrivă în China, încă din cele mai vechi timpuri, o tradiție a alchimiei practice, ne-mistice, al cărei obiect era crearea de aur adevărat, dar crede că acest lucru trebuie atribuit influențelor străine, „venite fie prin Iran, fie prin relațiile maritime cu arabii”<sup>19</sup>.

Cât despre alchimia indiană, aceasta era „strâns legată” de Hatha Yoga, iar scopul ei, ca și în China, era acela de a atinge prin mijloace magice sau mistice fie longevitatea, fie nemurirea. Numită rāsāyāna darśana, „știința mercurului”, ea urmărește „purificarea sufletului [...] și trans-substanțializarea corpului [...]; aparține deci unei tehnici spirituale, iar nu unei științe pre-chimice”<sup>20</sup>.

---

<sup>18</sup> Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, op. cit., p. 25.

<sup>19</sup> Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, p. 95.

<sup>20</sup> Vezi Eliade, *Alchimia asiatică*, op. cit., p. 53. De altfel, Eliade considera că „chimia nu se naște din alchimie. Chimia există de la început, separată, dar paralel, alături de alchimie. Sunt două structuri mentale complet diverse. Numai acela care pierde sensul alchimiei o poate lega de chimie”. Vezi pp. 68-69.

Eliade trimite cartea mai multor specialiști din străinătate, printre care George Sarton și Aldo Mieli, dar și bunului său prieten Valeriu Bologa<sup>21</sup>. *Alchimia* este bine primită și astfel, după cum scrie Mac Linscott Ricketts,

[...] contribuția lui Eliade la istoria științei, *Alchimia asiatică*, se dovedește a fi o contribuție la istoria religiilor, de vreme ce fenomenele sunt abordate pe plan magic, mistic și metafizic<sup>22</sup>.

Înainte de apariția tezei sale despre Yoga, Eliade a semnat, în 1936, un important articol<sup>23</sup>, ce avea aceeași tematică precum teza de doctorat, însă în care folosea exemple din religia populară, mai degrabă decât din Yoga.

„Tendința către concret”, crede Eliade, este

---

<sup>21</sup> Cf. Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 16 iulie 1935, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 89-90: „Ți-am trimis prin poștă câteva exemplare din broșura mea, *Alchimia asiatică*. După cum vei vedea, este numai un început. N-am avut bani să o scot întreagă. Eu am trimis lui G[eorge] Sarton, Mieli și Lippman”. George Sarton a recenzat-o în paginile revistei *Isis* (nr. 25, 1936, p. 282) și își exprima regretul că însemnările lui Eliade despre alchimia asiatică „sunt din nefericire interzise celor mai mulți dintre cei care studiază acest subiect fascinant, scrise fiind în română”, însă adăuga: „Această [carte] este foarte ispititoare!” Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, nota 16, p. 124.

<sup>22</sup> Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, p. 95.

<sup>23</sup> Vezi Mircea Eliade, „Elemente pre-ariene în hinduism”, *Revista Fundațiilor Regale*, an III, nr. 1, ianuarie 1936, pp. 149-173.

descoperită în toate reformele religioase, în toate tehnicile contemplative, în toate curentele mistice populare din India, este caracteristica spirituală a stratului pre-arian. [...] Ceea ce ne interesează, în studiul de față, este structura experiențială a acestui cult devoțional și a tehnicilor de fiziologie mistică. O asemenea structură experimentală nu se putea degaja din religia indo-ariană bazată în bună parte pe teoria magică și juridică a sacrificiului. Din teoriile și practicile religioase indo-ariene s-au născut alte lucruri: metafizica indiană, teoria cauzalității universale (*karma*), teoria sufletului cosmic etc.

A se observa că Eliade împarte net fenomenele religioase din India în „ariene” și „non-ariene”. În acea vreme, în fapt, Eliade își considera interpretarea relației dintre religia populară și formele religioase indo-ariene ca o importantă și originală contribuție la istoria religiilor.

Mircea Eliade a știut că va lucra asupra subiectului Yoga înainte de plecarea sa în India. La mai puțin de două luni după sosirea la Calcutta îi scria lui Petru Comarnescu: „Cartea mea despre psihologia și metafizica Yoga îmi va servi ca teză de doctorat”<sup>24</sup>. Îl anunța, de asemenea, despre intenția de a fi primit „în mănăstirea Mayavati, Almora (Himalaya), unde

---

<sup>24</sup> Mircea Eliade către Petru Comarnescu, scrisoare din 19 februarie 1929, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 170-174.

yogismul e autentic". Așadar, în anii ce îi avea de petrecut în India, Eliade își planifica să lucreze la teză, să adune materiale, să citească filosofie, să învețe sanscrită și chiar să practice yoga, toate în scopul de a înțelege întocmai și, mai apoi, de a reda filosofia yoga. Așa se face că, deși publicată în franceză în 1936, sub titlul *Yoga. Essai sur le origines de la mystique indienne*<sup>25</sup>, cartea aparține în mare parte acestor ani din India, materialul brut fiind redactat în engleză, în timpul șederii sale la Calcutta. Lucrând asupra tezei, Eliade a scris și câteva studii substanțiale asupra filozofiei indiene (plus cel despre botanică) care au apărut în periodice românești și italiene, între 1930-1932, așa cum am văzut.

Încă din primele luni în India, Eliade era interesat de aspectele „științifice” ale Yogăi. Dintr-o scrisoare către profesorul Bologa aflăm că la începutul lui 1930 era pregătit să scrie un studiu asupra „fiziologiei și anatomiei sistemului nervos în Yoga”<sup>26</sup>. În aceeași scrisoare îi împărtășea lui Bologa că este

interesat în special de Yoga. Vreau să întocmesc o monografie specială și completă asupra-i, alături de un lexic tehnic al terminologiei tantrice și yoghice. Lexicul va fi o piatră fundamentală,

---

<sup>25</sup> Mircea Eliade, *Yoga. Essai sur le origines de la mystique indienne*, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner și București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1936.

<sup>26</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 16 iulie 1935, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 79.

indispensabil istoriei religioase comparative și psihologiei.

*Yoga* (teza de doctorat și cartea) a fost un mare succes și i-a deschis lui Eliade calea către o carieră internațională în domeniul istoriei religiilor. Așa cum este de părere biograful său american, profesorul Mac Linscott Ricketts,

*Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* a reprezentat prima aventură serioasă a lui Eliade în domeniul istoriei religiilor. Totuși, majoritatea principiilor metodologice fundamentale utilizate aici fuseseră deja elaborate înainte de plecarea în India și îl vor însoți pe parcursul întregii sale vieți: necesitatea de revenire la surse; compararea informațiilor din medii eterogene; marea disponibilitate de a-și însuși metode de interpretare preluate de la diverse discipline (filozofie, istorie, psihologie, etnologie etc). pentru a contribui la realizarea scopului final: descoperirea „sensului” fenomenelor studiate; și, în cele din urmă, țelul practic al acestei interpretări înțelese a fi realizarea unei sinteze accesibile unui public larg și nu doar unei audiențe restrânse de specialiști. Cu alte cuvinte, Eliade a fost de la început un istoric care e interesat la fel de mult de sensul (sau sensurile) informației sale cât și de „probleme istorice”, în adevăratul sens al cuvântului<sup>27</sup>.

---

<sup>27</sup> Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. I, pp. 470-471.

Anunțată încă din 1935, în paginile *Alchimiei asiatice*, cartea despre alchimia babiloniană a apărut în 1937, sub titlul *Cosmologie și alchimie babiloniană*<sup>28</sup>, ceea ce arată că interesele lui Eliade s-au extins și la concepțiile cosmologice ale babilonienilor. Primul capitol, „Cosmos și Magie”, este o adevărată dizertație despre sistemul simbolismelor cosmice găsite nu doar în vechea Mesopotamie, ci la majoritatea popoarelor „arhaice”. Eliade face referiri la o serie de teme comune, cum ar fi mitul zeiței mame, timpul sacru, ideea de soartă, templul cosmic, centrul lumii, pietrele sacre, labirinturi, mituri ale paradisului, trupul ca microcosmos. Citează exemple din vechile civilizații (Grecia antică, India, China), Orientul Apropiat (Arabia, Israel, Babilon), dar și cărțile sfinte – Vechiul și Noul Testament, scrierile apocrife, Rig Veda, Coranul și tradițiile islamice.

În Prefața sa Eliade anunță: „Cartea a fost gândită și scrisă ca un capitol preliminar dintr-o operă mai întinsă privind evoluția mentală a omenirii”<sup>29</sup>. De asemenea, anticipând eventualele obiecții, Eliade își explică interesul față de abordarea avută în acest volum:

Dacă am stăruit prea mult pe alocuri asupra unor concepții sau simboluri care nu par, la prima

---

<sup>28</sup> Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, București, Editura Vremea, 1937. Ediția citată în acest capitol: Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991.

<sup>29</sup> Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 8.



vedere, într-o organică legătură cu subiectul nostru – am făcut-o tocmai pentru a introduce pe cititor în adevăratul climat spiritual care a dat naștere atât cosmologiilor asiatice cât și alchimiei orientale<sup>30</sup>.

Prin intermediul cărții, Eliade își dorea ca cititorii săi să pătrundă în universul misterios al primitivilor și, de asemenea, să le înțeleagă credințele și obiceiurile ca parte a unei vieți autonome și unitare. La fel ca și oamenii moderni, cei din vechime aveau un sistem valoric bine pus la punct și își desfășurau viața conform unor reguli și cutume dinainte stabilite. Eliade prezintă, de asemenea, o serie de credințe și obiceiuri legate de metalurgie ca practică magică, marea lor majoritate exemplificate și urmărite până în alchimia medievală europeană. Dorința lui era să arate că alchimia și cosmologia lumii „vechi” au fost păstrate pentru o perioadă îndelungată și, de asemenea, credințele și practicile mesopotamiene sau cele ale Orientului apropiat nu au fost abandonate atât de ușor. Legat de acest fapt, Eliade recunoaște că „etnografia și folclorul ne ajută să înțelegem mai clar aceste străvechi credințe în legătură cu metalurgia”<sup>31</sup>.

Nu vom insista aici asupra lucrărilor despre alchimie și cosmologie ale lui Eliade<sup>32</sup>, ci ne vom mărgini în a reda concluzia lui:

---

<sup>30</sup> Ibidem, p. 10.

<sup>31</sup> Ibidem, p. 54.

<sup>32</sup> Pentru o analiză detaliată asupra acestor subiecte vezi Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 1, cap. 13 și vol. 2, cap. 20 și 21.

Prin desăvârșirea naturii, omul urmărea propria sa desăvârșire. Sensul oricărei „magii” este aceasta: să obții perfecțiunea și autonomia folosindu-te de „exemplul” și „forțele” Cosmosului<sup>33</sup>.

La Eliade, magia trecea dincolo de granițele cunoașterii omenești și opera, de regulă, cu „superstiții” sau „miracole”. În 1937, el semnează un articol<sup>34</sup> ce avea ca temă tocmai studierea fenomenelor „miraculoase”, în mod obișnuit atestate în folclor și hagiografie. Încă de la început, Eliade își propune să răspundă la o întrebare precisă: „dacă, și în ce măsură, documentele etnografice și folclorice pot sluji ca instrumente de cunoaștere”<sup>35</sup>. Îl preocupă „problemele și metodele filosofiei culturii” și este de acord că „orice document etnografic și orice creație folclorică poate sluji, în cadrele filosofiei culturii, la cunoașterea unui stil sau la descifrarea unui simbol” și în acest sens citează lucrarea lui Boga, *Trilogia culturii*, alături de documente etnografice și folclorice ce se bazează pe texte importante, precum *Vedele*, și care „încearcă să demonstreze existența unei tradiții spirituale unice, a unei viziuni primordiale a lumii”.

---

<sup>33</sup> Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, op. cit., p. 115.

<sup>34</sup> Mircea Eliade, „Folclorul ca instrument de cunoaștere”, *Revista Fundațiilor Regale*, an IV, 4 aprilie 1937, pp. 137-152. Reluat în Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, București, Editura Humanitas, 2008, pp. 29-48.

<sup>35</sup> Mircea Eliade, „Folclorul ca instrument de cunoaștere”, *Insula lui Euthanasius*, op. cit., p. 29, sublinierea lui Eliade.

Apreciază atât „rezultatele filosofiei culturii”, cât și studiile „întemeiate pe documente arheologice, folclorice și etnografice”, semnate de Ananda Coomaraswamy și Carl Hentze, dar afirmă:

Credem însă că materialele folclorice pot sluji și la o altfel de cunoaștere decât cea pe care ne-o oferă filosofia culturii. [...] Credem că probleme în directă legătură cu omul, cu structura și limitele conștiinței sale, pot fi lucrate până aproape de dezlegarea lor finală, pornind de la date folclorice și etnografice<sup>36</sup>.

Mai departe, Mircea Eliade reia și explică „așa-numita magie contagioasă”, care, conform lui Frazer, reprezintă

[...] acel grup de credințe primitive și populare în care este implicată ideea unei legături „simpatice” între un om și orice lucru cu care se află el în atingere directă<sup>37</sup>.

Analizează apoi cazurile de „cryptesthesie pragmatică” și legătura dintre „magia contagioasă” și „superstiții”, pe de o parte, și „faptul concret”, pe de altă parte, iar concluzia îi pare clară: „anumite credințe primitive și folclorice au la baza lor experiențe concrete”<sup>38</sup>.

---

<sup>36</sup> Ibidem, pp. 30-31.

<sup>37</sup> Ibidem, p. 31.

<sup>38</sup> Ibidem, p. 37.

Eliade se oprește și asupra problemei morții care „poate fi atacată dintr-un nou punct de vedere”<sup>39</sup>, mai ales că folclorul tuturor popoarelor abundă în date asupra morții. Cu toate acestea, „iarăși, trebuie să recunoaștem că despre moarte nu putem ști nimic în actuala condiție umană”<sup>40</sup>. La fel, documentele folclorice despre stări și experiențe post-mortem ar merita o serioasă atenție ca surse de informație despre o „zonă a realității” altfel inaccesibilă prin alte „instrumente de investigație”. Eliade a discutat pe marginea acestui subiect în vara lui 1937, cu Lucian Blaga<sup>41</sup>. La acea vreme, Eliade era preocupat doar de posibilitatea supraviețuirii individului după moarte și credea că

[...] în toate religiile, ca și în superstițiile tuturor popoarelor, se găsesc urmele unor anumite experiențe, străvechi, care astăzi, în actuala condiție mentală a omului, nu mai sunt, în majoritatea lor, accesibile. Dacă teza mea e justă, atunci suntem îndreptățiți să căutăm în istoria religiilor, în folclor și în etnografie – documente, urme de experiențe concrete, cu ajutorul cărora să putem ataca dintr-un alt punct de vedere problema morții, adică a supraviețuirii sufletului, lăsând deschisă problema nemuririi.

---

<sup>39</sup> Ibidem, p. 46.

<sup>40</sup> Ibidem, p. 47.

<sup>41</sup> Vezi Mircea Eliade, „Convorbiri cu Lucian Blaga”, *Vremea*, an X, nr. 501, 22 august 1937, pp. 10-11, reluat în *Profetism Românesc – România în eternitate*, op. cit., pp. 199-211.

Într-un alt „eseu personal” din această perioadă, Eliade se referă la abordarea morții ca la un exemplu de „Cunoaștere gordianică”<sup>42</sup>. Idei similare au fost dezvoltate și în alte articole, cel mai important fiind „Fragment despre moarte”<sup>43</sup>, în care susținea că „fantasticul colectiv” este cel care pătrunde taina morții: „înveți despre moarte numai de la aceia care au cunoscut-o. [...] Într-o intuiție reală, folclorică, întâlnești realitatea morții”.

În acei ani Eliade a scris mai multe articole<sup>44</sup> în care a atins, într-o formă sau alta, problematica folclorului. În toate și-a exprimat opinia că folclorul conține relatări ale unor experiențe veritabile. Însă, așa cum afirmă și Mircea Handoca,

Studiile menționate anterior nu reprezintă decât o parte din legăturile savantului cu folclorul. [...] Contactul direct cu textul constituie o cerință de

---

<sup>42</sup> Mircea Eliade, „Cunoaștere gordianică”, în volumul *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 134-136. Aici Eliade scrie: „mi se pare că problema morții nu va putea fi soluționată decât *gordianic*, adică *din afară*” (p. 135).

<sup>43</sup> Mircea Eliade, „Fragment despre moarte”, *România literară*, an II, nr. 84, 28 octombrie 1933, p. 1.

<sup>44</sup> Dintre acestea amintim următoarele: „Gabriel Negry și problemele dansului folcloric”, *Vremea*, 9 decembrie 1934, p. 6; „Secolul istoriei”, *Vremea*, 16 februarie 1936, p. 2; „Profani”, *Vremea*, 11 decembrie 1936; „Teme folclorice și creație artistică”, *Rampa*, 4 ianuarie 1937, p. 1; „Folclor și creație cultă”, *Sânzana*, 18 decembrie 1937, p. 3; „Demonologie indiană și o legendă românească”, *Revista Fundațiilor Regale*, decembrie 1937, pp. 644-649; „Urme istorice în folclorul balcanic”, *Cuvântul*, 24 martie 1938, p. 3, și „Folclor și istorie”, *Cuvântul*, 25 martie 1938, p. 2.

bază a hermeneuticii sale. Este evidențiată și demonstrată, în strălucite pagini de analiză pe text, genialitatea folclorului românesc în comparație cu manifestările similare ale altor popoare.

Temeinica documentare, precizia, rigoarea și originalitatea caracterizează creațiile lui Mircea Eliade, prin care folclorul românesc se integrează în mod firesc în universalitate<sup>45</sup>.

Articole de ziar sau studii științifice, fragmente de filosofie personală sau de literatură, lucrări de specialitate sau conferințe radiofonice; în toate acestea Eliade a utilizat elemente folclorice. Cu cât le utiliza mai mult, cu atât descoperea că în lume există, de fapt, un fond comun. A început să înțeleagă „elementele de unitate ale tuturor civilizațiilor țărănești” și regăsea pretutindeni ceea ce a numit mai târziu „religiozitatea cosmică”,

adică rolul capital al simbolului și al icoanei, respectul religios al pământului și al vieții, credința că sacrul se manifestă direct prin misterul fecundității și al reînnoirii cosmice<sup>46</sup>.

Toate acestea s-au întâmplat pe când se afla în India și, după cum el însuși declara, „înțelegerea

---

<sup>45</sup> Mircea Handoca, „Mircea Eliade și folclorul”, *Limba și literatură*, București, nr. 4, octombrie-decembrie 1981, pp. 609-618. Reluat în „Dosarul” *Mircea Eliade*, vol. XII, 1981, „Sărbătoarea povestirii”, pp. 131-144. Citatul dat aici se găsește la p. 144.

<sup>46</sup> Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 207.

spiritualității indiene [...] m-a ajutat [...] să înțeleg structura culturii românești”, importanța substratului tracic și, de asemenea, l-a ajutat să vadă rolul jucat de propriul popor „în apropierea și dialogul între cele două sau trei lumi: Occidentul, Asia și civilizațiile de tip popular arhaic”<sup>47</sup>.

De altfel, după cum scrie Joseph Kitagawa în contribuția sa la celebra *The Encyclopedia of Religion*,

Pentru el [Eliade], India a fost mai mult decât locul pentru cercetarea științifică. El a simțit că undeva în India a fost ascuns un mister și descifrarea lui îi va dezvălui misterul propriei existențe. India i-a revelat, într-adevăr, înțelesul profund al libertății ce poate fi obținută prin abdicarea de la rutina condiției umane, un înțeles de altfel amintit și în subtitlul cărții sale despre Yoga: *Immortality and Freedom* (nemurire și libertate)<sup>48</sup>.

Plecând de la elementele folclorice și prezența fantastică ce se manifestă prin intermediul lor, Eliade a fost primul care a prezentat (și interpretat) o covârșitoare paletă de date și fenomene religioase și a observat că în spatele lor există un *model* comun. Și-a dezvoltat mai târziu teoriile în lucrări precum *Traité de histoire des religions* (*Tratat de istorie a religiilor*) sau

---

<sup>47</sup> Ibidem, p. 208.

<sup>48</sup> Vezi Joseph Kitagawa, „Mircea Eliade”, în *Encyclopedia of Religion*, editor Lindsay Jones, ediția a II-a, Macmillan, 2005, Vol. IV, pp. 2754-2755.

*Histoire des croyances et des idées religieuses* (Istoria credințelor și ideilor religioase), însă fascinant în această devenire a istoricului religiilor este că folclorul a constituit, mereu, atât un punct de plecare, cât și un imbold de a trece dincolo, de a explora și acele lucruri care par, la prima vedere, de neînchipuit, dar care, odată pătrunse, ne mijlocesc întâlnirea cu o lume plină de sens și semnificație.





## CONCLUZII

Interesul față de folclorul medical și istoria științelor a constituit punctul de plecare al prieteniei dintre medicul Valeriu Bologa și Mircea Eliade.

Așa cum am văzut în paginile volumului de față, încă de la prima scrisoare, din decembrie 1927, Eliade îi mărturisea corespondentului său că „activitatea D-tale nu poate fi privită decât cu admirație”<sup>1</sup>. Aceleași bune sentimente îl încearcă pe Eliade și în anul 1969 când, deși ajuns „distinguished Service Professor of History of Religions, Chicago Univ.”, îi scrie cu aceeași familiaritate și respect profesorului Bologa:

Mult stimate Domnule Bologa,

Poate îți mai aduci aminte de mine: acum vreo patruzeci de ani, mi-ai publicat un studiu despre botanica indiană. Am mai scris de atunci câteva despre alchimiile asiatice și occidentale, lucrări pe care ți le voi trimite cu bucurie dacă aş cunoaște o adresă mai certă. [...]

În speranța că scrisoarea de față îți va ajunge, te rog să crezi în sentimentele de prietenie și

---

<sup>1</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 9 decembrie 1927, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 71.

admirație pe care, încă din 1927, ți le păstrează al D-tale devotaț, Mircea Eliade<sup>2</sup>.

Cunoscut și apreciat pe toate meridianele, Mircea Eliade – istoricul religiilor și scriitorul – a creat o operă monumentală, caracterizată printr-un profund umanism. Personalitate enciclopedică de tip renescentist, el face parte din familia spirituală a lui Dimitrie Cantemir, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Nicolae Iorga, autori pe care, de altfel, i-a admirat. Istoric al religiilor, orientalist, etnolog, sociolog, folclorist, eseist, nuvelist, romancier, dramaturg, memorialist – iată doar câteva din multiplele laturi ale activității sale.

De cealaltă parte, dr. Valeriu Bologa a reușit să își lege numele de școala românească de istorie a medicinei. Spirit întreprinzător și deschis spre colaborarea cu alte discipline, Bologa a valorificat folclorul medical și i-a dat o nouă interpretare.

În acest punct – *folclorul medical* – cercetările lui Valeriu Bologa s-au întâlnit cu interesele lui Mircea Eliade și cu toate că nu au semnat împreună articole sau cărți, simplul fapt că și-au împărtășit părerile a însemnat mult pentru dezvoltările ulterioare ale ambilor. Legende și miturile fondatoare ale poporului român le-au fost aproape și au constituit puncte importante în operele fiecăruia.

---

<sup>2</sup> Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 mai 1969, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 94-95.

În volumul de față, care reprezintă rezultatul preocupărilor noastre vizavi de această temă largă a folclorului medical și influenței sale în diferitele domenii ale științei, am încercat să surprindem legătura creată între Mircea Eliade și Valeriu Bologa și interesul lor comun față de folclor și istoria științelor. Am abordat subiectul pentru prima dată, de unde și inerentele scăpări, pentru care ne cerem scuze cititorilor avizați și specialiștilor în domeniu. Însă, am ales să insistăm asupra acestei teme mai ales din dorința de a înțelege această latură a personalității lui Mircea Eliade și de a surprinde legătura pe care a avut-o cu spațiul transilvan.

De asemenea, am încercat să surprindem modul în care a evoluat gândirea *științifică* a lui Mircea Eliade și mai ales cum a fost aceasta influențată de elementele folclorice. Importantă pentru analiza avută în vedere a fost examinarea influenței pe care periplul său indian a avut-o în scrierile ulterioare. Întâlnirea lui Eliade, în India, cu *prezența fantastică* și fascinanta lume a *misterelor*, elemente care l-au urmărit o viață întreagă și pe baza cărora și-a construit mare parte din opera savantă, ne-a oferit și punctul de legătură cu domeniul de activitate al profesorului și medicului Valeriu Bologa, cel care a pus bazele școlii clujene de istorie a medicinei.

Nu avem pretenția că am epuizat subiectul, dimpotrivă, suntem departe de o concluzie finală. Însă credem că am reușit să relansăm discuțiile referitoare la folclorul medical și influențele acestuia în operele

științifice, nu doar ale celor doi autori avuți în vedere aici, ci în general.

De asemenea, datorită faptului că cei doi au avut această legătură puternică, deși venind din domenii total diferite (*istoria religiilor și filosofie* – Mircea Eliade; *medicină și știință* – dr. Valeriu Bologa), putem concluziona că interdisciplinaritatea a fost (și este) o componentă importantă a cercetării științifice.

În scrierile și cercetările lor, folclorul medical s-a situat undeva la mijloc, între filosofie și medicină, având valențe magice și redând o lume aparte, o lume în care prezența fantastică este un element cheie, un punct de start și un capăt de drum, în același timp. Apoi, indiferent că au făcut literatură sau filosofie, istoria religiilor sau istoria medicinei, alchimie sau studii comparate de medicină și farmacie, ambii au considerat folclorul ca element esențial și aceasta pentru că amândoi au simțit, așa cum bine scria Eliade,

că [folclorul] e într-un contact direct și viu cu însăși esența existenței omenești, contact magic, fantastic, pe care numai viața asociată îl poate menține, pe care orice individualizare îl anulează<sup>3</sup>.

Sperăm că am reușit să redăm, cât mai fidel, măcar o parte din viziunile lor despre folclorul medical și minunata lume a misterelelor.

Cluj-Napoca, 18 septembrie 2012

---

<sup>3</sup> Mircea Eliade, „Fragment despre moarte”, *România literară*, an II, nr. 84, 28 octombrie 1933, p. 1.

## REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Anuarul Universității Regele Ferdinand I, Cluj, 1933-1934, Cluj, Institutul de arte grafice Ardealul.

BÂRSU, Cristian, „Repere ale cooperării franco-române la Facultatea de medicină din Cluj în perioada 1919-1930”, *Clujul Medical*, 2009, Vol. 82, nr. 4, pp. 620-624.

-----, „Istoria medicinei și rosturile sale”, *Clujul Medical*, 2007, Vol. 80, nr. 3, pp. 727-729.

BLAGA, Lucian, *Trilogia valorilor, II, Gândire magică și religie*, București, Editura Humanitas, 1996.

-----, *Meșterul Manole*, dramă în cinci acte, Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice ‘Dacia Traiană’, 1927.

-----, *Geneza metaforei și sensul culturii* (1937) în *Trilogia culturii*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.

BOLOGA, Valeriu, „Institutul de istoria medicinei, farmaciei și de folklor medical din Cluj”, Cluj, *Boabe de grâu*, nr. 6, iunie 1932, pp. 205-225.

-----, „Epopoea începuturilor”, *Clujul Medical*, 4, 1968, pp. 397-399.

-----, „Istoria medicinei și a științelor, noul humanism, sinteză”, *Gândirea* XIV, 1936 nr. 6.

-----, *Rememorări sentimentale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995.

-----, „Lamashtu – Karīna – Samca”, *Biblioteca medico-istorică*, Cluj, nr. 7, 1935.

CANDREA, I.-Aurel, *Iarba fiarelor*, București, 1928.

-----, *Folclorul medical român comparat*, Studiu introductiv de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1999.

COSMA, Ela, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

DUȚESCU, Benone, *Valeriu L. Bologa : 1892-1971*, București, Editura Medicală, 1976.

ELIADE, Mircea, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I-III, București, Editura Humanitas, 1999-2004.

-----, *Jurnal, volumul I și II*, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, București, Editura Humanitas, 2006, 2 volume.

-----, *Încercarea labirintului*, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

-----, *50 de conferințe radiofonice. 1932-1938*, București, Editura Humanitas și Editura Casa Radio, 2001.

-----, *Profetism românesc*, 2 volume, București, Editura „Roza Vânturilor”, 1990.

-----, *Oceanografie*, București, Editura Humanitas, 2003.

-----, *Solilocvii*, București, Editura Humanitas, 1991.

-----, *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 2004.

-----, *Insula lui Euthanasius*, București, Editura Humanitas, 2008.

-----, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparate despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Humanitas, 1995.

-----, *Cum am găsit piatra filozofală. Scrieri de tinerețe, 1921-1925*, Îngrijirea ediției și note de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1996.

-----, *Misterele și inițierea orientală. Scrieri de tinerețe, 1926*, Îngrijirea ediției și note de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1998.

-----, *Virilitate și asceză. Scrieri de tinerețe, 1928*, Îngrijirea ediției, note și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 2008.

-----, *Drumul spre centru*, antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Editura Univers, 1991.

-----, *Meșterul Manole, Studii de etnologie și mitologie*, Ediție îngrijită de Magda Ursache și Petru Ursache, Studiu introductiv de Petru Ursache, Iași, Editura Junimea, 1992.

-----, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, București, Editura Humanitas, 2008.

-----, *Eseuri*, traducere de Maria și Cezar Ivănescu, București, Editura Științifică, 1991.

-----, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991.

-----, *Alchimia asiatică, I. Alchimie chineză și indiană*, București, Editura Cultura poporului, 1935.



-----, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, București, Editura Vremea, 1937.

-----, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991.

-----, *Aspecte ale mitului*, în românește de Paul G. Dinopol, Prefață de Vasile Nicolescu, București, Editura Univers, 1978.

EVSEEV, Ivan, *Cuvânt – simbol – mit*, Timișoara, Editura Facla, 1983

GOMOIU, Victor, *Din istoria medicinei și a învățământului medical în România (înainte de 1870)*, București, Tipografia Cultura, 1923.

-----, *Istoria presei medicale în România*, București, Tipografia Furnica, 1936.

-----, *Repertoriul medicilor, farmaciștilor, veterinarilor, din ținuturile românești*. Vol. I (înainte de 1870), București, Tipografia Cultura, 1941.

HANDOCA, Mircea, *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 1998.

ISZÁK, Samuel și Sandu Bologa, Valeriu Lucian Bologa: *evocare monografică*, Prefață de dr. G. Brătescu; postfață de dr. Crișan Mircioiu, Cluj-Napoca, Editura Miracolul Cuvântului, 1995.

MARIN, Florea, „Începutul Facultății de Medicină și Farmacie din Cluj”, partea I, *Clujul Medical*, 2009, Vol. 82, nr. 1, pp. 135-138; partea a II-a, *Clujul Medical*, 2009, Vol. 82, nr. 2, pp. 289-294.

-----, *Școala medicală clujeană*, vol.VII, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2003.

PETRICEICU-HASDEU, Bogdan, *Scrieri literare, morale și politice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, 1937, 2 volume.

POPOVICI, Vlad, „Bibliografiile românești ale istoriei medicinei”, *Clujul Medical*, 2010, Vol. 83, Nr. 4, pp. 712-715.

RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, București, Criterion Publishing, 2004, 2 volume.

STANCU, Emilia, „Din istoria farmaciei românești interbelice”, *Noema*, vol. VII, 2008, pp. 61-71.

\*\*\* „Dosarul” *Eliade*, volumul V (1937-1944), „Jos farsa!” Partea a doua, București, Editura Curtea Veche, 2001.

\*\*\* „Dosarul” *Eliade*, volumul XII (1981), „Sărbătoarea povestirii”, Cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, București, Curtea Veche Publishing, 2006.

\*\*\* *Mircea Eliade și corespondenții săi*, Vol. 1 (A-E), Ediție îngrijită, cuvânt înainte, postfață și note de Mircea Handoca, ediția a II-a, București, Criterion Publishing, 2010.

\*\*\* *Istoria medicinei românești*, redactori V.L. Bologa, G. Brătescu, B. Duțescu și Șt. M. Milcu, București, Editura Medicală, 1972.

\*\*\* *Zalmoxis, Revistă de studii religioase*, Vol. I-III (1938-1942), Publicată sub direcția lui Mircea Eliade, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și *addenda* de Eugen Ciurtin, Traducere de Eugen Ciurtin, Mihaela Timuș și Andrei Timotin, Iași, Editura Polirom, 2000.



# CUPRINS

## INTRODUCERE

Prolegomene la prezența fantastică .....	7
Începuturile școlii clujene de Istoria medicinei .....	13

## CAPITOLUL 1

Întâlniri esențiale:

Mircea Eliade – Valeriu Bologa .....	21
--------------------------------------	----

## CAPITOLUL 2

De la folclor la știință sau despre esența existenței omenești .....	39
---	----

## CAPITOLUL 3

Despre istoria științei și spiritului pozitiv .....	63
---	----

## CAPITOLUL 4

Despre practicile populare.

Mituri, știință și mistere .....	93
----------------------------------	----

## CAPITOLUL 5

Medicină și alchimie. Prezența fantastică și folclorul ca instrument de cunoaștere .....	113
---	-----

CONCLUZII .....	137
-----------------	-----

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE.....	141
------------------------------	-----

CUPRINS .....	147
---------------	-----